

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

נשים בישראל: סוגיות מרכזיות
מוגש לוועדה לקידום מעמד האישה
ולשוויון מגדרי
מסמך לקראת הכנסת ה-20

הכנסת, מרכז המחקר והמידע
קריית בן-גוריון, ירושלים 91950
טל': 02 - 6408240/1
פקס: 02 - 6496103
www.knesset.gov.il/mmm

י"ג בסיון תשע"ה

31 במאי 2015

כתיבה: שלי מזרחי סימון

אישור: שרון סופר, ראש צוות בכירה

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

תוכן העניינים

1	מבוא
1	1. רקע
1	2. תעסוקת נשים
2	2.1. שיעורי תעסוקה בקרב נשים
3	2.1.1. שיעור התעסוקה בקרב נשים
4	2.1.2. שיעורי תעסוקה בקרב נשים ערביות
7	2.1.3. שיעורי תעסוקה בקרב נשים חרדיות
9	2.2. משלחי יד "נשיים" ופערי שכר
9	משלחי יד "נשיים"
10	פערי שכר
12	2.3. התאמת שוק העבודה להורות
	תקנות משרד הכלכלה לעידוד של שילוב וקידום נשים בעבודה ושל התאמת
13	מקומות עבודה לנשים
15	חופשת לידה
17	שעות עבודה וימי חופשה במשק לעומת ימי חופשה במוסדות חינוך
19	2.4. העלאת גיל הפרישה
21	2.5. פיטורי נשים הרות ונשים בטיפולי פוריות
23	3. מעונות יום
26	4. נשים באקדמיה ובמדעים
27	4.1. נתונים על לימודי נשים באקדמיה
28	4.2. נשים בסגל האקדמי הבכיר של האוניברסיטאות
29	4.3. בנות במקצועות מדע וטכנולוגיה בחינוך העל-יסודי
30	5. אלימות כלפי נשים
30	5.1. אלימות במשפחה

32	5.2. עבריינות מין
34	5.3. הטרדות מיניות
35	5.4. הכשרות שופטים לנושא אלימות במשפחה ואלימות מינית
36	6. חזקת הגיל הרך ותשלום מזונות
36	6.1. חזקת הגיל הרך
40	6.2. מזונות הילדים בישראל
42	7. בריאות נשים
42	7.1. סרטן השד
43	7.2. מחלות לב
46	8. הדרת נשים
48	9. נשים בצה"ל
52	10. דיון: לקראת הטמעה של חשיבה מגדרית
55	נספח מס' 1: נתונים השוואתיים אודות שיעורי תעסוקה והפערים המגדריים בשוק העבודה, 2013
57	מקורות

מבוא

מסמך זה נכתב לקראת תחילת עבודתה של הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי (להלן – הוועדה לקידום מעמד האישה) בכנסת ה-20. במסמך מוצגים מידע ונתונים כלליים על נשים בישראל, וכן סוגיות מרכזיות בכלל וסוגיות מרכזיות שהוועדה עסקה בהן בכנסת ה-19 בפרט.

1. רקע¹

בפרק זה יוצגו כמה נתונים כלליים על נשים בישראל, ובכלל זה נתונים על רווחה, פריון וילודה. בסוף שנת 2013 חלקן של הנשים בכלל האוכלוסייה בישראל היה 50.5%. בשנה זו חיו בישראל 2,986,000 נשים בנות 15 ומעלה. 11.8% מכלל הנשים היו בנות 65 ומעלה (בהשוואה ל-9.4% בקרב הגברים).

תוחלת חיים בלידה: בשנת 2013 הייתה תוחלת החיים בלידה 80.3 בקרב גברים ו-83.9 בקרב נשים.

רווחה: בשנת 2013 היו רשומות במחלקות לשירותים חברתיים כ-716,000 נשים, שהן כ-54% מכלל הרשומים. מהנתונים עולה כי שיעור הפניות למחלקות אלו בקרב נשים גדול משהוא בקרב גברים (174 ל-1,000 נשים לעומת 151 ל-1,000 גברים). עוד עולה כי שיעורן של נשים בנות 65 ומעלה בכלל הרשומות במחלקות לשירותים חברתיים הוא פי-שניים מחלקן באוכלוסייה הכללית (25% לעומת 12%). היחס גדול עוד יותר בקרב נשים בנות 75 ומעלה – פי-שלושה בקירוב. הסיבה השכיחה ביותר לפנייה של נשים אל המחלקות לשירותים חברתיים (כשליש מהפניות למחלקות בקרב כלל הנשים הפונות) היא "תפקוד לקוי של הורים או ילדים/נוער"². יותר מרבע מפניות הנשים הן בשל זיקנה (כ-27% מהפניות).

פריון ולידה: בשנת 2013 ילדו כ-166,560 נשים. מהנתונים עולה כי מספר הילדים הממוצע שאישה בישראל עתידה ללדת במהלך חייה (שיעור הפריון) הוא שלושה. שיעור זה גדול מהשיעור הממוצע במדינות החברות ב-OECD, שהוא 1.7. גילן הממוצע של נשים שילדו את ילדן הראשון בשנת 2013 היה 27.5, בהשוואה ל-26.3 בשנת 2003.

נישואין וגירושין: בשנת 2012 נישאו 50,474 נשים. הגיל הממוצע של נשים שנישאו לראשונה עמד על 25; בקרב כלות יהודיות הגיל הממוצע היה 25.9, בקרב כלות נוצריות – 25.4, בקרב כלות דרוזיות – 23.2 ובקרב כלות מוסלמיות – 21.9. בשנה זו התגרשו 13,685 זוגות. הגיל הממוצע של נשים שהתגרשו עמד על 38.3.

2. תעסוקת נשים

תעסוקת נשים היא סוגיה רחבה, ובתחומים רבים הכרוכים בה, ובהם שיעורי תעסוקה ושכר, עדיין ניכר אי-שוויון בין המינים. בדוח ה-OECD בנושא, שפורסם בשנת 2012, צוין כי שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה בקרב נשים גדולים מבעבר, אך עדיין יש פערים מגדריים אחרים במאפייני העבודה. על-פי הדוח נשים מתקשות יותר מגברים למצוא עבודה ראשונה, משתכרות פחות מגברים ובדרך כלל נוטות לעבוד

¹ אם לא צוין אחרת, הנתונים בפרק זה לקוחים מתוך: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

² סיבה זו כוללת בין היתר חינוך ובעיות התנהגות, תפקוד לקוי של האב או האם, בעיות ביחסים בין הורים לילדים ובעיות אישיות.

במשרה חלקית ובמקצועות המוגדרים "נשיים". כמו כן, נשים נתקלות ב"תקרת זכוכית" אם הן רוצות למלא תפקידי ניהול ותפקידים הכרוכים בקבלת החלטות. על-פי נתוני ה-OECD, בתפקידי הניהול הבכירים היחס הוא אישה אחת לכל עשרה גברים.³ חוקרים העוסקים בפערים בין נשים לגברים בתעסוקה סבורים כי המכשול העיקרי המפריע כיום לשילובן המלא והשוויוני של נשים בשוק העבודה הוא הצורך ליישב בין צורכי העבודה לצורכי המשפחה, ופערים אלו נובעים בין היתר מכך שנשים נושאות בעיקר הנטל של עבודות הבית והטיפול בילדים.⁴ לדוגמה, בכל מדינות ה-OECD מלבד איסלנד ושבדיה שיעורי התעסוקה בקרב אימהות קטנים משיעורי התעסוקה בקרב נשים בנות 25-49.⁵ הצעדים המאפשרים איזון בין חיי המשפחה לצורכי העבודה הם בין השאר חופשות לטיפול בצורכי המשפחה, גמישות בשעות העבודה, הפעלת מעונות יום או סבסודם וקייטנות.⁶

על-פי מחקר של משרד הכלכלה שפורסם באפריל 2014, בהשוואה למדינות ה-OECD ולמדינות ה-G8 ישראל מתאפיינת בפער מגדרי קטן יותר בתחום ההשתתפות בכוח העבודה ומתן שוויון הזדמנויות וקידום בשוק העבודה, אך יש בה פער גדול יותר בתגמול. על-פי המחקר, בשנת 2013 הפער בישראל בשיעור ההשתתפות של נשים לעומת גברים בכוח העבודה היה 0.88 (הציון 1 מסמל שוויון מגדרי) לעומת 0.82 במדינות ה-OECD ו-0.83 במדינות ה-G8. בשילוב כלל המדדים הנוגעים לשוויון מגדרי בשוק העבודה דורגה ישראל במקום ה-17 מבין 35 המדינות שבהשוואה.⁷

בהקשר זה נציין כמה מן החוקים המסדירים תחומים הקשורים בעבודת נשים: **חוק עבודת נשים, התשי"ד-1954, חוק שכר שווה לעובד ולעובדת, התשמ"ו-1996, וחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988** (ראו הרחבה בהמשך).

בפרק זה יוצגו מעט מהסוגיות המרכזיות הנוגעות לתעסוקת נשים בישראל. ראשית יוצגו שיעורי תעסוקה ומאפייני תעסוקה בקרב נשים בכלל ונשים ערביות וחרדיות בפרט. בהמשך יובאו נתונים על משלחי יד נשיים ועל פערי שכר. נוסף על כך, מאחר שלמדיניות המאפשרת שילוב בין חיי משפחה לעבודה יש השפעה על שיעורי התעסוקה של נשים, ייסקרו מנגנונים המאפשרים שילוב כזה. לבסוף יידון נושא פיטורי נשים הרות ונשים בטיפולי פוריות.

2.1. שיעורי תעסוקה בקרב נשים

שיעורי תעסוקה נמדדים על-פי כמה מדדים מרכזיים: **שיעור ההשתתפות בכוח העבודה**, שנכללים בו מי שעובדים ומי שמחפשים עבודה בפועל; **שיעור התעסוקה** – שיעור המועסקים בפועל בכלל האוכלוסייה הנמדדת; **שיעור האבטלה** – שיעור הבלתי-מועסקים בכוח העבודה.

שיעורי ההשתתפות של נשים בכוח העבודה היו נמוכים שנים רבות משיעורי ההשתתפות של גברים. הסיבות לכך הן בין היתר תפיסות בדבר חלוקת התפקידים המגדרית במרחב המשפחתי ובמרחב הציבורי, אפליית מעסיקים בלתי פורמלית ותפיסות תרבותיות. להלן יוצגו שיעורי תעסוקה בקרב נשים

³ OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

⁴ ש.ם.

⁵ ש.ם.

⁶ אסנת פיכטלברג-ברמץ ורונית הריס, נשים בהשוואה לגברים בעולם העבודה, מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2011.

⁷ רעות הררי-קמר, [פערים מגדריים בשוק העבודה בשנת 2013: ישראל ביחס למדינות המפותחות בעולם](#), משרד הכלכלה, אפריל 2014. להרחבה בנושא ראו נספח מס' 1.

בכלל ובקרב נשים מהמגזר הערבי ומהמגזר החרדי. מאחר ששיעורי התעסוקה בקרב נשים מהמגזר הערבי ומהמגזר החרדי קטנים יחסית, יוצגו החסמים בהשתלבות הנשים בשוק העבודה וההמלצות להתמודדות עם חסמים אלו.

2.1.1. שיעורי התעסוקה בקרב נשים בישראל

שיעורי ההשתתפות של נשים בכוח העבודה קטנים משיעורי ההשתתפות של גברים זה שנים רבות. עם זאת, הפער בין נשים לגברים בשיעור ההשתתפות הצטמצם בעשורים האחרונים. במחקרים שונים נמצא כי הפערים בין נשים לגברים בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה באוכלוסייה היהודית הולכים ומצטמצמים, וכיום הפערים העיקריים בין נשים לגברים נוגעים בעיקר למאפייני התעסוקה ולאיותה, ובכלל זה מספר שעות העבודה השבועיות, רמת השכר ואפשרויות הקידום. לעומת זאת, כפי שיפורט בהמשך, במגזר הערבי עדיין יש פערים של ממש בין נשים לגברים בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה.⁸ על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2014 היה שיעור ההשתתפות בכוח העבודה של נשים בנות 15 ומעלה 59.2%, לעומת 69.5% בקרב הגברים. שיעור ההשתתפות בכוח העבודה של נשים בנות 64-25 היה כ-75%, לעומת כ-85% בקרב הגברים.⁹ יצוין כי בשני העשורים האחרונים עלה שיעור ההשתתפות בכוח העבודה של נשים בנות 15 ומעלה: ב-1990 השיעור היה 44%, בשנת 2000 – 51% ובשנת 2014 – 59%.¹⁰ שיעור הנשים הבלתי-מועסקות בכוח העבודה בנות 15 ומעלה בשנת 2014 היה 5.9%, דומה לשיעור הגברים הבלתי מועסקים.¹¹ בקרב בני 64-25 היה שיעור הבלתי-מועסקים הן בקרב נשים והן בקרב גברים כ-5%.

שיעור האימהות הנשואות שהשתתפו בכוח העבודה בשנת 2014 הגיע ל-74.6%. שיעור זה עמד על 77.9% בקרב אימהות לילד אחד, 78.6% בקרב אימהות לשני ילדים ו-60.2% בקרב אימהות לארבעה ילדים או יותר. בקרב אימהות חד-הוריות עמד שיעור ההשתתפות בכוח העבודה על 78.5%. שיעור הנשים הבלתי-מועסקות בקרב אימהות נשואות היה בשנה זו 5.5% ואילו בקרב אימהות חד-הוריות היה שיעור זה 7.5%.¹²

שיעור התעסוקה (שיעור המועסקים בכלל האוכלוסייה) בקרב נשים בנות 15 ומעלה היה בשנת 2014 כ-55.7%, לעומת 65.4% בקרב הגברים, ובקרב בנות 64-25 – כ-71%, לעומת כ-80% בקרב גברים.¹³ כאמור, מלבד הפערים המגדריים בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה בולטים הפערים במאפייני העבודה, ובכלל זה מספר שעות העבודה השבועיות. על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2014 שיעור הנשים אשר עבדו במשרה מלאה (35 שעות ויותר בשבוע) בכלל המועסקות היה 67.3%, לעומת 86.7% בקרב הגברים. 32.7% מהנשים עבדו במשרה חלקית בדרך כלל, ומתוכן 17.3% עבדו במשרה חלקית שלא מרצון,¹⁴

⁸ משרד הכלכלה, החוק לעידוד של שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים, תשס"ח-2008 – דוח המועצה הציבורית לשילוב וקידום נשים בעבודה – המלצות ליישום החוק, אוגוסט 2013; אסנת פיכטלברג-ברמץ ורונית הריס, "נשים בהשוואה לגברים בעולם העבודה", מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2011.

⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014, 29 בינואר 2015.

¹⁰ מאחר שבינואר 2012 נערכו שינויים בסקר כוח אדם של הלמ"ס, הנתונים לשנים שלפני שנת 2012 הם נתונים משורשרים, לפי הנחיות הלמ"ס, כדי שאפשר יהיה להשוות ביניהם. להרחבה בנושא ראו: הלמ"ס, נתונים מסקר כוח אדם לחודש פברואר 2012, 29 במרס 2012. הנתונים המקוריים: ב-1990 היה השיעור 41%, ב-2000 היה השיעור 48%. הלמ"ס, נשים וגברים 1990-2011, סטטיסטיקל 132, מרס 2013.

¹¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014, 29 בינואר 2015.

¹² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015, 4 במרס 2015.

¹³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014, 29 בינואר 2015.

¹⁴ כלומר חיפשו עבודה במשרה מלאה או עבודה נוספת אך לא מצאו.

לעומת 16.4% מהגברים שעבדו במשרה חלקית.¹⁵ כמו כן, שיעור הגברים שעבדו 50 שעות ויותר (20.8%) הוא יותר מפי-שלושה משיעור הנשים (6%).¹⁶

נתונים נוספים על מאפייני העבודה מלמדים **שנשים מאיישות פחות תפקידי ניהול מגברים**. בשנת 2014 שיעור המנהלות בכלל המנהלים היה 32.8%. עוד עולה כי בשנת 2013 נשים היו כ-32% מכלל העצמאים, לעומת כ-68% גברים.¹⁷ בהתייחס לשכירים המקבלים את שכרם מחברות כוח אדם עולה כי בשנת 2014 שיעור הנשים בכלל השכירים המקבלים את שכרם מחברות כוח אדם הגיע ל-50.1% (21,300 נשים), בהשוואה לחלקן של הנשים השכירות בכלל השכירים, אשר עמד על 49%.¹⁸ בהמשך המסמך יוצגו בהרחבה פערים מגדריים נוספים בשוק העבודה, ובהם פערי שכר ומשלחי יד.

בכנסת ה-19 דנה הוועדה לקידום מעמד האישה פעמים מספר בסוגיות הנוגעות לשיעורי תעסוקת נשים, ובכלל זה שיעור התעסוקה בקרב נשים חרדיות.¹⁹ בין השאר, הוועדה אישרה את תקנות משרד הכלכלה לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, ועניין זה יוצג בהרחבה בהמשך המסמך.²⁰

2.1.2. שיעורי התעסוקה בקרב נשים ערביות בישראל

מחקרים ודוחות מלמדים כי שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה של הנשים הערביות בישראל קטן במידה ניכרת משיעורי ההשתתפות בקרב נשים יהודיות בישראל ובקרב נשים במדינות מערביות.²¹ יש לציין כי יש פערים גם בתוך החברה הערבית, ומצב התעסוקה בקהילה הבדואית הוא הקשה מכולם.²²

נתונים כלליים

על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2014 שיעור ההשתתפות בכוח העבודה של נשים ערביות בנות 15 ומעלה היה 27.6%, לעומת 65.5% בקרב הנשים היהודיות ו-64.3% בקרב הגברים הערבים.²³ מחקר של חטיבת המחקר של בנק ישראל מראה כי אף שבשנים 1970-2010 שיעור ההשתתפות של הנשים הערביות בישראל הוכפל מכ-10% לכ-20%, הוא עדיין נמוך במיוחד (כאמור, כיום שיעור זה עומד על כ-

¹⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

¹⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014](#), 29 בינואר 2015.

¹⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

¹⁸ ש.ס.

¹⁹ ראו לדוגמה: הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 35, תקנות לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, התשע"ג-2013, 9 בספטמבר 2013; פרוטוקול מס' 66, [בידול תעסוקתי ופערי שכר בין גברים ונשים](#), 19 בפברואר 2014; פרוטוקול מס' 77, [נשים חרדיות בעולם העבודה – תעסוקה, יזמות והכשרה](#), 12 במאי 2014.

²⁰ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 35, תקנות לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, התשע"ג-2013, 9 בספטמבר 2013.

²¹ ראו לדוגמה: משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010; דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, [השקפה כללית ועיקרי המלצות](#), אוקטובר 2011; ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, [נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות](#), חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012; משרד הכלכלה, [דיוקן האישה הערבית העובדת](#), 2012.

²² משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010.

²³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014](#), 29 בינואר 2015.

28%). כמו כן, מאחר שקצב העלייה בשיעור ההשתתפות של הנשים הערביות היה אטי מזה של הנשים היהודיות, הפער בשיעור ההשתתפות בין שתי הקבוצות אף התרחב.²⁴

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה של נשים ערביות בנות 25-64 היה בשנת 2014 כ-35%, לעומת כ-83% בקרב נשים יהודיות בגילאים אלו וכ-78% בקרב גברים ערבים בגילאים האמורים.²⁵ שיעור הנשים הערביות הבלתי-מועסקות בכוח העבודה בנות 15 ומעלה בשנת 2014 היה 9.6%, לעומת 5.7% בקרב הנשים היהודיות ו-7% בקרב הגברים הערבים.²⁶ בקרב בני 25-64 היה שיעור הבלתי-מועסקים בקרב נשים ערביות 7.2%, לעומת 4.9% בקרב נשים יהודיות ו-5.6% בקרב גברים ערבים.

שיעור התעסוקה (שיעור המועסקים בכלל האוכלוסייה) בקרב נשים ערביות בנות 15 ומעלה היה בשנת 2014 24.9%, לעומת 61.8% בקרב נשים יהודיות ו-59.8% בקרב גברים ערבים, ובקרב בנות 25-64 הוא היה 32.3%, לעומת 78.7% בקרב נשים יהודיות ו-73.5% בקרב גברים ערבים בגילאים אלו.²⁷

יצוין כי הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה, שהקים בשנת 2009 שר הכלכלה דאז בנימין בן-אליעזר כדי לגבש מדיניות ממשלתית לעידוד תעסוקה, המליצה לקבוע יעדי תעסוקה לשנת 2020 בקרב נשים ערביות: שיעור התעסוקה של 41% בקרב נשים בנות 25-64 ושיעור התעסוקה של 42% בקרב נשים בנות 24-28.²⁸ הממשלה אימצה המלצה זו בהחלטה מס' 1994 משנת 2010.²⁹

נתוני הלמ"ס מתוך הסקר החברתי לשנת 2013 מלמדים כי יותר ממחצית הנשים הערביות שאינן בכוח העבודה אך מעוניינות לעבוד דיווחו כי הסיבה העיקרית להיותן מחוץ לכוח העבודה היא הצורך לטפל בבני-משפחה או במשק הבית.³⁰

מנתוני משרד הכלכלה לשנת 2010 עולה כי פערי התעסוקה בין נשים ערביות לנשים יהודיות מתבטאים גם בהיקף המשרה ובתפקידי הניהול: שיעור הנשים הערביות אשר עובדות במשרה חלקית הוא 43.9%, לעומת 32.4% מהנשים היהודיות, ו-61% מהן עובדות במשרה חלקית שלא מרצון – לעומת 22.4% מהנשים היהודיות. כמו כן, שיעור הנשים הערביות המנהלות בכלל הנשים המועסקות (הן הערביות והן היהודיות) היה קטן – 1.1%, לעומת 5.4% מנהלות יהודיות. נציין כי אחד ההסברים האפשריים לשיעור הגדול של נשים ערביות אשר עובדות במשרה חלקית שלא מרצון הוא שלנשים ערביות דרוש זמן רב יותר למצוא עבודה – 63.2 שבועות בממוצע, לעומת 25 שבועות בממוצע אצל נשים יהודיות.³¹ פערים בשכר העבודה יוצגו בהמשך.

מנתוני משרד הכלכלה עולה כי גילן הממוצע של נשים ערביות שאינן בכוח העבודה הוא 36.4 (לעומת 42.3 בקרב הנשים היהודיות). נוסף על כך, כ-73.5% מהנשים הערביות שאינן בכוח העבודה אינן בו בשל היותן עקרות בית ו-13.6% – בשל לימודים.

²⁴ ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, [נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות](#), חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012.

²⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014](#), 29 בינואר 2015.

²⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014](#), 29 בינואר 2015.

²⁷ שם.

²⁸ משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010.

²⁹ החלטת ממשלה מס' 1994, [הצבת יעדי תעסוקה לשנים 2010-2020](#), 15 ביולי 2010.

³⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים מתוך הסקר החברתי 2013 בנושא תעסוקה](#), 14 בינואר 2015.

³¹ משרד הכלכלה, [דיוקן האישה הערבייה העובדת](#), 2012.

משלחי היד העיקריים שבהם מועסקות נשים ערביות הם חינוך (34%) ושירותי בריאות, רווחה וסעד (כ-21%).³² אקדמאיות ערביות עוסקות בעיקר בתחום החינוך (כ-60%), בפקידות (כ-13%) ובמקצועות בתחום הרפואה (כ-11%).³³

חסמים בהשתלבות של נשים ערביות בשוק העבודה והמלצות

יש כמה הסברים לשיעורי ההשתתפות הנמוכים בכוח העבודה בקרב נשים ערביות: טיפול בילדים רבים בגיל צעיר יחסית; חוסר השכלה וכישורים מקצועיים מתאימים; נגישות תחבורתית לא מספקת למוקדי תעסוקה; מאפיינים תרבותיים; אפליית מעסיקים בלתי פורמלית; פערי מידע והכוונה תעסוקתית לא מספקת; שכר נמוך ואי-אכיפת חוקי עבודה.³⁴ בעיית ההשתתפות הנמוכה מאפיינת על-פי רוב נשים לא משכילות, נשים שאינן שולטות במיומנויות מתקדמות כמו אנגלית ומחשב, נשים שלהן מספר רב של ילדים (ובעיקר ילדים קטנים), נשים המתגוררות באזורים שיש בהם בעיית נגישות של תחבורה ציבורית ונשים שיש להן תפיסת עולם מסורתית בנוגע לעבודת נשים.³⁵ נתוני הלמ"ס לשנת 2011 מאששים את חשיבות ההשכלה: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בקרב נשים ערביות עולה במידה ניכרת ככל שעולה ההשכלה, מ-17% בקרב נשים שלמדו 9-12 שנים ל-67% בקרב נשים שלמדו 16 שנים או יותר.³⁶

רוב החוקרים תמימי דעים בנוגע לצעדים שיש לנקוט כדי להתגבר על החסמים ולהעלות את שיעור ההשתתפות של הנשים הערביות בכוח העבודה. ההמלצות העיקריות: הרחבת פעילותם של מרכזי הכוון תעסוקה, עידוד הנגישות הפיזית של מקומות עבודה, הקצאת שוברי הכשרה מקצועית, עידוד השלמת השכלה בכלל והשכלה גבוהה בפרט, סבסוד עלות הטיפול בילדים, הרחבת החקיקה נגד אפליה תעסוקתית ואכיפת חוקי עבודה.³⁷ יש לתת את הדעת על חשיבות עידוד הנגישות הפיזית של מקומות עבודה ויצירת מוקדי עבודה בתוך יישובים ערביים, שכן הגדלת שיעור העובדות הפוטנציאליות בלי לפעול להנגשת מקומות עבודה וליצירת מקומות עבודה סמוך למקום מגוריהן של נשים ערביות תקשה את שילובן במקומות עבודה.³⁸ בדוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי הוזכרו חלק מהמלצות אלו ונקבעו יעדים מספריים.³⁹ על סמך המלצות הוועדה קיבלה הממשלה, בינואר 2012, את החלטה מס' 4193

³² הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2014, מס' 65, לוח 12.12.

³³ משרד הכלכלה, דיוקן האישה הערבייה העובדת, 2012.

³⁴ להרחבה בדבר החסמים העיקריים בשילוב נשים ערביות בשוק העבודה ראו: משרד הכלכלה, הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי, 3 ביוני 2010; דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, השקפה כללית ועיקרי המלצות, אוקטובר 2011; ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות, חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012; משרד ראש הממשלה, הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי, שילוב נשים בשוק העבודה, תאריך כניסה: 19 במרס 2013.

³⁵ ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות, חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012.

³⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נשים וגברים 2011-1990, סטטיסטיקל 132, מרס 2013.

³⁷ להרחבה בנושא ראו: משרד הכלכלה, הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי, 3 ביוני 2010; ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות, חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012.

³⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, תוכניות ציבוריות להגדלת שיעור התעסוקה של נשים ערביות, כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 10 בספטמבר 2009.

³⁹ מהמלצות הוועדה: פריסה ארצית של 22 מרכזי הכוונה ייעודיים עד לשנת 2015, אשר יספקו שירות במתווה עולה עד לכ-16,250 בני מיעוטים בשנת 2016; הקצאת שוברי הכשרה מקצועית במתווה עולה של 1,000 שוברים בשנים 2013-2015 ו-2,000 שוברים בשנת 2016; הרחבת התוכנית "אשת חיל", המספקת ליווי, העצמה והכוון תעסוקתי לנשים מהמגזר הערבי שאינן משתתפות בשוק העבודה, והפעלתה ב-36 יישובים חדשים, כך שתכלול 1,080 משתתפות חדשות בכל שנה; סבסוד מעונות יום לנשים העובדות במשרה חלקית במתווה עולה עד לכ-7,000 ילדים בשנת 2015; הרחבת מספר התלמידות במערכת החינוך הטכנולוגי ביותר מ-3,000 תלמידות בתוך חמש שנים; הפעלת תוכניות להשלמת השכלה והרחבת אכיפת חוקי עבודה כך שמספר המעסיקים הנבדקים בכל שנה יגדל פי-שלושה. דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, השקפה כללית ועיקרי המלצות, אוקטובר 2011.

שעניינה הסרת החסמים העומדים בפני האוכלוסייה הערבית בהשתלבות בתעסוקה, מתוך התמקדות בנשים הערביות.⁴⁰

גופים שונים עוסקים בהפעלת תוכניות לעידוד תעסוקת נשים ערביות ובהם הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי במשרד ראש הממשלה; הרשות לקידום מעמד האישה במשרד ראש הממשלה; משרד הכלכלה; משרד החינוך; ג'וינט ישראל (ובהמשך תבת – תנופה בתעסוקה) ועוד. כמו כן, עמותות וארגונים רבים מפעילים תוכניות מסוג זה.

2.1.3. שיעורי התעסוקה בקרב נשים חרדיות

נתונים כלליים

קשה לאמוד את שיעור החרדים בכלל האוכלוסייה בשל הקושי להגדיר חרדי,⁴¹ ויש לתת את הדעת על כך שהשימוש בשיטות שונות להגדרת האוכלוסייה החרדית עלול להניב אומדנים שונים על מאפייניו של המגזר החרדי,⁴² ובכלל זה שיעורי התעסוקה בו.

על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2013 שיעור התעסוקה בקרב נשים חרדיות בנות 25-64 היה 68%, לעומת 79% בקרב נשים יהודיות שאינן חרדיות ו-56% בקרב גברים חרדים.⁴³ בשנים 2002-2011 נעו שיעורי התעסוקה בקרב נשים חרדיות סביב 50%, בשנת 2012 חלה עלייה ניכרת בשיעורי התעסוקה, וכאמור בשנת 2013 שיעור זה היה 68%. יצוין כי כפי שיפורט בהמשך, **שיעור זה גבוה מהיעד שנקבע על-ידי הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה ואומץ על-ידי הממשלה. על-פי המוסד לביטוח לאומי, המחשב שיעורי תעסוקה על סמך נתוני כלל האוכלוסייה ולא על-פי מדגם, שיעור התעסוקה של נשים חרדיות עלה בשנים 2005-2009 מ-49% ל-54%.**⁴⁴ על-פי נתוני הלמ"ס, כשליש מהנשים החרדיות שאינן בכוח העבודה מעוניינות לעבוד.⁴⁵

יש הטוענים כי מלבד העלייה בשיעורי התעסוקה לאורך השנים, הפער בהשתתפות בכוח העבודה בין נשים חרדיות ללא חרדיות מצטמצם עוד יותר אם מביאים בחשבון את מספר הילדים שלהן. לדוגמה, נשים חרדיות שלהן חמישה ילדים ויותר נוטות לעבוד יותר מנשים לא חרדיות שיש להן אותו מספר ילדים (ומאפיינים דומים נוספים כגון השכלה וגיל). כמו כן, שיעור התעסוקה של נשים חרדיות בישראל נחשב גבוה מעט לעומת קהילות חרדיות בחו"ל.⁴⁶

הטענות המרכזיות על תעסוקת נשים חרדיות נוגעות למאפייני התעסוקה, ולא לשיעורי התעסוקה. טענה מרכזית החוזרת בהקשר זה היא כי **מגוון העבודות שבהן נשים חרדיות מועסקות הוא מוגבל.**⁴⁷

⁴⁰ החלטת ממשלה מס' 4193, [הגדלת שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ושיעור התעסוקה](#), 29 בינואר 2012.

⁴¹ הלמ"ס, [שיטות מדידה ואמידת גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל](#), מרס 2011.

⁴² המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009.

⁴³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים מתוך הסקר החברתי 2013 בנושא תעסוקה](#), 14 בינואר 2015.

⁴⁴ הוגדר כחרדי כל תושב שלמד במוסד חרדי או שקרובי משפחתו כמפורט להלן למדו במוסד חרדי: אב או אם, לפחות שני בנים או בנות, לפחות שני אחים או אחיות, בן-זוג וקרובי משפחה של בן-הזוג. דניאל גוטליב ואסתר טולדנו, [הרכב התעסוקה לפי קבוצות אוכלוסייה בישראל בשנות ה-2000](#), המוסד לביטוח לאומי, 7 בנובמבר 2011.

⁴⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים מתוך הסקר החברתי 2013 בנושא תעסוקה](#), 14 בינואר 2015.

⁴⁶ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009.

⁴⁷ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 77, [נשים חרדיות בעולם העבודה – תעסוקה, יזמות והכשרה](#), 12 במאי 2014; המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009.

הנשים החרדיות נוטות לעבוד בתחום החינוך, המתאפיין על-פי רוב במשכורות נמוכות ובמשרות חלקיות.⁴⁸ הסבר אחד להתמקדות של הנשים החרדיות בענף החינוך הוא שעבודה בתחום זה מאפשרת עבודה בתוך הקהילה, במסגרת נוחה יחסית לטיפול בילדים, ושמירה על מצוות הדת.⁴⁹

הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה המליצה לקבוע לנשים חרדיות בנות 25-64 יעד תעסוקה של 63%.⁵⁰ בהחלטת ממשלה מס' 1994 אומצה המלצה זו ונקבעו יעדי תעסוקה לשנת 2020; היעד שנקבע למגזר החרדי הוא שיעור תעסוקה של 63% הן לגברים והן לנשים.⁵¹ כאמור, **בשנת 2013, שיעור התעסוקה בקרב נשים חרדיות בנות 25-64 היה 68%, גבוה מהיעד שנקבע.**

בכנסת ה-19 קיימה הוועדה לקידום מעמד האישה דיון בנושא תעסוקת נשים חרדיות ועמדה בו על הצורך לנקוט צעדים לעידוד תעסוקת נשים חרדיות, בדגש על איכות התעסוקה.⁵²

חסמים בהשתלבות נשים חרדיות בשוק העבודה והמלצות

מחקרים שונים עמדו על הגורמים לשיעור ההשתתפות הנמוך בעבודה בקרב אוכלוסייה החרדית. בעניין זה צוינו גורמים הרלוונטיים הן לגברים חרדים והן לנשים חרדיות, כגון שמירה קפדנית על מצוות הדת, ובכלל זה הפרדה מלאה בין נשים לגברים בסביבת העבודה; כשרות מזון מחמירה; חשש מחשיפה פיזית ורעיונית לחברה החילונית; הסתפקות במועט והתרחקות ממותרות ומתרבות הצריכה; מחסור בהון אנושי תעסוקתי, בדרך כלל בשל מיומנויות נמוכות. החסם העיקרי העומד בפני נשים חרדיות הוא הרצון להקים משפחה ברוכת ילדים ולדאוג לחינוכם; רצון זה מקשה עליהן להשתלב בעבודה ומוביל אותן להעדיף עבודות גמישות במשרה חלקית סמוך לביתן.⁵³ שלא כמו נשים ערביות, הנגישות הפיזית של מקומות העבודה בדרך כלל אינה חסם בעבור רוב האוכלוסייה החרדית.⁵⁴

רוב החוקרים סוברים כי **כלי המדיניות העיקרי לעידוד התעסוקה של נשים חרדיות הוא הרחבת אפשרויות ההשכלה וההכשרה החלופית, כדי שיתאפשר להן להשתלב במקצועות בעלי אופק תעסוקתי.**⁵⁵ נוסף כי יש הגורסים שכל פעילות צריכה להיעשות בשיתוף פעולה עם המנהיגות התורנית או החברתית בציבור החרדי, שכן ללא שיתוף פעולה יתעוררו עוינות וחשדנות.⁵⁶

הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי דנה אף היא בתעסוקת חרדים. אומנם הושם בה דגש על עידוד תעסוקת גברים חרדים, אך חלק מן ההמלצות נוגעות גם לנשים חרדיות. בין השאר המליצה הוועדה על פריסה ארצית של מרכזי הכוון תעסוקתיים וייעודיים לאוכלוסייה החרדית בשיתוף הרשויות המקומיות.

⁴⁸ ש.ס.

⁴⁹ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009; בצלאל כהן, [מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית](#), מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2005.

⁵⁰ משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010.

⁵¹ החלטת ממשלה מס' 1994, [הצבת יעדי תעסוקה לשנים 2010-2020](#), 15 ביולי 2010.

⁵² הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 77, [נשים חרדיות בעולם העבודה – תעסוקה, יזמות והכשרה](#), 12 במאי 2014.

⁵³ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009; בצלאל כהן, [מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית](#), מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2005.

⁵⁴ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009.

⁵⁵ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [עידוד התעסוקה של נשים חרדיות](#), כתב אליעזר שוורץ, 4 במרס 2008; המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009; משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010.

⁵⁶ בצלאל כהן, [מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית](#), מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2005.

הוועדה המליצה על פריסת שמונה מרכזי הכוון בשנים 2012-2015, שישרתו כ-12,000 חרדים בשנת 2015. כמו כן, הוצע לחייב את כל התלמידים בהשתתפות במבחני המיצ"ב כדי להקנות למגזר החרדי מיומנויות אשר יאפשרו לו להשתלב בשוק העבודה המודרני.⁵⁷

הגופים העיקריים העוסקים כיום בשילוב אנשים מהמגזר החרדי בשוק העבודה הם משרד הכלכלה, הגוינט, במסגרת חברת תבת, וכן משרד החינוך, המועצה להשכלה גבוהה וצה"ל.

מבקר המדינה מצא כי בדרך כלל בפעילויות לעידוד שילוב החרדים בשוק העבודה משתתפות נשים יותר מגברים.⁵⁸ הוא מציע לעקוב אחר יישום תוכניות אלו ותוכניות אחרות המיועדות לחרדים, להשלים את הערכתו, לזרז את הטמעתן של תוכניות מועילות ולהגדיל את היקפן, להפסיק תוכניות שאינן מביאות תועלת ולפעול להגדלת המודעות להעסקת חרדים בקרב מעסיקים.⁵⁹

2.2. משלחי יד "נשיים" ופערי שכר

משלחי יד "נשיים"

מחקרים מראים כי משלחי יד מסוימים נחשבים "נשיים" – בדרך כלל סיעוד וטיפול בילדים ותחומי ההוראה. בעיסוקים אלו תנאי השכר והקידום על-פי רוב פחותים מאשר במקצועות הנתפסים "גבריים".⁶⁰ על-פי נתוני ה-OECD, גם אם נשים בוחרות ללמוד מקצועות טכנולוגיים, מתמטיים או מדעיים, סיכוייהן לעבוד במקצועות אלו קטנים מסיכוייהם של גברים.⁶¹ נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מחזקים טענות אלו: בשנת 2014 כ-32% מהנשים המועסקות בישראל עסקו בשישה משלחי יד "נשיים" המתאפיינים בשכר נמוך, ובהם טיפול, תחומי הוראה ומזכירות.⁶² בכל אחד ממשלחי היד הללו היו הנשים שני שלישי או יותר מהמועסקים.⁶³ לעומת זאת, בתחום ההיי-טק, הנחשב משלח יד "גברי", היה שיעור הנשים 35.5% מכלל המועסקים בתחום זה.⁶⁴ הענפים שבהם נשים עצמאיות הן יותר ממחצית מהעצמאים הם בריאות, רווחה וסעד⁶⁵; חינוך⁶⁶ ושירותים אחרים.⁶⁷ בכנסת ה-19 קיימה הוועדה לקידום מעמד האישה דיון בנושא בידול תעסוקתי ופערי שכר בין גברים ונשים, ובו

⁵⁷ דוח הוועדה לשינוי כלכלי חברתי, השקפה כללית ועיקרי המלצות, אוקטובר 2011.

⁵⁸ מבקר המדינה, דוח שנתי 62 לשנת 2011 ולחשבונות שנת הכספים 2010, 1 במאי 2012.

⁵⁹ שם.

⁶⁰ אסנת פיקטלברג-ברמץ ורונית הריס, נשים בהשוואה לגברים בעולם העבודה, מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2011; OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

⁶¹ OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

⁶² ששת משלחי היד: מטפלים סיעודיים במשקי בית; מנהלי חשבונות; עובדי הוראה בבתי-ספר ובגני-ילדים; עובדי מזכירות; מוכרים וזבנים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

⁶³ שם.

⁶⁴ שם.

⁶⁵ שירותי רפואה בבתי-חולים, ייעוץ וטיפול רפואי אצל רופאים כלליים או מומחים ומנתחים, רפואת שיניים, מתן טיפולים פארה-רפואיים ושירותי רווחה וסעד.

⁶⁶ חינוך הן במוסדות ציבוריים והן במוסדות פרטיים, בכל הרמות ובכל המקצועות.

⁶⁷ פעילויות של ארגוני חברים, תיקון מחשבים, ציוד אישי וציוד לבית ושירותים אישיים אחרים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

נקשר בין הסללה של תלמידות בבתי-הספר (אל מול תלמידים) למקצועות מסוימים ובין תחום העבודה העתידי שלהן.⁶⁸

פערי שכר

על אף חקיקה שמטרתה למנוע אי-שוויון בין המינים, ובכלל זה **חוק שכר שווה לעובדת ולעובד, התשמ"ו-1996**, יש פערי שכר בין גברים לנשים. על-פי נתוני הלמ"ס, **בשנת 2013 ההכנסה החודשית הממוצעת ברוטו מעבודה שכירה של גבר הייתה 10,683 ש"ח, והכנסתה של אישה – 7,280 ש"ח. כלומר הכנסת האישה הייתה 68% מהכנסת הגבר.**⁶⁹ עם זאת, **בשני העשורים האחרונים הצטמצם הפער בין המינים בהכנסה החודשית – בתחילת שנות ה-90 הכנסתה של אישה שכירה הייתה 57% מהכנסת הגבר בלבד.**⁷⁰

ההכנסה החודשית הממוצעת של גבר עצמאי הייתה 12,440 ש"ח, והכנסתה של אישה – 7,406 ש"ח. הכנסה זו גבוהה ב-1.7% מהכנסת אישה שכירה, ועם זאת היא רק 60% מהכנסתו של גבר עצמאי.⁷¹ יצוין כי גם **בענפים שצוינו לעיל, שבהם נשים עצמאיות הן רוב העצמאים, ההכנסה החודשית של גבר הייתה גבוהה יותר מהכנסתה של אישה.** לדוגמה, בענף "שירותי בריאות, רווחה וסעד", שבו נשים היו כ-75% מכלל העצמאים בענף, ההכנסה החודשית של גבר הייתה גבוהה ב-67% מההכנסה החודשית של אישה.⁷²

הגורמים לפערי השכר הם בין השאר ההבדלים במספר שעות העבודה הממוצע בשבוע. גברים שכירים עובדים בממוצע 45.8 שעות שבועיות, ואילו נשים שכירות עובדות 37.1 שעות.⁷³ בחישוב השכר בעבור שעת עבודה הפער בין נשים לגברים מצטמצם מעט אך אינו נעלם: ההכנסה לשעה של אישה היא 85% מהכנסה לשעה של הגבר (גבר שכיר מרוויח 55.4 ש"ח לשעה בממוצע ואישה שכירה – 47.4 ש"ח בממוצע).⁷⁴ גם בקרב עצמאים פערי השכר נובעים בין היתר מהבדלים בממוצע שעות העבודה, שכן נשים עצמאיות עובדות בממוצע פחות שעות בשבוע מגברים עצמאים (33 לעומת 45.7, בהתאמה). בחישוב השכר בעבור שעת עבודה הפער מצטמצם אך אינו נעלם.

אשר לפערי שכר במגזר הערבי, מנתוני הלמ"ס עולה כי בשנת 2013 ההכנסה החודשית הממוצעת ברוטו של גבר שכיר במגזר הערבי הייתה 6,453 ש"ח, והכנסתה של אישה – 5,210 ש"ח. קרי, **הכנסת האישה הייתה כ-81% מהכנסת הגבר.** פער זה נובע, בין היתר, מההבדלים במספר שעות העבודה הממוצע בשבוע: גברים במגזר הערבי עובדים בממוצע 10.9 שעות בשבוע יותר מהנשים. **בהשוואת השכר לשעה**

⁶⁸ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 66, בידול תעסוקתי ופערי שכר בין גברים ונשים, 19 בפברואר 2014.

⁶⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015, 4 במרס 2015.

⁷⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי, 6 במרס 2013.

⁷¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015, 4 במרס 2015.

⁷² ש.ס.

⁷³ ש.ס.

⁷⁴ ש.ס.

עולה כי בשנת 2013 השכר של אישה ערבייה היה גבוה יותר משכרו של גבר ערבי ב-6.1% (37.6 ש"ח בממוצע ו-35.3 ש"ח בממוצע, בהתאמה).⁷⁵

פערי שכר קיימים גם במגזר הציבורי, הנחשב מקום עבודה ידידותי לנשים, ובייחוד לאימהות.⁷⁶ ואכן, בשנת 2013 שיעור המשורות שבהן הועסקו נשים בכלל המשורות בשירות המדינה היה 64.2%.⁷⁷ השכר הממוצע של נשים בשירות המדינה נמוך מהשכר הממוצע של גברים. כך, בשנת 2013 השכר הפנסיוני הממוצע⁷⁸ בעבור משרה מלאה של נשים היה נמוך בכ-13.5% מהשכר הפנסיוני הממוצע בעבור משרה מלאה של גברים (8,962 ש"ח לחודש לאישה במשרה מלאה לעומת 10,366 ש"ח לגבר במשרה מלאה). בשכר ברוטו הכולל רכיבים פנסיוניים הפער בין גברים לנשים גדול אף יותר – כ-21% (13,813 ש"ח לנשים לעומת 17,444 ש"ח לגברים). הפער הגדול יותר בשכר ברוטו נובע בין היתר מרכיב השכר שעות נוספות, שבו התשלום הממוצע שקיבלו הנשים היה כמחצית מזה שקיבלו גברים (1,987 ש"ח לחודש לנשים לעומת 4,067 ש"ח לחודש לגברים).⁷⁹

מהנתונים המוצגים בדוח עולה כי מאז סוף שנות ה-90 לא חלו שינויים של ממש בפערים בין שכר הגברים לשכר הנשים בשירות המדינה, אם כי הפערים בכל רכיבי השכר הצטמצמו. הפער בין גברים לנשים בשכר הפנסיוני קטן בכ-8 נקודות האחוז, הפער בשכר ברוטו הצטמצם ב-2 נקודות האחוז, הפער בשעות הנוספות הצטמצם בכ-6 נקודות האחוז והפער בהחזר ההוצאות הצטמצם אף הוא בכ-20 נקודות האחוז.⁸⁰

שיעור הנשים בשירות המדינה המקבלות השלמה לשכר המינימום בשנת 2013 היה גדול ב-48.5% משיעור הגברים המקבלים השלמה (43.8% מהנשים לעומת 29.5% מהגברים).

יש פערי שכר גם בקרב אוכלוסיית הנשים עצמה. למשל, שכרן של נשים ערביות נמוך משל נשים יהודיות; על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2013 השכר הממוצע החודשי (ברוטו) של נשים יהודיות היה גבוה ב-45% משכרן של הנשים הערביות (7,555 ש"ח לעומת 5,210 ש"ח, בהתאמה). השכר הממוצע לשעת עבודה (ברוטו) של נשים יהודיות היה גבוה בכ-30% משכרן של הנשים הערביות (49 ש"ח לעומת 37.6 ש"ח, בהתאמה).⁸¹ ציון כי על-פי רוב, פערי השכר בין נשים ערביות לנשים יהודיות בסקטור העסקי גדולים מפערי השכר בין שתי האוכלוסיות בסקטור הציבורי.⁸² גם הכנסתן הממוצעת של נשים חרדיות

⁷⁵ ש.ס.

⁷⁶ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פערי שכר בין גברים לנשים במגזר הציבורי: ממצאים מתוך דוח הממונה על השכר במשרד האוצר לשנת 2010, כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 13 בנובמבר 2011.

⁷⁷ משרד האוצר, אגף שכר והסכמי עבודה, דין וחשבון על הוצאות השכר בשירות המדינה, בגופי הביטחון ובשירות בתי-הסוהר לשנת 2013, דצמבר 2014.

⁷⁸ שכר פנסיוני הוא חלק השכר המשמש בסיס לניכוי ולהפרשה לקופת גמל לשכירים. רכיבים אלו כוללים את רכיבי השכר הקבועים של העובד, כגון שכר יסוד ותוספת ותק.

⁷⁹ משרד האוצר, אגף שכר והסכמי עבודה, דין וחשבון על הוצאות השכר בשירות המדינה, בגופי הביטחון ובשירות בתי-הסוהר לשנת 2013, דצמבר 2014.

⁸⁰ ש.ס.

⁸¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015, 4 במרס 2015.

⁸² משרד הכלכלה, דיוקן האישה הערבייה העובדת, 2012.

שכירות נמוכה משל נשים שאינן חרדיות או ערביות, ובשנת 2011 היא הייתה 4,976 ש"ח לעומת 7,144 ש"ח – פער של כ-4.3%.⁸³

פרויקט מרכזי בנושא פערי השכר הוא פרויקט שוות ערך, המשותף לנציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, שתי"ל, שדולת הנשים בישראל ומרכז "אדוה", ומטרתו להביא לצמצום של פערי השכר המגדריים בשוק העבודה בישראל. בין הפעילויות בפרויקט ניתן למנות פיתוח ידע על פערי השכר בארץ ובעולם וקידום שקיפות של נתוני שכר בפילוח מגדרי במגזר הפרטי והציבורי; הגברת המודעות והיכולות של מעסיקים לצמצום פערי שכר; הנכחה והעמקה של השיח הציבורי בנושא ועוד. הפרויקט ממומן על-ידי האיחוד האירופי.⁸⁴

בכנסת ה-19 קיימה הוועדה לקידום מעמד האישה כמה דיונים בנושא על היבטיו השונים.⁸⁵ כמו כן, בכנסת ה-19 חוקק תיקון מס' 3 לחוק שכר שווה לעובדת ולעובד, ולפיו מי שמוטלת עליו החובה לפרסם או לדווח על שכרם של עובדים ונושאי משרה יכלול בפרסום או בדיווח התייחסות למין העובד.⁸⁶ מהחוק פוצל סעיף שמטיל חובה על מעביד המעסיק יותר מ-100 עובדים לאסוף נתונים על העובדים המועסקים אצלו לפי שכר ומין ולקיים אחת לשנה דיון בממצאי הנתונים; פיצול הסעיף נעשה, בין היתר, בשל התנגדות ארגוני המעסיקים.⁸⁷ עם זאת, בדיוני הוועדה סוכם עם צביקה אורן, נשיא התאחדות התעשיינים, שיוקם צוות שיבחן את נושא פערי השכר, ינתח את הנתונים הקיימים ויצג לוועדה תוכנית פעולה.⁸⁸

2.3. התאמת שוק העבודה להורות

חוקרים העוסקים בנושא האי-שוויון המגדרי הקיים בתחום התעסוקה סבורים כי הקושי העיקרי בשילובן השוויוני של נשים בשוק העבודה טמון בקושי לשלב בין צורכי העבודה לצורכי המשפחה. לטענתם, כדי להגביר את השוויון המגדרי בתעסוקה יש צורך במדיניות המצמצמת את הקונפליקט בין צורכי העבודה לצורכי המשפחה ומאפשרת, הן לגברים והן לנשים, לשלב בין השניים.⁸⁹ במדיניות המאפשרת התאמת שוק העבודה לחיי ההורות משמשים כמה מנגנונים, ובהם סבסוד מסגרות טיפול בילדים, חופשת לידה בתשלום, עבודה במשרה חלקית, שעות עבודה גמישות (בעיקר שעת הגעה לעבודה ושעת סיום) ואפשרות לעבוד מהבית. מחקרים מראים שמדיניות כזאת מסייעת להעלות את שיעורי התעסוקה של נשים, בעיקר של אימהות לילדים קטנים.

⁸³ לא נבדק הפער בשכר הממוצע לשעה. הנתונים מתבססים על עיבודי בנק ישראל וסקרי כוח אדם והכנסות של הלמ"ס. את החרדים מזהים על-פי השאלה אם מוסד הלימודים האחרון של אחד מבני המשפחה היה ישיבה על-תיכונית. בנק ישראל, דין וחשבון 2012, פרק ח' – סוגיות במדיניות הרווחה, מרס 2013.

⁸⁴ משרד הכלכלה, דוח חופש המידע 2013, יולי 2014.

⁸⁵ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 4, פערי שכר מגדריים בישראל: מה השתנה ולאן פנינו – לציון יום השכר השווה, 30 באפריל 2013; פרוטוקול מס' 66, בידול תעסוקתי ופערי שכר בין גברים ונשים – חשיפת נתונים ומחקר עדכני בנושא, 19 בפברואר 2014; פרוטוקול מס' 95, 50 שנה לחוק שכר שווה לעובדת ולעובד: שיתוף פעולה מחוקק ומעסיקים – מקדמים יחד את השוויון בשכר, 17 ביולי 2014.

⁸⁶ חוק שכר שווה לעובדת ולעובד (תיקון מס' 3), התשע"ד-2014.

⁸⁷ "דברי הכנסת", הכנסת ה-19, מושב שני, חוב' כ"א, ישיבה מס' 122, 3 במרס 2014.

⁸⁸ הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 95, 50 שנה לחוק שכר שווה לעובדת ולעובד: שיתוף פעולה מחוקק ומעסיקים – מקדמים יחד את השוויון בשכר, 17 ביולי 2014.

⁸⁹ משרד הכלכלה, החוק לעידוד של שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים, תשס"ח-2008 – דוח המועצה הציבורית לשילוב וקידום נשים בעבודה – המלצות ליישום החוק, אוגוסט 2013.

חשוב להדגיש כי מאחר שנשים נוטות לנצל מנגנונים אלו יותר מגברים, יש הטוענים כי חלק מהסדרים אלו דווקא מחזקים את חלוקת התפקידים המסורתית בין גברים לנשים,⁹⁰ וכדי להגיע לשוויון מגדרי בשוק העבודה יש לעסוק גם בשינוי תפקידו של האב במשק הבית ולנקוט מדיניות לשילוב חיי עבודה ומשפחה שתחול על גברים ועל נשים כאחת.⁹¹ לפי תפיסה זו, מדיניות אשר מקטינה את השוני בשוק העבודה בין גברים לנשים עשויה ליצור שוויוניות גם בעבודות הבית ובטיפול בילדים, ושוויוניות בבית תתרום לשוויוניות בשוק העבודה.⁹²

בתת-פרק זה יפורטו תקנות משרד הכלכלה לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, וכן ההסדרים לחופשת לידה, לשעות עבודה גמישות ולימי חופשה. ההיבטים הנוגעים למעונות יום יפורטו בפרק נפרד משום שלנושא זה היה מקום מרכזי בעבודת הוועדה לקידום מעמד האישה, והיא ייחדה לו דיונים רבים.

תקנות משרד הכלכלה לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים⁹³

בשנת 2008 חוקק חוק לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, תשס"ח-2008. החוק נועד לטפח מודעות ציבורית לקידום ושינוי של התרבות העסקית, לעודד התאמה של מקומות עבודה ושל נוהלי עבודה להורות בכלל ולנשים בפרט וכן לעודד קידום ושילוב של נשים במקומות עבודה (ובכלל זה הגדלת מספר הנשים בעמדות ניהול, שילוב נשים בתעסוקה מקבוצות אוכלוסייה המתקשות להשתלב במקומות עבודה ושיפור תנאי העסקה של נשים והתגמול עבור עבודתן). כדי לקדם מטרות אלו הוחלט בחוק על חלוקת מענקים ואותות הכרה למעסיקים שיבלטו בתחום שילובם השוויוני של נשים בפרט והורים בכלל בכוח העבודה הארגוני. החוק קובע כי התקציב להענקת המענקים ייקבע בתוכנית נפרדת בתקציב משרד הכלכלה.

בהתאם להוראות החוק, הוקמה מועצה ציבורית, בראשותה של שופטת בית-המשפט העליון בדימוס דליה דורנר, לצורך ייעוץ לשר הכלכלה בקביעת אמות המידה להענקת האותות והמענקים. במועצה היו חברים נציגים שונים, ובהם נציבת שוויון הזדמנויות בעבודה, ראש הרשות לקידום מעמד האישה, חוקרים מהאקדמיה, נציגים של ארגוני נשים, ארגוני עובדים ומעסיקים ומשרדי ממשלה. המועצה החלה את עבודתה באפריל 2010 ובאוגוסט 2013 פרסמה את המלצותיה.

התפיסה אשר הנחתה את המועצה בגיבוש המלצות הייתה כי יש לשלב בין מודל "העדפה מתקנת", אשר מתמקד בנתונים מדידים ובהם שיעור העובדות בכלל העובדים ובחינת נתוני השכר, ובין מודל "הגברת המודעות המגדרית", אשר עוסק בשינוי תרבותי וארגוני מעמיק. בהתאם לכך קבעה המועצה כי ככלל, "ארגוני מופת יהיו כאלה המצליחים להציג נתונים מדידים על שיעורי שילוב וקידום נשים יחד עם נתונים אודות פעילות לתמיכה בהגברת המודעות והצגת חשיבה ארגונית יצירתית וחדשנית בתחום

⁹⁰ OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

⁹¹ אסנת פיכטלברג-ברמץ ורונית הריס, "נשים בהשוואה לגברים בעולם העבודה", מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2011.

⁹² OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

⁹³ אם לא צוין אחרת, המידע בתת-פרק זה לקוח מתוך: משרד הכלכלה, [החוק לעידוד של שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים, תשס"ח, 2008 – דוח המועצה הציבורית לשילוב וקידום נשים בעבודה – המלצות ליישום החוק](#), אוגוסט 2013.

השוויון המגדרי". כמו כן, בהתאם לנוסח החוק נקבע כי מענקים כספיים יוענקו למעסיקים במגזר הפרטי בלבד, בעוד אותות הכרה יהיה אפשר להעניק גם למגזר הציבורי. בנוסף, המועצה המליצה להרחיב את היקף חלוקת הפרסים ואותות הכרה מעבר להצטיינותם של ארגונים, כפי שמחייב החוק, ולכלול גם נושאי תפקידים בכירים הפועלים לקידום השוויון המגדרי. לצורך בחירת הזוכים, המליצה המועצה כי תמונה ועדה שתבחן את בקשות המעסיקים ותמליץ לשר על המועמדים לזכייה.

בעקבות המלצות המועצה נוסחו תקנות לחוק, ובמהלך הכנסת ה-19, בספטמבר 2013, הן הובאו לאישור הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי.⁹⁴ התקנות כוללות, בין היתר, שבע אמות מידה למתן פרס ואות הכרה לארגון ושש אמות מידה למתן אות הכרה לבעל תפקיד בכיר. להלן שבע אמות המידה הארגוניות:⁹⁵

- א. מדיניות רשמית וכתובה של המעסיק לשילוב וקידום של נשים בעבודה ולהתאמת מקומות עבודה לנשים ולהורות, וכן לאיזון בין חיי עבודה לבין משפחה אצל המעסיק;
- ב. שיעור פערי השכר בין נשים לגברים אצל המעסיק;
- ג. גיוס נשים וקידום העסקת נשים אצל המעסיק בדרגות השונות, לרבות בדרגות בכירות ועמדות ניהול;
- ד. הכשרה, הדרכה ופיתוח מסלולי קריירה לנשים במעסיק;
- ה. עידוד ומתן אפשרות לעובדים ולעובדות לאיזון עבודה ומשפחה אצל המעסיק;
- ו. המדיניות שנוקט המעסיק כלפי עובדות בהיריון ובני-זוגן, נשים מיניקות ועובדים המצויים בחופשת לידה בהתאם לחוק עבודת נשים, התשי"ד-1954, ולאחריה, וכן כלפי עובדים בטיפולי פוריות או בני-זוגם;
- ז. פעולות ותוכניות מיוחדות בנושא קידום תעסוקת נשים שנוקט המעסיק והוכחו כמסייעות.

יצוין כי בהמשך להמלצות חברי המועצה הציבורית נקבע לכל אמת מידה ניקוד שונה, וכן בכל שנה נבחנות חמש אמות מידה מתוך השבע הקיימות, בהתאם לגודל המעסיק.⁹⁶

על-פי נתוני משרד הכלכלה בשנת 2014 הוגשו 167 בקשות, ועל-פי הודעת המשרד, עם סיום בחינת הבקשות תתפרסמנה החלטות על הזוכים במענק ובתעודות ההכרה.⁹⁷ על-פי המופיע באתר המשרד, בשנה זו יוענקו עד 12 אותות הכרה בכל קבוצות המעסיקים; עד שמונה מענקים כספיים בסכום של 150,000 ש"ח יוענקו לכל אחד מהמעסיקים המדורגים במקומות הראשונים בקבוצות שלהלן: מעסיק קטן,⁹⁸ מעסיק בינוני,⁹⁹ מעסיק גדול¹⁰⁰ ומעסיק שהפעיל תוכניות לקידום תעסוקת נשים המשתייכות

⁹⁴ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס 35, תקנות לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, התשע"ג-2013, 9 בספטמבר 2013.

⁹⁵ **תקנות לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, התשע"ד-2013**, 13 בנובמבר 2013.

⁹⁶ להרחבה ראו: משרד הכלכלה, מעסיקים בשוויון, **אמות מידה לבחירת הזוכים**, תאריך כניסה: 3 במאי 2015.

⁹⁷ משרד הכלכלה, **מעסיקים בשוויון**, תאריך כניסה: 3 במאי 2015.

⁹⁸ 29-6 עובדים.

⁹⁹ 99-30 עובדים.

¹⁰⁰ 499-100 עובדים.

לקבוצה מיוחדת.¹⁰¹ למעסיק גדול במיוחד,¹⁰² לבעל תפקיד בכיר במעסיק (מנהל כללי ו/או מנהל משאבי אנוש) ולמעסיק שאינו מעסיק במגזר הפרטי כהגדרתו בסעיף 3(ג) לחוק המדורגים במקומות הראשונים יוענקו אותות הכרה בלבד.¹⁰³

התוכנית מתוקצבת בביסס התקציב של משרד הכלכלה. בשנת 2014 התקציב (נטו) המקורי היה 1,481,000 ש"ח, התקציב על שינויו היה 1,250,000 ש"ח והביצוע עמד על 646,000 ש"ח.¹⁰⁴

יצוין כי החוק קובע כי על שר הכלכלה לדווח לוועדה לקידום מעמד האישה ולוועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת אחת לשנה על הפעילות בנושא.

חופשת לידה

כאמור, חופשת לידה נחשבת אחד האמצעים המאפשרים שילוב של צורכי העבודה וצורכי המשפחה, ויש הרואים בה צעד בסיסי בהתערבות המדינה בהגנה על מעמדן ומקומן של אימהות בשוק העבודה.¹⁰⁵ מנתוני ה-OECD עולה כי הארכת חופשת הלידה בתשלום (עד פרק זמן מסוים) נוטה להגדיל את היקף התעסוקה במשרה מלאה לעומת משרה חלקית.¹⁰⁶

חופשת הלידה המותרת על-פי חוק הוארכה בשנת 2010, וכיום היא 26 שבועות, ומהם 14 שבועות בתשלום באמצעות המוסד לביטוח לאומי (טרם השינוי נמשכה חופשת הלידה 12 שבועות). יצוין כי התיקון אינו חל על עובדת שעבדה לפני יציאתה לחופשת לידה פחות מ-12 חודשים אצל אותו מעביד או באותו מקום עבודה. העובדת יכולה לקצר את חופשת הלידה אך לא לפחות מ-14 שבועות. כמו כן, החוק מאפשר לעובדת לפצל את חופשת הלידה ולנצל שבעה שבועות לכל היותר טרם הלידה. במקרים מיוחדים, ובהם לידה רב-עוברית ולידת פג, העובדת רשאית להאריך את חופשת הלידה בתקופה הקבועה בחוק. יודגש כי החוק מאפשר חופשת לידה גם להורים מאמצים מיועדים ובמשפחות אומנה. יולדת זכאית להעביר לבן-זוגה את החופשה שמעבר לששת השבועות הראשונים הסמוכים ללידה, אם שניהם עונים על תנאי הזכאות הקבועים בחוק. כמו כן, בן-הזוג זכאי לחופשת לידה מלאה אם האם אינה מסוגלת לטפל בילד מחמת נכות או מחלה או אם הילד נמצא בחזקתו הבלעדית. יצוין כי **על-פי מחקר של משרד הכלכלה, משך חופשת הלידה בתשלום בישראל קצר ממשך החופשה הממוצעת במדינות ה-OECD – 21.6 שבועות לערך, וממשך החופשה הממוצעת במדינות ה-G8 – 20.7 שבועות.**¹⁰⁷ בהקשר זה יצוין כי במחקר נמצא גם ששיעור הילודה בישראל (2.91) הוא הגבוה ביותר בין כל המדינות

¹⁰¹ קבוצה מיוחדת היא קבוצת אוכלוסייה שיש לה מרכיב ייחודי ונשים המשתייכות אליה מתקשות להשתלב במקומות עבודה או שיעור השתתפותן בשוק העבודה נמוך מהממוצע, לרבות: נשים חרדיות, בנות מיעוטים, נשים עם מוגבלויות או צרכים מיוחדים, אימהות חד-הוריות, עולות חדשות ונשים בנות 45 או יותר.

¹⁰² יותר מ-500 עובדים.

¹⁰³ משרד הכלכלה, מעסיקים בשוויון, [גובה המענק, אות הכרה](#), תאריך כניסה: 3 במאי 2015.

¹⁰⁴ נתוני אגף החשב הכללי במשרד האוצר – החטיבה למידע ניהולי, דוא"ל, 9 במרס 2015.

¹⁰⁵ רעות הררי-קמר ואסנת פיכטלברג-ברמץ, [חופשת לידה וחזרה הדרגתית לעבודה](#), מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2012.

¹⁰⁶ OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

¹⁰⁷ הנתון מתייחס למספר השבועות בתשלום בלי קשר לשיעור הפיצוי המוגדר על-ידי המדינה. רעות הררי-קמר, [פערים מגדריים בשוק העבודה בשנת 2013: ישראל ביחס למדינות המפותחות בעולם](#), משרד הכלכלה, אפריל 2014.

המשתתפות בדוח, וכמובן גם משיעור הילודה הממוצע במדינות ה-OECD ובמדינות ה-G8 (1.73 ו-1.58, בהתאמה).¹⁰⁸

ממחקר שערך המוסד לביטוח לאומי בקרב כ-400,000 נשים אשר ילדו בין ינואר 2005 לדצמבר 2010 עולה כי הפסקת העבודה של נשים לאחר לידה היא זמנית (כ-92% מהנשים חזרו לעבוד במהלך השנה שלאחר הלידה) וכי החקיקה בדבר הארכת חופשת הלידה בתשלום, ממאי 2007, לא השפיעה על התנהגות התעסוקה של הנשים לאחר לידה. בהשוואת השנים 2006 ו-2010 עולה כי שיעור הנשים שחזרו לעבודה מיד לאחר חופשת הלידה קטן מ-71.4% ל-61% ואילו שיעור הנשים שחזרו לעבודה חמישה או שישה חודשים לאחר הלידה גדל מ-11.3% ל-19.2%. עם הגורמים המשפיעים על הסיכוי לחזור לעבודה מיד בתום חופשת הלידה נמנים מספר הילדים, גיל הילד הצעיר במשפחה, גיל האישה, סוג העבודה, מצב התעסוקה של בן-הזוג ורמת ההכנסה מעבודה. בהתייחס לרמת ההכנסה נמצא כי הסיכוי לחזור לעבודה מיד בתום חופשת הלידה גדל ככל שגדלה רמת ההכנסה עד השכר הממוצע, ויורד לאחר מכן. כ-50% מהנשים ששכרן החודשי ערב הלידה לא עלה על 2,000 ש"ח חזרו מיד לעבודה; שיעור זה עלה עד לכ-71% בקרב מי ששכרן החודשי לא עלה על 9,000 ש"ח. בקרב הנשים שהשתכרו יותר מ-9,000 ש"ח ירד השיעור ל-68.4%. יצוין כי כ-21% מהנשים שהשתכרו שכר נמוך לא חזרו לעבוד במהלך השנה הראשונה שלאחר הלידה, לעומת 3.3% מהנשים ששכרן גבוה מהשכר הממוצע במשק.¹⁰⁹ בסקר שערך משרד הכלכלה בקרב 996 אימהות לילדים הצעירים מגיל 10 שעבדו בשלוש השנים האחרונות ופורסם בדצמבר 2014, עולים ממצאים דומים לממצאי המחקר של המוסד לביטוח לאומי. על-פי ממצאי הסקר, הנטייה של רוב הנשים היא לשוב לעבודה לאחר הלידה הראשונה והשנייה בטווח של חצי שנה לאחר הלידה. מהממצאים עולה כי שיעור נמוך מאוד של נשים אינן שבות לעבודה לאחר שנה מעת הלידה. בין הסיבות העיקריות שצינו הנשים המרואינות לשובן לעבודה לאחר הלידה: שיקולים כלכליים והרצון להישאר במעגל העבודה. עם זאת, רוב הנשים שהשתתפו בסקר הביעו רצון להארכת חופשת הלידה על-פי חוק, אפילו אם היא ללא תשלום. ממצאי הסקר מלמדים כי משך חופשת הלידה עומד בממוצע על 21 שבועות לאחר הלידה הראשונה ו-20 שבועות לאחר הלידה השנייה. נשים חרדיות שהו בחופשת לידה 15 שבועות בממוצע ונשים ערביות שהו בחופשת לידה 17 שבועות בממוצע, לעומת שהייה בחופשה של 23 שבועות מצד נשים יהודיות שאינן חרדיות. ממצאי הסקר מלמדים כי חזרה מהירה לעבודה משותפת לנשים בשני קצוות העבודה: נשים שעובדות בסטטוס ושכר נמוכים ונשים שעובדות במשרות המאופיינות במעמד ושכר גבוהים.¹¹⁰

ממחקר שפרסם משרד הכלכלה עולה כי גם אחרי שהוארכה חופשת הלידה בישראל, רוב המדינות המפותחות¹¹¹ מציעות חופשות לידה ממושכות יותר ופיצוי כספי בשיעור גבוה יותר.¹¹² עורכות המחקר מצאו כי בכל ההיבטים של חופשת הלידה (ובכלל זה חופשת לידה לאם, חופשת לידה לאב וחופשה הורית) ישראל עונה על המינימום הנדרש בלבד. בנוגע לחופשת לידה לאם, נמצא כי ישראל מיישמת

¹⁰⁸ שם.

¹⁰⁹ שנטל וסרשטיין ואסתר טולידנו, [התנהגות התעסוקה של נשים לאחר לידה בעקבות הארכת חופשת הלידה](#), המוסד לביטוח לאומי, יולי 2014.

¹¹⁰ רוגית הריס-אולשק, [הקשר בין משך חופשת הלידה למאפיינים סוציו-אקונומיים ודמוגרפיים](#), משרד הכלכלה, דצמבר 2014.

¹¹¹ המדינות המפותחות שנכללו בהשוואה: נורבגיה, שבדיה, דנמרק, בריטניה, צרפת, הולנד, גרמניה, ארה"ב, יפן וישראל.

¹¹² רעות הררי-קמר ואסנת פכטלברג-ברמץ, [חופשת לידה וחזרה הדרגתית לעבודה](#), מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2012.

את ההמלצות הבין-לאומיות ואף מעבר לכך. אולם מהמחקר עולה כי ישראל לא אימצה עד כה את ההמלצות בדבר חופשה הורית או חופשת לידה לגבר ואינה פועלת די הצורך לעידוד אבות ליציאה לחופשת לידה כמותר בחוק.¹¹³ יש להדגיש כי מחקרים עמדו על החשיבות שבהגברת מעורבותם של אבות בטיפול בילדים על-ידי חופשת לידה לאב נפרדת מזו של האם.¹¹⁴ ה-OECD ממליץ לעודד חלוקה מאוזנת יותר של חופשת הלידה בין ההורים על-ידי הקצאת פרק זמן לאב או נקיטת אמצעי עידוד אחרים, דוגמת מתן "חופשת בונוס" לאב שעומד במכסה מסוימת של חופשת לידה. יש להביא בחשבון כי ללא תמריץ ייטו גברים רבים לוותר על חופשת לידה, שכן על-פי רוב משכורתם גבוהה יותר, ונוסף על כך התפיסה הרווחת היא שזהו תפקיד האם.¹¹⁵

בכנסת ה-19 הוגשו כמה הצעות חוק שעניינן הרחבת הזכויות לחופשת לידה לבן-זוגה של היולדת, אך הן לא הבשילו לכדי חקיקה.

שעות עבודה וימי חופשה במשק לעומת ימי חופשה במוסדות חינוך

מסגרות איכותיות ומסובסדות לטיפול בילדים אומנם מגדילות את שיעורי התעסוקה של נשים במשרה חלקית ובמשרה מלאה, אך ברוב המדינות שעות העבודה במשרה מלאה אינן חופפות לשעות הלימודים או לימי החופשה במוסדות החינוך, והדבר מחייב את ההורים העובדים למצוא פתרונות חלופיים לטיפול בילדים או לצמצם את מספר שעות העבודה.¹¹⁶

במסמך של מרכז המחקר והמידע של הכנסת שעסק בימי החופשה במשק לעומת ימי החופשה בבתי-ספר יסודיים נמצא כי זמני ההוראה בבתי-הספר (בישראל ובמדינות האחרות שנבדקו) אינם תואמים את זמני העבודה המקובלים במשק. על-פי המחקר, יש הבדלים הן בשעות הפעילות (יום הלימודים מסתיים על-פי רוב מוקדם יותר מיום העבודה) והן בימי הפעילות.¹¹⁷ ממצאי המסמך מלמדים כי חופשת הקיץ של התלמידים בישראל (שמונה שבועות) אינה חריגה ביחס לחופשות הקיץ של תלמידים במדינות אחרות, אולם מספר ימי החופשה במהלך שנת הלימודים גדול יחסית (36 ימים). לעומת זאת, מספר ימי החופשה לעובדים הקבועים בחוק בישראל (עשרה ימי עבודה לעובדים בשנת העבודה הראשונה) הוא מהנמוכים במדינות שנבדקו. קרי, בישראל הפער בין מספר ימי החופשה השנתית של המועסקים ובין מספר הימים שבהם לא מתקיימים לימודים גדול מהפער ברוב המדינות האחרות שנבדקו.¹¹⁸

לפערים בין מוסדות החינוך למשק לעניין שעות הפעילות וימי הפעילות יש השפעה על תעסוקת נשים. נמצא כי ימי לימודים המסתיימים בשעה מוקדמת מחייבים אימהות רבות לעבוד במשרה חלקית ולהמשיך בכך אף עד כניסת הילדים לבתי-ספר תיכוניים. על-פי נתוני ה-OECD, למספר השעות

¹¹³ ש.ם.

¹¹⁴ מיכל פרנקל, מדיניות שילוב עבודה-משפחה: ממצאים מארגונים בין-לאומיים, מדיניות ומעסיקים, מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, נובמבר 2011.

¹¹⁵ OECD, Closing the Gender Gap: Act Now, OECD Publishing, 2012.

¹¹⁶ ש.ם.

¹¹⁷ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, ימי חופשה בבתי-ספר יסודיים לעומת ימי חופשה במשק – סקירה משווה, כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 5 בפברואר 2012.

¹¹⁸ ש.ם.

היומיות של מסגרת הטיפול בילדים, וכן למספר הימים בשבוע שבהם היא פועלת ולזמינותה במהלך החגים יש השפעה על החלטת אימהות אם לחזור לעבודה לאחר חופשת לידה, ואם כן – מת.¹¹⁹

אפשר לצמצם את הפער בין זמני העבודה של ההורים ובין זמני ההוראה במערכת החינוך באמצעות הנהגת מסגרות פורמליות משלימות, הפועלות לאחר שעות הלימודים ובימי חופשה בבתי-הספר. מובן שיש חשיבות לעלות המסגרות ולמידה שבה המדינות מסייעות להורים לשאת בה. במדינות רבות (ובהן ישראל) יש הסדרים לטיפול בילדים בפרק הזמן שבין שעת סיום הלימודים לשעת סיום העבודה של ההורים.¹²⁰ בישראל, המדינה (באמצעות משרד הכלכלה) מסבסדת את ההות של ילדים בצהרונים שקיבלו הכרה על-ידי משרד הכלכלה לפי הקריטריונים שקובע המשרד, המשתנים מעת לעת.

יצוין כי בעקבות המלצות הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי החליטה הממשלה ליצור לילדים בני 3-9 מסגרות לימודיות נוספות בשעות אחר-הצהריים, עד השעה 16:00. על-פי ההחלטה, התוכנית תיושם בהדרגה עד שנת 2016, וסבסודה יותנה במבחן הכנסה.¹²¹ בהחלטת ממשלה מס' 4598, אשר התקבלה במאי 2012, הוחלט כי ההשתתפות בצהרונים תהיה חינם ביישובים בשלושת האשכולות הנמוכים. כמו כן, הוחלט להסמיך את שר החינוך ושר האוצר לערוך שינויים בביצוע התוכנית באשכולות 4-10, ככל שיראו לנכון.¹²²

בהמשך להחלטת הממשלה, בדצמבר 2012 החלה פריסת צהרונים משרד החינוך במסגרת תוכנית ציל"ה לילדים בני 3-9 בגני-ילדים ובבתי-ספר ביישובים באשכולות 1-3.¹²³ בהמשך החלה התוכנית לפעול גם בירושלים.¹²⁴ עם זאת, בשנתיים שחלפו מתחילת יישום התוכנית התעוררו כמה בעיות. תקציב המדינה שנקבע לשנת 2014 הביא לצמצום בתקציבי התוכנית במידה ניכרת, ונקבע כי החלטה לא תורחב מעבר לשלושת האשכולות החברתיים-כלכליים הנמוכים וכי היא תיועד לילדים עד גיל 8 בלבד.¹²⁵ מבקר המדינה אשר בדק את יישום תוכנית ציל"ה ביקר בחריפות את יישומה ומצא בין השאר כי העול הכספי המוטל על הורים עובדים לא צומצם, וכי אין חפיפה בין זמני הפעילות של המסגרות לזמני העבודה של ההורים.¹²⁶

אשר לחופשות במוסדות החינוך, כיום אין הסדרה מלאה לכלל הילדים מטעם המדינה בתחום סבסוד לקייטנות המתקיימות בחופשות הקיץ או בחופשות אחרות, למעט סיוע הניתן במסגרת התוכנית לעידוד התעסוקה של הורים יחידים, ומשנת הלימודים תשע"ד (2013/14) – גם במסגרת התוכנית "בתי-הספר

¹¹⁹ OECD, Closing the Gender Gap: Act Now, OECD Publishing, 2012.

¹²⁰ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, ימי חופשה בבתי-ספר יסודיים לעומת ימי חופשה במשק – סקירה משווה, כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 5 בפברואר 2012.

¹²¹ החלטת ממשלה מס' 4088, שינוי בסדר העדיפויות בתקציב המדינה לשנת 2012 ויישום דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי (ועדת טרכטנברג), 8 בינואר 2012.

¹²² החלטת ממשלה מס' 4598, סבסוד מסגרות חינוך ומעונות יום לגילאי 3-9 – תיקון החלטת הממשלה מס' 4088 מיום 8.1.2012 (יישום דוח ועדת טרכטנברג), 8 במאי 2012.

¹²³ המידע בפסקה זו על תוכנית ציל"ה מתוך: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מערכת החינוך בישראל – סוגיות מרכזיות שנדונו בוועדת החינוך, התרבות והספורט בכנסת ה-19, כתבו אתי וייסבלאי ואסף וינינגר, מאי 2015, טרם פורסם.

¹²⁴ את הצהרונים מפעילים זכיינים שזכו במכרז של משרד החינוך, ובכמה מקומות – הרשויות עצמן.

¹²⁵ משרד ראש הממשלה, החלטת ממשלה מס' 199, התאמות בתקציב משרד החינוך, 13 במאי 2013.

¹²⁶ מבקר המדינה, דוחות על הביקורת בשלטון המקומי לשנת 2014, התשע"ה, 2014. לדברי מר חיים הלפרין, מנהל היחידה לתוכניות משלימות למידה במשרד החינוך, בעקבות ביקורת על התוכנית והקשיים בהפעלתה בשנים האחרונות נקט משרד החינוך כמה פעולות אשר עתידות לשפר את הפעלת תוכנית ציל"ה בשנת הלימודים הבאה – תשע"ו. חיים הלפרין, מנהל היחידה לתוכניות משלימות למידה, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מכתב וקובץ נתונים בעניין הפעלת תוכנית ציל"ה, 22 במרס 2015.

של החופש הגדול", המיועדת לתלמידי כיתות א'–ב' בחינוך הרגיל ובחינוך המיוחד הלומדים בחינוך הרשמי.¹²⁷ חלק מהרשויות המקומיות מסבסדות קייטנות, אולם הסבסוד הוא פרי יוזמה מקומית, ועל כן שיעורו והקריטריונים לקבלתו אינם זהים בכל הארץ ותלויים במידת המודעות של כל רשות מקומית לסוגיה זו וביכולת הכלכלית שלה. סיוע בתשלום לקייטנות ניתן גם במקומות עבודה, ובעיקר במגזר הציבורי. יצוין כי הצהרונים פועלים במתכונת של יום מלא בחלק מהחופשות של מערכת החינוך, ובכך מגשרים על חלק מהפער בין חופשות ההורים לחופשות הילדים. עם זאת, **כיום הסבסוד של שהות הילדים בצהרונים ניתן רק בעבור החודשים שבהם מערכת החינוך פועלת, ובחודשי החופש הגדול המדינה אינה משתתפת בעלות השהיה בצהרונים, גם אם הם ממשיכים לפעול ונותנים מענה על צורכי ההורים בזמן שילדיהם בחופשה.**¹²⁸

2.4. העלאת גיל הפרישה¹²⁹

בשנת 2004 התקבל בכנסת **חוק גיל הפרישה, התשס"ד-2004**, הקובע את גיל הפרישה לגברים ולנשים. לעניין גיל הפרישה יש להבהיר כמה הגדרות המופיעות בחוק: **גיל הפרישה** הוא הגיל שבו אדם זכאי לפרוש מעבודתו בשל גילו ולקבל גמלה בשל פרישתו; **גיל פרישת חובה** הוא הגיל שבהגיעו אליו אפשר לחייב עובד לפרוש מעבודתו בשל גילו (כיום גיל 67); **גיל הפרישה המוקדמת** הוא הגיל שבו זכאי אדם לקבל גמלה מחמת פרישתו בשל גילו, אף בטרם הגיע לגיל הפרישה. **כיום גיל הפרישה לגבר הוא 67 ולאשה 62, ובשנת 2017 מתוכנן להעלות את גיל הפרישה לנשים ל-64.** העלאת גיל הפרישה מתבטאת בדחיית גיל הזכאות לפנסיה תעסוקתית ולקצבת זקנה שמוותנית במבחן הכנסות. אחת המטרות בהעלאת גיל הפרישה היא הארכת מספר שנות העבודה בכלל, ובפרט שנות העבודה של נשים. להלן יוצגו חלק מהטיעונים המרכזיים הנשמעים בעד ונגד העלאת גיל הפרישה:

הטיעונים בעד העלאת גיל הפרישה

☒ **צמצום הפער בין גברים לנשים בשוק העבודה**, שכן פרישת הנשים בגיל מוקדם יותר עשויה להשפיע על החלטות המעסיקים הן לעניין העסקה או פיטורים של עובדים והן לעניין קידום עובדים. כמו כן, במקרים רבים נשים מצטרפות לשוק העבודה באופן מלא בגיל מאוחר יחסית (בגין לידות וגידול ילדים), ולכן דחיית גיל הפרישה תאפשר פיתוח קריירה לתקופה ארוכה יותר וכך תתרום לסיכויי הקידום.

☒ **הגדלת ההסתברות שגברים ונשים מבוגרים ישתתפו בכוח העבודה**. בהקשר זה נציין כי מנתוני בנק ישראל לשנת 2014 בדבר העלאה קודמת של גיל הפרישה והשפעתו על ההכנסות, עולה כי

¹²⁷ על-פי התוכנית, משנת הלימודים תשע"ד (2013/14) תוארך שנת הלימודים במוסדות החינוך הרשמי בשלושה שבועות (1-2 ביולי). הפעילות תתקיים בימים א'-ה', בשעות 08:00-13:00. עלות ההשתתפות של ההורים היא דיפרנציאלית, בהתאם למדד האשכולות החברתיים-כלכליים של הלמ"ס (ברשויות באשכולות 1-4 אין עלות להורים, ברשויות באשכולות 5-7 נגבה תשלום של 300 ש"ח לכל תלמיד, ברשויות באשכולות 8-10 נגבה תשלום של 450 ש"ח לכל תלמיד). משרד החינוך, [הפעלת התוכניות בית-הספר של החופש הגדול](#), תאריך כניסה: 12 במאי 2015. ליישום התוכנית נקבע מתווה הדרגתי תלת-שנתי (בשנים תשע"ד-תשע"ו), ונקבע כי התוכנית תורחב בהדרגה עד שתכלול בשנת תשע"ו את גילאי גן חובה עד כיתות ה'. עם זאת, מאחר שתקציב המדינה לשנת 2015 טרם נקבע והמשרד פועל על-פי תקציב השנה שעברה, בשנת הלימודים תשע"ה תמשיך התוכנית להיות מופעלת בכיתות א'-ב' בלבד. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מערכת החינוך בישראל – סוגיות מרכזיות שנדונו בוועדת החינוך, התרבות והספורט בכנסת ה-19](#), כתבו אתי וייסבלאי ואסף ווינגר, מאי 2015, טרם פורסם.

¹²⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [ימי חופשה בבתי-ספר יסודיים לעומת ימי חופשה במשק – סקירה משווה](#), כתבה אורלי אלמגור-לוטין, 5 בפברואר 2012.

¹²⁹ פרק זה מתבסס על: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [דחיית גיל הפרישה לנשים – נתוני רקע והשלכות](#), כתב אליעזר שורץ, 28 במרץ 2011.

ככלל שיעור השכירים באוכלוסייה גדל לאחר העלאת גיל הפרישה, אם כי הגידול היה מתון יחסית בקרב נשים שכירות בעלות הכנסה נמוכה וגבוהה.¹³⁰ כמו כן, על-פי סקר כוח אדם של הלמ"ס לשנת 2012, מגיל 45 ואילך חלה ירידה בשיעורי ההשתתפות בכוח העבודה הן בקרב גברים והן בקרב נשים. מגמת ירידה זו בולטת עוד יותר מגיל 55, ובקרב הנשים הירידה ניכרת יותר מאשר בקרב הגברים. לדוגמה, הפער בשיעור הגברים בכוח העבודה בהשוואה בין הגילאים 45-54 ל-55-64 היה 10.4 נקודות האחוז, ואילו בקרב נשים עמד פער זה על 17.6 נקודות האחוז.¹³¹

☒ **ההתמודדות עם העלייה בתוחלת החיים**, שמשמעותה מבחינה כלכלית מספר שנים רב יותר שבהן ההישענות הכלכלית היא על בסיס הפנסיה ולא על בסיס משכורת.

☒ **הגדלת החיסכון הפנסיוני.**

הטיעונים נגד העלאת גיל הפרישה

☒ דחיית גיל הזכאות לפנסיה ללא מתן מענה הולם בתחום היצע העבודה לנשים בגיל הפרישה הנוכחי עלולה לפגוע בנשים אלו, שכן גיל הפרישה משפיע גם על גיל הזכאות לפנסיה ולקצבת זקנה מהמוסד לביטוח לאומי, ונשים אלו יוותרו גם בלי הכנסה מעבודה וגם בלי אפשרות להכנסה חלופית. יש לציין כי על-פי נתוני בנק ישראל האמורים לעיל, **העלאת גיל הפרישה צמצמה את הכנסותיהן של השכבות המתקשות להשתלב במעגל התעסוקה בגיל מבוגר**. כך, **הכנסתן משכר של נשים בעלות הכנסה נמוכה ירדה**.¹³²

☒ יש צורך ליצור **כלים משלימים** להבטחת אפשרויות תעסוקה לנשים מבוגרות יחסית טרם העלאת גיל הפרישה. לדוגמה, ייתכן שיש מקום לתמרץ מעסיקים להמשיך ולהעסיק עובדים מבוגרים באמצעות הטבות מס וכדומה. נוסף על כך, ייתכן שיש מקום ליצירת מנגנון שיקשה את פיטוריהם של עובדים המתקרבים לגיל הפרישה.

☒ חלק ניכר מהנשים עדיין מועסקות במשלחי יד המוגדרים "נשיים". על-פי נתוני הלמ"ס אשר הוזכרו לעיל, בשנת 2014 כ-32% מהנשים המועסקות בישראל עסקו בשישה משלחי יד "נשיים" המתאפיינים בשכר נמוך: טיפול וסיעוד, הוראה בבתי-ספר ועוד. משלחי יד אלו הם על-פי רוב **מקצועות שוחקים**. לפיכך, לעתים נשים אלו יוצאות לגמלאות בגיל מוקדם יותר, בשל השחיקה הרבה הכרוכה בעבודתן.

לסיכום, מהטיעונים עולה כי **ייתכן שהארכת מספר שנות העבודה תסייע להגדלת החיסכון הפנסיוני, וייתכן שהיא תתרום בטווח הארוך לשיפור מעמדן של נשים בשוק העבודה**. עם זאת, **בפועל נשים מבוגרות מתקשות במציאת עבודה ולכן דחיית גיל הפרישה עלולה לפגוע בהן**. כמו כן, בבחינת שיעורי התעסוקה וגיל הפרישה הרצוי יש מקום לבחון גם את הענפים שבהם העובדים מועסקים, **וייתכן שיש לקבוע את גיל הפרישה גם לנוכח סוג העבודה, בעיקר אם מדובר במקצוע שוחק פיזית או נפשית**.

¹³⁰ בנק ישראל, **דין וחשבון 2014, פרק ה': שוק העבודה**, 31 במרס 2015.

¹³¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקרי כוח אדם 2012, לוח 1.2**, 24 בפברואר 2015.

¹³² בנק ישראל, **דין וחשבון 2014, פרק ה': שוק העבודה**, 31 במרס 2015.

בכנסת ה-19 קיימה הוועדה לקידום מעמד האישה דיון בגיל הפרישה, וסוכם בו כי הוועדה תמשיך לעסוק בנושא.¹³³

2.5. פיטורי נשים הרות ונשים בטיפולי פוריות¹³⁴

ההגבלות על פיטורי נשים הרות, נשים בטיפולי פוריות ונשים בחופשת לידה מעוגנות בישראל בשני חוקים: **חוק עבודת נשים, התשי"ד-1954** (להלן: חוק עבודת נשים), **וחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988**. ככלל, על-פי ההוראות בחוקים האמורים, אין לפטר נשים הרות וכן עובדים ועובדות בטיפולי פוריות לקראת ילדם הראשון או השני¹³⁵ ללא קבלת היתר מאגף ההסדרה במינהל ההסדרה והאכיפה במשרד הכלכלה, ובפועל – מהממונה על חוק עבודת נשים באגף (להלן: הממונה). יצוין כי במקרה של היריון, ההגנה מוקנית מכוח חוק עבודת נשים רק לנשים שיש להן ותק של שישה חודשים או יותר במקום עבודתן, ובמקרה של טיפולי פוריות ההגנה המוקנית מכוח חוק זה תלויה בסיבת הפיטורים; אם הפיטורים היו בשל היעדרות לצורך טיפולים, ההגנה מוקנית לכלל העובדים, ואם הפיטורים היו קשורים לטיפולים (העובדת לא נעדרה מעבודתה בשל הטיפולים) נדרש ותק של שישה חודשים במקום העבודה לשם קבלת ההגנה. כמו כן, עובדים הזכאים להגנה מפני פיטורים מכוח חוק עבודת נשים זכאים להגנה גם מפני פגיעה בהיקף המשרה שלהם¹³⁶ או בהכנסתם, ואין לעשות כן ללא היתר מהממונה. חוק עבודת נשים אוסר גם פיטורי עובדת או עובד בחופשת לידה, ומגביל את האפשרות לפטר עובדת או עובד כאמור 60 יום לאחר סיום חופשת הלידה (פיטורים כאמור מחייבים היתר של הממונה).

העונש המרבי בגין הפרת חוק עבודת נשים הוא מאסר של שישה חודשים או קנס בסך 150,600 ש"ח.¹³⁷ יצוין כי החוק תוקן בשנת תשס"ח והוחמרה הענישה בגין הפרתו ממאסר מרבי של חודש למאסר מרבי של שישה חודשים. משמעות תיקון זה היא שכיום עבירה כאמור היא עבירה מסוג עוון, ותקופת ההתיישנות החלה עליה היא חמש שנים (לעומת תקופת התיישנות של שנה טרם התיקון).

בשנת 2014 התקבלו 1,533 בקשות של מעסיקים להיתרי פיטורים ולשינוי בהיקף המשרה או בהכנסה של נשים בהיריון או בטיפולי פוריות (לעומת 1,511 בשנת 2013).¹³⁸ בשנה זו ניתן היתר לסיום העסקה בכ-80% מהבקשות שניתנה בהן החלטה (976 היתרים מתוך 1,216 החלטות שהתקבלו). בכ-10% מהבקשות שניתנה בהן החלטה ניתן היתר לצמצום היקף המשרה או ההכנסה. העילה השכיחה ביותר למתן היתרים הייתה מצבו הכלכלי של העסק (66%).¹³⁹ אשר למורות הרות, עולה כי בשנת 2014 התקבלו 153 החלטות בנוגע לפיטורי מורות וגננות הרות או לצמצום משרה שלהן, ובהן ניתנו 144

¹³³ הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 16, גיל הפרישה לנשים, 3 ביוני 2013.

¹³⁴ המידע בתת-פרק זה מתוך: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פיטורי נשים הרות ונשים בטיפולי פוריות – עדכון לשנת 2012, כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 7 במרס 2012.

¹³⁵ הוראה זו חלה גם על עובד או עובדת שהם הורים לילדים מבני-זוג קודמים העוברים טיפולים לקראת ילדם הראשון או השני מבן-הזוג הנוכחי.

¹³⁶ למעט שינוי זמני בהיקף המשרה לפי בקשה שיזמו העובדת או העובד בשל מצבם הרפואי לפי אישור בכתב מאת רופא.

¹³⁷ כפל הקנס הקבוע בסעיף 61(א)(3) לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

¹³⁸ מספר הבקשות לא כולל את הבקשות שהתקבלו ממשרד החינוך.

¹³⁹ משרד הכלכלה, מינהל הסדרה ואכיפה, סיכום פעילות לשנת 2014, תאריך כניסה: מאי 2015.

היתרים לפיטורים (כ-94% מהבקשות שניתנה בהן החלטה), ארבעה היתרים לצמצום משרה ו-
חמישה סירובים.¹⁴⁰

חוק שוויון הזדמנויות בעבודה אוסר אפליה בין עובדים או דורשי עבודה, בין היתר על רקע מין, היריון, הורות, טיפולי פוריות וטיפול הפריה חוץ-גופית. ההגבלה נוגעת לקבלה לעבודה, לתנאי העבודה, לקידום בעבודה, להכשרה או השתלמות מקצועית, לפיטורים או פיצויי פיטורים ולהטבות ותשלומים הניתנים לעובד בקשר לפרישה מעבודה. העונש על הפרת הוראה זו הוא קנס בסך 150,600 ש"ח.¹⁴¹

ההגנה המוקנית לנשים הרות מתוקף חוק זה חלה מיומן הראשון בעבודה, ללא דרישת ותק מינימלי. עם זאת, היות שמעבידים אינם נדרשים לקבל היתר לצורך פיטורי נשים אלו בחצי השנה הראשונה להעסקתן, אפשר לפטרן ביתר קלות, והחוק למעשה נותן להן סעד רק לאחר הפיטורים.

בחוק שוויון הזדמנויות בעבודה נקבע שיש להקים נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה. הנציבות ממונה, בין היתר, על אכיפה אזרחית של חוקי השוויון בעבודה (לצד האכיפה הפלילית והמינהלית של אגף האכיפה וההסדרה במשרד הכלכלה).

אכיפת ההגבלות על פיטורי נשים הרות: הגוף הממונה על אכיפת ההגבלות על פיטורי נשים הרות ונשים בטיפולי פוריות הוא משרד הכלכלה. הטיפול בעניין נחלק בין כמה גורמים במשרד ועשוי להיות במישור הפלילי או במישור האזרחי, ובשנים האחרונות גם במישור המינהלי.¹⁴² אגף האכיפה אחראי לטיפול במישור הפלילי והמינהלי בתלונות של נשים על פיטורים שלא לפי חוק עבודת נשים וחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, ואילו נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה מנהלת הליכים אזרחיים במקרה של פיטורים. בד בבד עם ההליך הפלילי או במקומו אפשר לפנות אל נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, וזו מסייעת למתלוננת במישור האזרחי.

מנתוני נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה עולה כי קרוב למחצית מפניות הנשים אשר הגיעו לנציבות עסקו באפליה בגין היריון. בצירוף פניותיהן של נשים בגין אפליה על רקע טיפולי פוריות והורות, עולה כי 60% מפניות הנשים לנציבות עסקו באפליה על רקע נושאים של תהליך הבאת ילדים וגידולם. בשנת 2013 יותר ממחצית הפניות שהגיעו לנציבות שוויון הזדמנויות בעבודה בגין פיטורים (הן מגברים והן מנשים) היו על אפליה מחמת היריון (56% מהפניות בגין פיטורים). עילת ההיריון הייתה שכיחה מאוד גם בקרב הפניות על רקע הרעה בתנאי העבודה (37% מהפניות על הרעה בתנאי העבודה).¹⁴³

הוועדה לקידום מעמד האישה עוקבת אחד מספר הנשים המפורטות בנסיבות אלו מדי שנה בשנה.

¹⁴⁰ ש.ם.

¹⁴¹ כפל הקנס הקבוע בסעיף 61(א)(3) לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

¹⁴² בסוף שנת 2011 התקבל חוק להגברת האכיפה של דיני עבודה, התשע"ב-2011. חוק זה נועד להגביר את אכיפתם של דיני העבודה ולייעל אותה, ומסדיר הליך של אכיפה מינהלית בעבירות עבודה, ובכללן עבירות על חוק עבודת נשים. ההליך המינהלי אמור לזרז את הטיפול בתלונות על הפרת חוקי עבודה, שכן ההוכחות הנדרשות בו הן פשוטות מאלו הנדרשות בהליך הפלילי. נוסף על כך, במסגרת יישום החוק אמור מינהל הסדרה ואכיפה במשרד הכלכלה לקבל תוספת כוח אדם, שתאפשר גם היא טיפול מהיר יותר בתלונות. יצוין כי בכל הנוגע לפיטורי נשים הרות, ההליך המינהלי חל רק כאשר הפיטורים נעשו בניגוד לחוק עבודת נשים (כלומר, פיטורים של נשים שיש להן שישה חודשי ותק בעבודתן), ואילו הטיפול של אגף האכיפה בפיטורים שהם בניגוד לחוק שוויון הזדמנויות בעבודה נותר בהליך הפלילי בלבד, שכן נטל ההוכחה הנדרש בתיקים כאלה שונה ומורכב יותר.

¹⁴³ נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, [דוח שנתי 2013](#).

3. מעונות יום

כאמור, גורם חשוב בהחלטת הנשים אם לחזור לעבודה לאחר חופשת לידה הוא הזמינות של מסגרת טיפול משתלמת, גמישה ואיכותית.¹⁴⁴ האגף למעונות יום ומשפחתונים לגיל הרך פועל במשרד הכלכלה ומטרתו היא, בין היתר, לעודד נשים להשתלב בשוק התעסוקה, בעיקר על-ידי סבסוד מסגרות חינוכיות לילדים בגיל הרך לאימהות עובדות. יצוין כי נוסף על ילדים לאימהות עובדות, במסגרות אלו שוהים ילדים המופנים אליהן על-ידי המחלקות לשירותים חברתיים. משרד הכלכלה מפקח על מעונות היום והמשפחתונים מתוקף חוק פיקוח על מעונות, התשכ"ה-1965. בהקשר זה יוזכר כי כיום, **מכיוון שאין חובת רישוי למסגרות טיפול לילדים בגיל הרך בישראל, האגף מפקח רק על מסגרות המבקשות הכרה מטעמו**. הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי המליצה **להעביר את הסמכות והאחריות בתחום מעונות היום והמשפחתונים לגיל הרך משרד הכלכלה לשר החינוך**.¹⁴⁵

מעונות היום שבפיקוח משרד הכלכלה מוגדרים מסגרות המיועדות לילדים מגיל לידה ועד גיל שלוש או שלוש וחצי, אם פועלת במעון גם כיתת גן. המעונות פועלים במתכונת יום ארוך בשעות 07:00-16:00 – על-פי המשרד, מעונות מסוימים פועלים עד השעה 17:00 על-פי דרישת ההורים או דרישת המשרד ובימי שישי עד השעה 13:00. המעונות מופעלים באמצעות רשויות מקומיות, ארגוני הנשים ועמותות מוכרות. **משפחתונים** שבפיקוח משרד הכלכלה הם מסגרות לילדים מגיל לידה ועד גיל שלוש. בכל קבוצה יש עד חמישה ילדים. המשפחתון פועל בביתה של המטפלת בפיקוח ובהנחיה של רכזת משפחתונים. המשפחתונים פועלים חמישה או שישה ימים בשבוע, על-פי מתכונת ההפעלה שנקבעת להם. במשפחתונים הפועלים חמישה ימים בשבוע שעות הפעילות הן 07:00-16:30 או 07:30-17:00; במשפחתונים הפועלים שישה ימים שעות הפעילות הן 07:00-16:00 בימים א'-ה', ובימי שישי – עד 12:00. נוסף על כך, יש מעונות המופעלים בקיבוצים ובמושבים שיתופיים.¹⁴⁶

סבסוד שכר הלימוד נעשה על בסיס קריטריונים, ובעיקר מצבן הסוציו-אקונומי של המשפחות, ויש ילדים הלומדים במסגרות המוכרות שהוריהם אינם זכאים להשתתפות בגינם.

בשנת 2009, בעקבות פעילות של הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת, התקבלה החלטת ממשלה בדבר **התוכנית הממשלתית לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בני 0-5 והסדרת מעונות יום, משפחתונים וצהרונים**, ובין היתר הוחלט להרחיב את המערך הציבורי של המסגרות לטיפול בילדים בגיל הרך, להעמיק את הסבסוד בעבור ילדים שכבר שוהים בהן ולקלוט ילדים נוספים.¹⁴⁷ **במסגרת התוכנית הממשלתית הוקצתה תוספת תקציב של 320 מיליון ש"ח משנת 2011 ואילך, וכן הוקצו 30 מיליון ש"ח לצורך בניית מעונות יום חדשים בשנת 2010**. עם זאת, **עקב קשיים חל עיכוב ביישום התוכנית הממשלתית, בעיקר בתחום בניית מעונות חדשים**. מאז אישור התוכנית ניהלה הוועדה לקידום מעמד האישה כמה ישיבות מעקב לבחינת היערכות האגף למעונות יום ומשפחתונים ליישום התוכנית

¹⁴⁴ OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

¹⁴⁵ דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, השקפה כללית ועיקרי המלצות, אוקטובר 2011.

¹⁴⁶ משרד הכלכלה, אגף תעסוקת נשים ומעונות יום, [מידע כללי ותדריך לבחירת מסגרת](#), תאריך כניסה: 15 באפריל 2015.

¹⁴⁷ החלטת ממשלה מס' 602, [עידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0 עד 5](#), 19 ביולי 2009.

הממשלתית.¹⁴⁸ בשנת 2012, בעקבות המלצותיה של הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, החליטה הממשלה להגדיל את מספר המקומות במעונות היום ב-30,000, בתהליך שיימשך שש שנים.¹⁴⁹

כיום אין היצע מספק של מסגרות ציבוריות כאלה. על-פי מחקר שנערך בבנק ישראל, מספר המקומות במעונות היום בישראל אינו מספיק: בהשוואה בין-לאומית, מספר המקומות במעונות היום קטן ביחס למספרם של הילדים לאימהות עובדות, כל שכן ביחס למספרם הכולל של הילדים בגיל הרך.¹⁵⁰

בשל התמשכות תהליך בינוי המעונות ומאחר שאין היצע מספק של מסגרות מסוג זה, החליט משרד האוצר, בשיתוף משרד הכלכלה, על שינוי אופן התקצוב של בניית מעונות יום. בדיון שהתקיים בוועדה באוגוסט 2014 נמסר כי משרד האוצר, בשיתוף משרד הכלכלה והשלטון המקומי, החליטו על מנגנון תקצוב חדש, אשר כולל, בין היתר, מעבר מנוהל של מבחן תמיכות למסלול תקצוב מקוצר. על-פי הנוהל החדש נקבעו קריטריונים לאופן חלוקת הכסף, באופן שלדעת נציגי המשרדים יאפשר לבנות כ-400 מעונות יום, שישוהו בהם כ-30,000 ילדים נוספים. בדיון נמסר כי על-פי לוח הזמנים של נוהל התקצוב החדש, רשויות יוכלו להגיש בקשה לבינוי כבר בתחילת ספטמבר 2014, וועדה של המשרד תדון בכל חודש בבקשות שיתקבלו.¹⁵¹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה לאגף פעמים מספר בניסיון לבחון את אופן ביצוע בינוי המעונות על-פי הנוהל החדש, אך עד למועד השלמת המסמך לא התקבלה תשובה.

להלן מספר מעונות היום והמשפחתונים המוכרים שפעלו בפיקוח המשרד בשנות הלימוד תש"ע-תשע"ג. יצוין כי על אף פניות חוזרות ונשנות למשרד הכלכלה, לא התקבלו נתונים עדכניים לשנת תשע"ד ולשנת תשע"ה על מספר מעונות היום והמשפחתונים אשר פועלים ועל מספר הילדים השוהים במסגרות שבפיקוח המשרד.

מעונות יום ומשפחתונים, תש"ע-תשע"ג¹⁵²

מעונות יום	תש"ע	תשע"א	תשע"ב	תשע"ג
מעונות יום	1,507	1,549	1,593	1,727
משפחתונים ¹⁵³	3,066	3,205	3,501	3,597

מהנתונים עולה כי בשנים תש"ע-תשע"ג גדל מספר המעונות בכ-14% ומספר המשפחתונים גדל בכ-17%. הגידול העיקרי במספר המעונות בשנים אלו היה בשנים תשע"ב-תשע"ג – עלייה של כ-8%.

¹⁴⁸ ראו לדוגמה: הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 18, מעקב אחר יישום החלטת הממשלה לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0-5, 13 באוקטובר 2009; פרוטוקול מס' 50, מעקב אחר יישום החלטת הממשלה לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0-5, 9 ביוני 2010; פרוטוקול מס' 93, מעקב אחר יישום החלטת הממשלה לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0-5, 23 במאי 2011; פרוטוקול מס' 147, מעקב אחר יישום החלטת הממשלה לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0-5, 27 ביוני 2012.

¹⁴⁹ החלטת ממשלה מס' 4088, שינוי בסדר העדיפויות בתקציב המדינה לשנת 2012 ויישום דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי (ועדת טרכטנברג), 8 בינואר 2012.

¹⁵⁰ אלה שחר, עלות הטיפול בילדים בגיל הרך והשפעתה על היצע העבודה של נשים, בנק ישראל, אוגוסט 2012.

¹⁵¹ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 102, התנאי לשינוי חברתי – בינוי מעונות-יום – תקציבים, קשיים ומעקב אחר ביצוע ומיגון, 13 באוגוסט 2014.

¹⁵² משרד הכלכלה, אינדיקטורים מרכזיים על המעונות והמשפחתונים המוכרים 2000-2013, 2014.

¹⁵³ הנתונים על מספר המשפחתונים הם אומדנים שחושבו על-פי מספר הילדים חלקי חמישה ילדים במשפחתון.

להלן יוצג מספר הילדים השוהים במסגרות שבפיקוח המשרד לפי אינדיקטורים מרכזיים, בשנים תשס"ז ותש"ע-תשע"ג:

מספר הילדים השוהים במסגרות שבפיקוח המשרד לפי מאפיינים מרכזיים,

תשס"ז ותש"ע-תשע"ג¹⁵⁴

שנה					מאפיינים	
תשע"ג	תשע"ב	תשע"א	תש"ע	תשס"ז		
110,916	105,568	100,800	101,050	93,566	סה"כ ילדים במעונות ובמשפחתונים המוכרים	מספר הילדים במעונות ובמשפחתונים המוכרים
93,560	88,520	84,200	85,159	78,143	מתוכם: ילדי עבודה	
17,356	17,048	16,600	15,891	15,423	ילדי רווחה	
92,967	88,064	84,700	85,718	81,534	מתוכם: במעונות	
17,949	17,504	16,000	15,332	12,032	במשפחתונים	
7.1%	6.8%	6.3%	5.1%	4.3%	שיעור ילדים ערבים	שיעור הילדים במעונות ובמשפחתונים המוכרים לפי מגזר
33.6%	32.7%	26.8%	¹⁵⁶ -	¹⁵⁵ -	שיעור ילדים חרדים	
24.5%	24.1%	23.9%	25.3%	25.7%	שיעור הכיסוי ¹⁵⁷ ברשויות יהודיות	
12.6%	11.9%	10.6%	9.2%	7.4%	שיעור הכיסוי ברשויות ערביות	
20.9%	20.4%	20%	20.6%	20.2%	שיעור הכיסוי הארצי ¹⁵⁸	

מהטבלה עולה כי עם השנים גדל מספר הילדים במסגרות שבפיקוח האגף מ-93,566 בשנת הלימודים תשס"ז ל-110,916 בשנת תשע"ג. עם זאת, שיעור הילדים הנמצאים במסגרות שבפיקוח האגף מתוך כלל הילדים בני שלושה חודשים עד שלוש וחצי שנים לא השתנה משמעותית בשנים אלו (20.2% בשנת תשס"ז לעומת 20.9% בשנת תשע"ג).

להלן תקציב אגף מעונות יום ומשפחתונים בשנים 2005-2014. תקציב האגף מעוגן בתקציב משרד הכלכלה בתוכנית ראשית הנקראת "עידוד תעסוקת הורים באמצעות סבסוד מעונות, משפחתונים וצהרונים"¹⁵⁹.

¹⁵⁴ משרד הכלכלה, [אינדיקטורים מרכזיים על המעונות והמשפחתונים המוכרים 2000-2013](#), 2014.

¹⁵⁵ חסרים נתונים על שיעור הילדים החרדים בשנה זו.

¹⁵⁶ חסרים נתונים על שיעור הילדים החרדים בשנה זו.

¹⁵⁷ שיעור הכיסוי הוא שיעורם של הילדים המתחנכים במעונות ובמשפחתונים מוכרים בכלל הילדים בקבוצת הגיל שלושה חודשים עד שלוש וחצי שנים במגזר הרלוונטי.

¹⁵⁸ שיעור הילדים במעונות ובמשפחתונים המוכרים בכלל הילדים בגילאי שלושה חודשים עד שלוש וחצי שנים כולל רשויות המוגדרות רשויות מעורבות.

¹⁵⁹ עד לשנת 2013 נקראה תוכנית זו "אגף לתעסוקת נשים" ומספרה היה 361422. מתקציב 2013 ואילך שונה שם התוכנית ומספרה הוא 364101.

תקציב אגף מעונות יום ומשפחתונים, 2005-2014 (נטו, במיליוני ש"ח)¹⁶⁰

2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	
1,371.1	1,180.8	1,064.7	1,044.3	714.5	554.8	562.2	476.9	402.6	330	התקציב המקורי
1,298.7	1,285.2	1,103.8	1,131.4	785.8	691.4	596.7	510.7	450.2	358.8	התקציב על שינוי
1,149.3	1,056.5	977.4	823.8	681.5	634.0	562.3	494.6	431.5	346.4	ביצוע התקציב

מהנתונים שבטבלה עולה כי בשנים 2005-2012 חל גידול ניכר בבסיס התקציב של האגף (עלייה שמסתכמת בכ-315%). מהטבלה עולה עוד כי בכל השנים, למעט שנת 2014, ניתנה תוספת תקציב על התקציב המקורי. הסבר אחד לכך הוא שרמות הסבסוד נקבעות לפי שנות הלימודים (בשנים עבריות), ואילו תקציב האגף נקבע לפי שנת התקציב (בשנים לועזיות), ופער זה מצריך עדכון במהלך שנת התקציב.¹⁶¹

הגידול הניכר בתקציב האגף חל בעיקר בשנים 2009-2010 ו-2010-2011. התוספת הגדולה הראשונה ניתנה בשנת 2010 על-פי הסכם קואליציוני שנחתם עם מפלגת העבודה, והתוספת השנייה ניתנה בשנת 2011, כאמור, במסגרת התוכנית הממשלתית לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בני 0-5 ולהסדרת מעונות יום, משפחתונים וצהרונים.¹⁶²

4. נשים באקדמיה ובמדעים

מחקרים ונתונים מגורמים שונים מלמדים על קיומם של פערים בין גברים לנשים בכל הקשור לתחומי הלימוד, וכתוצאה מכך על קיומם של פערים גם בתחומי התעסוקה. בשני העשורים האחרונים, וכפי שיפורט בהמשך, נשים בישראל הן יותר מ-50% מכלל הסטודנטים לתואר ראשון ולתואר שני. עם זאת, גם כיום נשים נוטות לבחור תחומי לימוד הנחשבים "נשיים", כגון תחומי ההוראה, ולהימנע מתחומי לימוד שנתפסים כ"גבריים", דוגמת הנדסה. להעדפות של נשים בתחומי הלימוד יש השלכה על צמצום פערים הקשורים לתעסוקת נשים. העדפות אלה משפיעות בין היתר על היכולת של נשים לפתח קריירה ועל פוטנציאל ההשתכרות שלהן. הסיבות לנטייה של נשים לבחור תחומי לימוד "נשיים" קשורות הן לתפיסות תרבותיות ולסטריאוטיפים והן למבנה שוק העבודה במקצועות השונים. כחלק מהתפיסה הסטריאוטיפית, למורים ולהורים רבים יש ציפייה כי בנות יבחרו במקצוע הומניסטי ובנים במקצוע ריאלי. עקב כך, נעשות הפניה והכוונה של התלמידים לתחומים אשר תואמים את התפיסות בדבר

¹⁶⁰ נתוני השנים 2005-2013 מתוך: משרד האוצר, החשב הכללי, [ביצוע תקציב מפורט לפי תקנות](#), תאריך כניסה: 14 במאי 2015. נתוני שנת 2014 הועברו על-ידי אגף החשב הכללי במשרד האוצר, החטיבה למידע ניהולי, דוא"ל, 9 במרס 2015.

¹⁶¹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [ניתוח תקציב ופעילות האגף לתעסוקת נשים במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה](#), כתב אליעזר שוורץ, 16 בדצמבר 2010.

¹⁶² שם.

כישוריהם של בנים ושל בנות, ולא על-פי היכולת האישית של התלמידים ("הסללה").¹⁶³ בנוסף, על-פי נתוני ה-OECD, גם אם נשים בוחרות ללמוד מקצועות טכנולוגיים, מתמטיים או מדעיים, סיכוייהן לעבוד במקצועות אלו קטנים מסיכויי הגברים.¹⁶⁴

בפרק זה יוצגו נתונים על ההשכלה האקדמית של נשים ועל מידת שילובן בסגל האקדמי באוניברסיטאות וכן נתונים שונים על שיעורי ההשתתפות של בנות בחינוך העל-יסודי במסלולים מדעיים, טכנולוגיים והנדסיים.

4.1. נתונים על לימודי נשים באקדמיה

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת הלימודים תשע"ד (2014/2013) למדו בישראל 312,500 סטודנטים, כ-57% (179,200) מהם נשים.¹⁶⁵ בקרב הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון היו הנשים כ-56%, בקרב הסטודנטים הלומדים לתואר שני הן היו כ-61%, ובקרב הלומדים לתואר שלישי – כ-53%.¹⁶⁶ על-פי הנתונים, שיעור הנשים בלימודים לתואר ראשון ולתואר שני חצה את קו ה-50% עוד בשנת 1990,¹⁶⁷ ובעשור האחרון לא חל שינוי של ממש בשיעור הנשים בכלל הסטודנטים בכל התארים.¹⁶⁸ נשים הן רוב גם בקרב מקבלי התארים, ולמשל בשנת הלימודים תשע"ג (2013/2012) נשים היו כ-59% מכלל המקבלים תואר ראשון, כ-60% מכלל המקבלים תואר שני ו-52% מכלל המקבלים תואר שלישי.¹⁶⁹ בקרב הסטודנטים היהודים שיעור הסטודנטיות היה בשנת תשע"ד כ-56%, נמוך משיעורן של הסטודנטיות הערביות מכלל הסטודנטים ממגזר זה, שהיה כ-68%. על-פי נתוני הלמ"ס, בקרב סטודנטים ערבים נמצאו הבדלים בשיעורי הנשים בהתאם להשתייכות הדתית: כ-69% נשים בקרב הסטודנטים המוסלמים, כ-63% בקרב הנוצרים וכ-64% בקרב הדרוזים.¹⁷⁰

כאמור, אף שבשני העשורים האחרונים נשים הן יותר מ-50% מכלל הסטודנטים לתואר ראשון ולתואר שני, גם כיום אפשר לזהות תחומי לימוד שבהם שיעור הנשים גבוה במיוחד ולעומתם תחומי לימוד שבהם נוכחות הנשים דלה. ככלל, מהנתונים עולה כי בשנת הלימודים תשע"ד שיעור הנשים הלומדות לכל התארים היה גבוה במיוחד בתחומי החינוך וההכשרה להוראה ובמקצועות העזר הרפואיים ונמוך בתחומים מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב, מדעים פיזיקליים, הנדסה ואדריכלות; שיעור הנשים הלומדות לתואר ראשון בתחומי הלימוד חינוך והכשרה להוראה היה כ-80%, וכ-82% במקצועות עזר רפואיים. לעומת זאת, שיעור הנשים הלומדות בתחומי הלימוד מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב היה 29%, ו-27% בהנדסה ואדריכלות. בלימודים לתואר שני המגמה דומה: בתחומי הלימוד

¹⁶³ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נתונים על נשים בלימודי הנדסה, כתבו אורלי אלמגור-לוטן ורועי גולדשמידט, 2 בנובמבר 2010.

¹⁶⁴ OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

¹⁶⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

¹⁶⁶ שם.

¹⁶⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [פני החברה בישראל – פערים בין משקי בית ומשפחות, פרק מס' 4 – חינוך והשכלה](#), אוקטובר 2011.

¹⁶⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [נתונים על נשים באקדמיה](#), כתב רועי גולדשמידט, 22 בפברואר 2012.

¹⁶⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [שנתון סטטיסטי לישראל 2014](#), מס' 65, ספטמבר 2014, [לוח 8.63](#), באתר האינטרנט, תאריך כניסה: 21 באפריל 2015.

¹⁷⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

חינוך והכשרה להוראה שיעור הנשים בשנת תשע"ד היה 84% מכלל הסטודנטים, ו-86% במקצועות עזר רפואיים, לעומת 28% במתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב, וכ-24% בהנדסה ואדריכלות. בקרב הסטודנטים לתואר שלישי, שיעור הנשים בתחומי הלימוד חינוך והכשרה להוראה ומקצועות עזר רפואיים היה כ-75%, ואילו בתחומי הלימוד מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב היה שיעורן 24%, ובתחומי הנדסה ואדריכלות היה שיעורן כ-32%.¹⁷¹

4.2. נשים בסגל האקדמי הבכיר של האוניברסיטאות

על-פי נתוני המועצה להשכלה גבוהה, בשנת הלימודים תשע"ג (2012/13) נשים היוו כ-29% מכלל הסגל האקדמי הבכיר של האוניברסיטאות. להלן התפלגות שיעור הנשים בסגל האקדמי הבכיר של האוניברסיטאות לפי תחום ולפי דרגה:

שיעור הנשים בסגל האקדמי הבכיר של האוניברסיטאות לפי תחום ולפי דרגה, תשע"ג¹⁷²

תחום/דרגה	מרצה	מרצה בכיר	פרופסור חבר	פרופסור מן המניין	סך הכול
מדעי הרוח	46%	45%	35%	24%	38%
חינוך	62%	53%	55%	44%	53%
מדעי החברה	47%	45%	38%	20%	37%
עסקים ומדעי הניהול	39%	34%	22%	6%	27%
משפטים	49%	22%	18%	26%	27%
רפואה	61%	37%	37%	25%	35%
מקצועות עזר רפואיים	78%	69%	55%	36%	62%
מתמטיקה ומדעי המחשב	29%	16%	12%	6%	11%
מדעי הטבע הפיזיקליים	64%	21%	14%	5%	13%
מדעי הטבע הביולוגיים	73%	39%	21%	21%	30%
חקלאות	74%	36%	25%	13%	31%
הנדסה ואדריכלות	20%	17%	16%	9%	14%
אחר	45%	25%	12%	11%	24%
סך הכול	49%	36%	27%	16%	29%

¹⁷¹ שם. בנתונים על תחומי הלימוד לא נכללים סטודנטים שלמדו באוניברסיטה הפתוחה.
¹⁷² הנתונים התקבלו מאגף תכנון ומדיניות, המועצה להשכלה גבוהה, 11 במאי 2015.

מהטבלה עולה כי בסגל האקדמי הבכיר של האוניברסיטאות נשים הן מיעוט כמעט בכל התחומים למעט חינוך (53%) ומקצועות עזר רפואיים (62%). המקצועות שבהם שיעור הנשים בסגל האקדמי נמוך במיוחד הם מתמטיקה ומדעי המחשב (11%), מדעי הטבע הפיזיקליים (13%) והנדסה ואדריכלות (14%). עוד עולה מהטבלה כי **ככל שהדרגה האקדמית עולה, שיעור הנשים בסגל האקדמי יורד**. מגמה זו בולטת בהשוואת שיעור הנשים המרצות לעומת שיעורן כפרופסוריות מן המניין במקצועות אלה: חקלאות (פער של 61 נקודות האחוז), מדעי הטבע הפיזיקליים (פער של 59 נקודות האחוז), מדעי הטבע הביולוגיים (פער של 52 נקודות האחוז) ומקצועות עזר רפואיים (פער של 42 נקודות האחוז).

אפשר לבחון אם יש תת-ייצוג של נשים בסגל האקדמי הבכיר בשתי דרכים: א. בחינת שיעור הנשים בסגל האקדמי הבכיר לעומת **חלקן באוכלוסייה**; במקרה זה יהיה תת-ייצוג אם ייצוג הנשים בסגל קטן במידה ניכרת מחלקן באוכלוסייה; ב. בחינת שיעור הנשים בסגל האקדמי הבכיר לעומת **הפוטנציאל האקדמי (בעלות תואר שלישי)**; במקרה זה יהיה תת-ייצוג אם ייצוג הנשים בסגל קטן במידה ניכרת משיעורן בקרב בעלי תואר שלישי. לבחירת ההגדרה המשמשת למדידת ייצוג הנשים השלכות אפשריות על המדיניות בנושא; בחירה בהגדרה הראשונה (יחסית לאוכלוסייה) עשויה להוביל להתמקדות בהגדלת שיעור התלמידות הפונות בשלב הלימודים התיכוניים לתחומים "גבריים", ואילו בחירה בהגדרה השנייה (יחסית לפוטנציאל האקדמי) תוביל להתמקדות בהשוואת שיעור הנשים בסגל לשיעורן בקרב בעלי תואר שלישי ולהשוואת קצב קידומן לקצב הקידום של גברים.¹⁷³

מהנתונים שהוצגו לעיל עולה כי **בישראל נשים הן בתת-ייצוג בסגל הבכיר באוניברסיטאות הן יחסית לשיעורן באוכלוסייה והן יחסית לפוטנציאל האקדמי**.

בהשוואה בין-לאומית של שיעור הנשים בסגל האקדמי לשנת 2010 ישראל מדורגת במקומות הנמוכים בין המדינות שדורגו, עם 28% נשים בכלל הסגל האקדמי לעומת 40% בממוצע האיחוד האירופי.¹⁷⁴

4.3. בנות במקצועות מדע וטכנולוגיה בחינוך העל-יסודי¹⁷⁵

בחירת תחומי הלימוד המוגברים במסגרת החינוך העל-יסודי יכולה להשפיע על תחום הלימוד הנבחר בלימודים האקדמיים, שכן אם לא נלמדו בתיכון מקצועות ריאליים מוגברים, נדרשת השלמת בגרויות.¹⁷⁶ במחקר שערך מרכז המחקר והמידע של הכנסת בינואר 2014 מופיעים נתונים מגופים שונים, ובהם הלמ"ס, משרד החינוך ומכון סאלד, על שיעור הלומדים והנבחנים בבחינות הבגרות במקצועות מדעיים וטכנולוגיים לפי מין. מהנתונים עולה כי **ככלל יש הבדלים בין בנים לבנות בשיעורי הנבחנים בבחינות הבגרות במקצועות המדעיים והטכנולוגיים**. על-פי נתוני הלמ"ס לשנת 2011, בחינוך היהודי משקלן היחסי של הבנות גדול מזה של הבנים במגמה העיונית-מדעית ובמגמה הטכנולוגית, אך קטן במידה ניכרת ממשקל הבנים במגמה ההנדסית (31% לעומת 69%, בהתאמה). לעומת זאת, בחינוך הערבי משקלן היחסי של הבנות גדול משל הבנים הן במגמה העיונית-מדעית והן במגמה ההנדסית אך

¹⁷³ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [תת-ייצוג של נשים בסגל האקדמי: אמצעים להתערבות שהופעלו בארה"ב ובאירופה](#), כתב יהודה טרואן, 3 ביולי 2008.

¹⁷⁴ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [נשים באקדמיה- נתונים על לימודי נשים באקדמיה ועל נשים בסגל האקדמי](#), כתבה שלי מזרחי סימון, 20 במאי 2013.

¹⁷⁵ אם לא צוין אחרת, הנתונים בתת-פרק זה לקוחים מתוך מחקר שערך מרכז המחקר והמידע בנושא: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [נשים במדע: תמונת מצב עדכנית](#), כתבה נעמה טשנר, 22 בינואר 2014.

¹⁷⁶ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [נתונים על נשים בלימודי הנדסה](#), כתבו אורלי אלמגור-לוטן ורועי גולדשמידט, 2 בנובמבר 2010.

קטן במידה ניכרת ממשקל הבנים במגמה הטכנולוגית (33% לעומת 67%, בהתאמה). בשני המגזרים שיעור הזכאיות לתעודות בגרות גדול משיעור הזכאים בכל המגמות. גם שיעור הבנות העומדות בדרישות הסף לאוניברסיטאות גדול משיעור הבנים, ובמגמה הטכנולוגית הוא אף כפול, בשני המגזרים. מנתוני משרד החינוך על שיעורי הבנים והבנות הלומדים מתמטיקה, פיזיקה ומדעי המחשב עולה כי שיעור הבנות והבנים הלומדים מתמטיקה ברמה של 5 יחידות (מסלול עיוני-מדעי) כמעט שווה, אולם יש פער גדול בין שיעור הלומדים לשיעור הלומדות בפיזיקה ובמדעי המחשב. מהנתונים עולה כי בין שנת 2001 לשנת 2012 עלה שיעור הלומדות במקצועות אלו רק במעט. מנתוני מכון סאלד על שיעור הנבחנים בבחינות בגרות במקצועות טכנולוגיים ומדעיים עולה כי שיעור הבנות גדול משיעור הבנים בכימיה, בביולוגיה ובביו-טכנולוגיה, והוא כמחצית משיעור הבנים במערכות אלקטרוניקה ובקרת תהליכים.

משרדים וגופים שונים פועלים לשילוב נשים באקדמיה ובמדעים, ובהם משרד החינוך, משרד הכלכלה, משרד המדע, הטכנולוגיה והחלל והמועצה להשכלה גבוהה.

בכנסת ה-19 קיימה הוועדה לקידום מעמד האישה כמה דיונים בנושא, וסוכם כי הוועדה תמשיך ותעקוב אחר הסוגיה.¹⁷⁷

5. אלימות כלפי נשים

אלימות כלפי נשים היא נושא מרכזי בעבודת הוועדה. נוסף על הדיונים השוטפים בנושא לפי סדר-היום, הוועדה מציינת אחת לשנה את יום המאבק הבין-לאומי באלימות נגד נשים. בפרק זה יוצגו נתונים על אלימות במשפחה, על עבריינות מין ועל הטרדות מיניות.

5.1. אלימות במשפחה¹⁷⁸

רצח נשים ותלונות נשים

על-פי נתוני משטרת ישראל, בשנת 2014 (עד ספטמבר) נרצחו תשע נשים על-ידי בני-זוגן. שלוש נשים מהנשים הללו הן נשים מהמגזר הערבי ושלוש נשים הן עולות ממדינות חבר-העמים. בנוסף, בשנת 2014 (עד ספטמבר) נרצחו 11 נשים על רקע משפחתי וסכסוך משפחתי. אשר לנתונים על כלל הנשים שנרצחו על-ידי בני משפחה (בני-זוג ואחרים), בשנת 2014 (עד ספטמבר) נרצחו 20 נשים, בשנת 2013 נרצחו 38 נשים ובשנת 2012 נרצחו 29 נשים.

המשטרה מגדירה עבירות אלימות במשפחה כעבירות נגד הגוף, ובכלל זה עבירות מין, לרבות ניסיון לעבירות אלו; עבירות שבוצעו בנסיבות אלימות, לרבות ניסיון לעבירות אלו, ובכללן עבירות גרימת נזק לרכוש, הצתה, איומים, חטיפה, כליאת שווא והפרת הוראה חוקית; כל עבירה שנעברה בין-בני זוג אף שלא בנסיבות אלימות (לדוגמה זיוף, מרמה, עיקוב, הטרדה).¹⁷⁹ בחודשים ינואר-אוקטובר 2014 נפתחו במשטרת ישראל בסה"כ 18,912 תיקים בגין תלונות על אלימות במשפחה, מהם 12,261 תיקים (65%)

¹⁷⁷ להרחבה ראו: הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 12, נשים באקדמיה, 21 במאי 2013; פרוטוקול מס' 38, קידום נשים במדע ובטכנולוגיה באקדמיה ובתעשייה הישראלית, 21 באוקטובר 2013; פרוטוקול מס' 79, עידוד נערות וסטודנטיות ללימודי מדע וטכנולוגיה, 19 במאי 2014; פרוטוקול מס' 88, קידום נשים ללימודי מדעים באקדמיה, 17 ביוני 2014.

¹⁷⁸ תת-פרק זה לקוח מתוך: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, אלימות כלפי נשים – ריכוז נתונים לשנת 2014, כתבה שלי מזרחי סימון, 23 בנובמבר 2014.

¹⁷⁹ נוהל משטרה – טיפול בהפרת הוראה חוקית בין בני-זוג, הועבר על-ידי גל יונה, לשכת השר לביטחון פנים, 24 במרס 2013.

בגין תלונות נשים. בכל שנת 2013 נפתחו בסה"כ 22,652 תיקים בגין תלונות על אלימות במשפחה, ומהם 14,574 (64%) בגין תלונות של נשים.

בשנת 2013 דווח במערכת הבריאות על 4,810 מקרים של אלימות במשפחה ותקיפה מינית של נשים או נערות. דיווחים אלו נאספו מבתי-החולים, קופות-החולים ותחנות טיפת חלב – תחנות לבריאות המשפחה. סיבות הפגיעה השכיחות ביותר היו התעללות פיזית והתעללות נפשית.

נתוני שירות בתי-הסוהר

בבתי-הסוהר כלואים כיום 2,400 אסירים ועצורים השפויים בגין עבירות של אלימות במשפחה (לרבות עבירות אלימות כלפי ילדים): 1,774 אסירים ו-626 עצורים שטרם נגזר דינם. כ-55% מאסירי האלימות במשפחה והעצורים הם יהודים וכ-35% מוגדרים ערבים-מוסלמים. כ-60% מרצים מאסר של חמש שנים או פחות. לכשני-שלישים מאסירי האלימות במשפחה זהו מאסר חוזר; 27% הם במאסר שישי או יותר.

בשירות בתי-הסוהר פועלות כמה תוכניות לטיפול באסירי אלימות במשפחה: טיפול פרטני של עובדים סוציאליים באגף; קבוצות טיפוליות קצרות מועד המקיימות כ-15 מפגשים; שתי מחלקות לטיפול באלימות במשפחה שבהן 94 מקומות והטיפול בהן אורך כשנה. בשנת 2013 התקיימו 32 קבוצות טיפוליות קצרות מועד והשתתפו בהן 899 אסירי אלימות במשפחה. בשנה זו שהו בשתי המחלקות לטיפול באסירי אלימות במשפחה 119 אסירים.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים

בשנת 2013 התקבלו ב-88 המרכזים לטיפול באלימות במשפחה שמפעיל משרד הרווחה והשירותים החברתיים 11,112 מטופלים; 66% מהם נשים, 26% גברים ו-8% ילדים. 19% מהמשפחות היהודיות שטופלו היו של עולים, ומהן כ-51% היו של יוצאי חבר-העמים וכ-27% היו של עולים מאתיופיה. 14% מכלל המשפחות שטופלו במרכזים בשנה זו היו מהמגזר הערבי.

בשנת 2014 (עד 27.10) שהו ב-14 המקלטים לנשים מוכות המתקצבים על-ידי משרד הרווחה והשירותים החברתיים 645 נשים ועמנן 932 ילדים. 40% מהנשים ששהו במקלטים היו נשים מהמגזר הערבי, 32% היו נשים דתיות וחרדיות, 17% היו ממדינות ברית-המועצות ו-11% – יוצאות אתיופיה (שיעור זה גבוה במידה ניכרת משיעורה של קבוצה זו בכלל האוכלוסייה בישראל). על-פי רוב, הנשים שוהות במקלטים חודשים אחדים.

עד יולי 2012 נשים ששהו במקלטים קיבלו דמי כיס בשיעור 25% מגמלת הבטחת הכנסה. ב-1 ביולי 2012 נכנס לתוקף תיקון לחוק הבטחת הכנסה (תיקון מס' 39), התשע"ב-2012, אשר קובע כי אישה שהייתה זכאית להבטחת הכנסה טרם כניסתה למקלט תמשיך לקבל קצבה זו, ואישה שאינה זכאית להבטחת הכנסה לפי חוק תמשיך לקבל דמי כיס כבעבר.

נשים שעוזבות את המקלטים עוברות הכנה לקראת יציאה, ובכלל זה ליווי ממשי לקהילה לחיפוש דירה, סיוע וייעוץ בהשמה במסגרות, טיפול סוציאלי וסיוע משפטי. על-פי חוק שירותי רווחה (מענק הסתגלות לנשים ששהו במקלט לנשים מוכות), התשע"ב-2012, אישה ששהתה לפחות 60 ימים במקלט לנשים מוכות ואינה שבה לביתה לאחר צאתה מהמקלט זכאית, עם יציאתה מהמקלט, למענק הסתגלות.¹⁸⁰

¹⁸⁰ חוק שירותי רווחה (מענק הסתגלות לנשים ששהו במקלט לנשים מוכות), התשע"ב-2012.

החוק קובע כי המענק יעמוד על 8,000 ש"ח וכן יינתנו 1,000 ש"ח נוספים בעבור כל ילד, אך לא יותר משני ילדים, והסכומים יעודכנו ב-1 בינואר בכל שנה בהתאם לעלייה בשיעורי המדד שנקבע בחוק. על-פי החוק, יש להשתמש במענק בהתאם לתוכנית השיקומית-טיפולית שנקבעה עבור האישה. כמו כן, נקבע בחוק כי קבלת המענק אינה פוגעת בזכויות האישה לגמלת הבטחת הכנסה, אם היא אכן זכאית לה. **מתחילת יישום החוק קיבלו את המענק כ-230 נשים. יש לתת את הזעת כי בחוק מוגדרת תקופת מינימום של 60 ימים, בעוד כמחצית מהנשים ששהו במקלטים בשנת 2014 (עד 27.10) שהו בהן תקופה של עד חודשיים.**

דירות מעבר לנשים נפגעות אלימות וילדיהן: דירות אלו משמשות נשים ששהו קודם לכן במקלטים, והן נועדו ליצור עבור נשים אלו וילדיהן מסגרת טיפולית המשכית לפני החזרה לקהילה. כל דירה מיועדת לשתי נשים וילדיהן, והשהות בהן היא לתקופה של 6-12 חודשים. **כיום פועלות 15 דירות מעבר, ו-11 מהן מתוקצבות על-פי סל השירותים שנקבע על-ידי המשרד. אחת מהדירות מיועדת לנשים מהחברה הערבית ואחת לנשים מהחברה החרדית.** על-פי נתוני משרד העלייה והקליטה, בשנת 2013 שהו בדירות המעבר 38 נשים, ובהן 17 עולות (כ-45%): שמונה יוצאות חבר המדינות ותשע יוצאות אתיופיה.

תת-הוועדה לאלימות במשפחה

בחודש ספטמבר 2014 התקיים דיון בנושא האלימות במשפחה בהשתתפות השר לביטחון הפנים, שר הרווחה והשירותים החברתיים, מנכ"ל שני המשרדים, חברת הכנסת עליזה לביא (יו"ר הוועדה לקידום מעמד האישה דאז) והגברת ורד סויד, יועצת ראש הממשלה לענייני נשים. בדיון הוחלט על **הקמת תת-ועדה לאלימות במשפחה**. על-פי ההחלטה, תת-הוועדה תכלול בין היתר נציגים של משרד הרווחה והמשרד לביטחון פנים ויעמוד בראשה מר אליעזר רוזנבאום, המשנה למנכ"ל המשרד לביטחון פנים. בהודעה על הקמת תת-הוועדה נכתב כי "הוועדה תמפה את כלל נקודות החולשה במשרדים והגופים העוסקים בטיפול בנושא ותציג תוכנית עבודה משותפת לכלל הגורמים, תוך איגום משאבים והקצאת האמצעים הנדרשים".¹⁸¹ **בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה של הכנסת אשר עסק בהקמת תת-הוועדה האמורה סוכם כי היא תדווח לוועדה לקידום מעמד האישה על התקדמות הדיונים.**¹⁸²

5.2. עבריינות מין¹⁸³

תלונות נשים

בחודשים ינואר-אוקטובר 2014 נפתחו במשטרת ישראל 3,402 תיקים בגין תלונות על עבירות מין נגד נשים; בכ-57% מהם הנפגעת הייתה בגירה ובכ-42% תיקים הנפגעת הייתה קטינה. בכל שנת 2013 נפתחו בסה"כ 3,845 תיקים בגין תלונות על עבירות מין נגד נשים, ופילוחם לעניין גיל הנפגעת (בגירה/קטינה) דומה. **מהתיקים שנפתחו בשנת 2014 בגין עבירות מין כלפי נשים, 249 תיקים היו בגין**

¹⁸¹ למידע נוסף ראו: המשרד לביטחון פנים, **דיון שרים בנושא – סוגיות אלימות במשפחה**, 14 בספטמבר 2014, תאריך כניסה: 21 בספטמבר 2014; הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 105, **אלימות במשפחה ורצח נשים – חשיבה מחודשת והקמת תת-ועדה לאלימות במשפחה בוועדת השרים למאבק באלימות, בראשות המשנה למנכ"ל המשרד לביטחון פנים**, 22 בספטמבר 2014.

¹⁸² הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 105, **אלימות במשפחה ורצח נשים – חשיבה מחודשת והקמת תת-ועדה לאלימות במשפחה בוועדת השרים למאבק באלימות, בראשות המשנה למנכ"ל המשרד לביטחון פנים**, 22 בספטמבר 2014.

¹⁸³ תת-פרק זה לקוח מתוך: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, **אלימות כלפי נשים – ריכוז נתונים לשנת 2014**, כתבה שלי מזרחי סימון, 23 בנובמבר 2014.

עבירות מין בתוך המשפחה. 81% מכלל הנפגעות בעבירות מין היו נשים יהודיות והיתר היו בנות דתות אחרות. מחצית מהתיקים בגין עבירות מין כלפי נשים נפתחו בגין מעשה מגונה בכוח.

בשנת 2013 התקבלו במרכזי הסיוע לנפגעי ולנפגעות תקיפה מינית 8,637 פניות חדשות, וכ-87% מהן היו מנשים. קרוב לשני-שלישים מהפונים שגילם ידוע היו קטינים בעת הפגיעה בהם. סיבת הפנייה השכיחה ביותר בקרב כלל הפונים הייתה אונס/מעשה סדום. בקרוב ל-30% מכלל הפניות מדווח כי הפוגע הוא בן-משפחה.

נתוני שירות בתי-הסוהר

בבתי-הסוהר כלואים כיום 990 אסירים בגין עבירות מין, כ-72% מהם יהודים וכ-28% הם בני דתות אחרות (20% מוגדרים ערבים-מוסלמים). כ-40% מהאסירים הכלואים בגין עבירות מין מרצים מאסר של עשר שנים או יותר. לכמחצית מהאסירים (54%) השפטים על עבירות מין זהו מאסר חוזר.

391 מהאסירים הכלואים בגין עבירות מין כלואים בגין גילוי עריות (כ-39%), מתוכם 79% הם יהודים (309), והיתר – בני דתות אחרות (82). כמחצית (55%) מכלל האסירים הכלואים בגין גילוי עריות מרצים מאסר של עשר שנים ומעלה (215 אסירים).

שירות בתי-הסוהר מפעיל כמה תוכניות לטיפול באסירים הכלואים בגין עבירות מין: קבוצות טיפוליות קצרות מועד המקיימות 12-15 מפגשים ושלוש מחלקות טיפוליות שבהן 134 מקומות. בשנת 2013 התקיימו 64 קבוצות טיפוליות קצרות מועד והשתתפו בהן 784 אסירים. כמו כן, במהלך שנת 2013 שהו בשלוש המחלקות הטיפוליות 145 אסירים.

טיפול בנפגעי תקיפה מינית

משרד הרווחה והשירותים החברתיים מפעיל כמה תוכניות לטיפול בנפגעי תקיפה מינית ולשיקומם:

☒ מרכזים אזוריים לסיוע לנפגעי תקיפה מינית, אשר נותנים שירותי קו חירום ותמיכה ראשונית לנפגעים, וכן ליווי, תיווך והפניה לגורמים ולשירותים אחרים בקהילה. בארץ פועלים 11 מרכזים לנפגעי תקיפה מינית, והם מופעלים על-ידי עמותות בסיוע משרד הרווחה והשירותים החברתיים. לפי המשרד, המרכזים מטפלים בכ-10,000 פניות חדשות בכל שנה;

☒ מרכזים רב-תחומיים אזוריים לטיפול בנפגעות תקיפה מינית, אשר נועדו לתת מענה על הצרכים הפיזיים, הנפשיים, הרפואיים, הפסיכיאטריים והמשפטיים של נפגעות תקיפה מינית, וכן לתת שירותי מעטפת סוציאליים, כגון תעסוקה והכשרה מקצועית, תוך הסתייעות בשירותים בקהילה לשם טיפול בנפגעות. בשנת 2014 הפעיל משרד הרווחה והשירותים החברתיים חמישה מרכזים ברחבי הארץ, ובחודשים ינואר-אוקטובר 2014 טיפלו מרכזים אלו ב-691 נשים;

☒ יחידות קטנות לטיפול בנפגעות תקיפה מינית, אשר החלו לפעול במחצית השנייה של 2013 במטרה להגיש את הטיפול לנפגעות תקיפה מינית תוך פיתוח פתרונות טיפוליים לאוכלוסיות מיוחדות. היחידות פועלות ברשויות השונות במסגרת המחלקות לשירותים חברתיים. כיום פועלות 12 יחידות לטיפול בנפגעות תקיפה מינית, ובהן שתי יחידות מיועדות למגזר החרדי. על-פי משרד הרווחה, יחידה נוספת המיועדת למגזר הערבי, בטירה, נמצאת בשלבי הקמה. בשנת 2014 טיפלו היחידות ב-90 מטופלות;

☒ **בית אמיתי**, קהילה טיפולית פתוחה לנערות וצעירות נפגעות תקיפה מינית, אשר מטרתה לאפשר לנערות לחוות חוויה מתקנת בתוך יחסים וקשרים. הקהילה הטיפולית ממוקמת בתל-אביב ומיועדת לנערות וצעירות עד גיל 25. מסגרת זו היא מיזם משותף של משרד הרווחה ועמותת על"ים לנוער בסיכון. **בשנת 2014 טופלו במסגרת כ-40 צעירות בנות 18-25.**

נוסף על כך, משרד הרווחה והשירותים החברתיים מפעיל תוכניות לטיפול בעברייני מין באמצעות שירות המבחן למבוגרים ושירות המבחן לנוער, ובכלל זה טיפול קבוצתי ופרטני וכן כתיבת תסקירים. התסקירים מובאים בחשבון במתן העונש לעובר העבירה ומסייעים בבחירת מסגרת הטיפול המתאימה לנפגע.

5.3. הטרדות מיניות

הטרדה מינית היא התנהגות בעלת אופי מיני שיש בה כדי לפגוע באדם אחר – מילולית, פיזית או שתיהן גם יחד. היא עשויה להיות בדרגות חומרה שונות, ועשויה להיות חד-פעמית או מתמשכת. נושא ההטרדות המיניות עלה על סדר-יומה של הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת ה-19 כמה פעמים ובהקשרים שונים. בוועדה התקיימו דיונים על הטרדות מיניות בארגוני התקשורת, הטרדות מיניות במוסדות להשכלה גבוהה, הטרדות מיניות במקומות העבודה, הטרדות מיניות בשירות הלאומי, הטרדות מיניות בצבא והטרדות מיניות במשטרה.¹⁸⁴

בשנת 1998 נחקק חוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998, אשר קובע כי "לא יטריד אדם מינית את זולתו ולא יתנכל לו". בסעיף 3 לחוק מפורטים המעשים המוגדרים הטרדה מינית: מעשים מגונים, סחיטה באיומים למעשה בעל אופי מיני, התייחסויות מבזות ומשפילות בעלות אופי מיני והצעות חוזרות בעלות אופי מיני, בנסיבות שבהן המוטרד הראה למטריד כי אינו מעוניין בכך, או ביחסי מרות ותלות בין הצדדים אף אם המוטרד לא הראה למטריד כי אינו מעוניין בכך. כמו כן, בחוק מצוינים העונשים בגין עבירה זו. בכנסת ה-19 חוקקו כמה תיקונים לחוק זה ובהם העלאת הסכום המרבי לפיצוי ללא הוכחת נזק; הרחבת ההגדרה של יחסי המרות כך שייכללו בה נבחר ציבור ועובדי ציבור ואזרחים הנזקקים לשירותיהם; הרחבת ההגדרה של הטרדה מינית כך שייכללו בה פרסום תצלום, סרט או הקלטה של אדם המתמקד במיניותו, בנסיבות שבהן הפרסום עלול להשפיל את האדם או לבזותו ולא ניתנה הסכמתו לפרסום; החלת החובות החלות על המעסיק לפי החוק גם על המפעיל והבעלים של מפעל מוגן וכן על מי שמעסיק אדם עם מוגבלות המוגדר כמשתקם ועוד.

על יישום החוק ואכיפתו מופקדים שלושה גופים: נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה במשרד הכלכלה, הרשות לקידום מעמד האישה במשרד ראש הממשלה ומינהל ההסדרה והאכיפה במשרד הכלכלה.

מנתוני משטרת ישראל עולה כי בחודשים ינואר-אוקטובר 2014 נפתחו 510 תיקים בגין תלונות נשים על הטרדה מינית.¹⁸⁵

¹⁸⁴ ראו לדוגמה: הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 7, הטרדות מיניות בארגוני התקשורת, 6 במאי 2013; פרוטוקול מס' 12, נשים באקדמיה, 21 במאי 2013; פרוטוקול מס' 60, דיווח יוה"ץ בנושא הטרדות מיניות ושירות נשים בצה"ל, 3 בפברואר 2014; פרוטוקול מס' 81, הטיפול בהטרדות מיניות בשירות הלאומי-אזרחי, 27 במאי 2014; פרוטוקול מס' 123, ריבוי הטרדות המיניות וניצול מעמד במשטרה – ארגון מחדש, אכיפה ונורמות, 16 בפברואר 2015.

¹⁸⁵ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, אלימות כלפי נשים – ריכוז נתונים לשנת 2014, כתבה שלי מזרחי סימון, 23 בנובמבר 2014.

מנתוני הנהלת בתי-המשפט עולה כי בשנת 2014 נפתחו בבתי-הדין לענייני עבודה 47 תיקים בגין תביעות שהוגשו על-פי החוק למניעת הטרדה מינית.¹⁸⁶

בנציבות שירות המדינה התקבלו בשנת 2014 129 תלונות בגין הטרדות מיניות ועבירות מין (כ-11% מכלל התלונות שהוגשו בשנה זו) לעומת 136 תלונות בשנת 2013 ו-154 תלונות בשנת 2012 (כ-11% ו-12% מכלל התלונות באותה שנה, בהתאמה). בשנת 2014 הוגשו 13 תובענות בגין הטרדות מיניות ועבירות מין לבית-הדין למשמעת.¹⁸⁷

במרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית היו 17% מכלל הפניות בשנת 2013 בגין הטרדות מיניות. 28% מהנשים הבוגרות (מעל גיל 25) שפנו למרכזי הסיוע דיווחו על פגיעה מינית במקום העבודה או בצבא (כ-300 פניות).¹⁸⁸

מנתוני צה"ל אשר הוצגו בוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי בפברואר 2014 על-ידי יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים (להלן: יוה"ל"ן) עולה כי בשנת 2013 התקבלו 561 דיווחים של גברים ונשים בגין הטרדה מינית בנסיבות צבאיות ו-396 דיווחים על פגיעה מינית בנסיבות שאינן צבאיות. 61% מקרב הנפגעים בנסיבות צבאיות ביקשו שלא להגיש תלונה.¹⁸⁹

כאמור, בכנסת ה-19 דנה הוועדה לקידום מעמד האישה בנושא ההטרדות המיניות פעמים מספר. במאי 2014 אף אושר בוועדה תיקון לתקנות למניעת הטרדה מינית (חובות מעביד), התשנ"ח-1998, אשר הרחיב את סעיף 9 העוסק בחובות המוסדות המעניקים השכלה עיונית או מקצועית לבוגרים לנושא.¹⁹⁰ על-פי התקנות שאושרו, על המוסדות לקיים פעם בשנה פעולות הדרכה והסברה שעניינן מניעת הטרדה מינית והתנכלות, ליידע את התלמידים והעובדים בדבר הוראות החוק ואופן הגשת התלונה, למנות ממונים שיעברו השתלמות וכן להגיש לרשות לקידום מעמד האישה ולוועדה דוח שנתי על הפעולות שנקטו, מספר התלונות ואופן הטיפול בהן.

5.4. הכשרות שופטים בנושאי אלימות במשפחה ואלימות מינית

סוגיית הכשרתם של שופטים בנושאי אלימות במשפחה ואלימות מינית עלתה בכנסת ה-19 בעקבות התבטאויות שופטים בתיקים הנוגעים לאלימות מינית. בדיון דחוף שהתקיים בוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי בהשתתפות שרת המשפטים, סוכם כי שרת המשפטים ומנהל בתי-המשפט יקבעו הכשרות חובה לשופטים בנושא תקיפות מיניות ואונס וכי יתקיים דיון מעקב.¹⁹¹ כשנה וחצי לאחר דיון זה, בנובמבר 2014, קיימה הוועדה ישיבת מעקב בנושא, והתקבל בו דיווח מהנהלת בתי-המשפט על

¹⁸⁶ מריה צ'ירקנה, מחלקת כלכלה וסטטיסטיקה, הנהלת בתי-המשפט, דוא"ל, 12 באפריל 2015.

¹⁸⁷ נציבות שירות המדינה, אגף משמעת, [דיון וחשבון לשנת 2014](#), 1 בינואר 2015, תאריך כניסה: 12 באפריל 2015.

¹⁸⁸ איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, [עבודה מטרידה – התמודדות עם תופעת ההטרדות המיניות בעבודה בישראל 2014](#), התקבל על-ידי תום יוגב, דוברת, איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, 16 בנובמבר 2014. בשל אופי השיחות והאפשרות לשמור על אנונימיות, לא בכל השיחות נמסר מידע מלא על זהות הקורבן. הנתונים שהוצגו לעיל מתייחסים לשיחות שנמסר בהן המידע.

¹⁸⁹ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 60, [דיווח יוה"ל"ן בנושא הטרדות מיניות ושירות נשים בצה"ל](#), 3 בפברואר 2014.

¹⁹⁰ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 80, [תקנות למניעת הטרדה מינית \(חובות מעביד\) \(תיקון\)](#), התשע"ד-2014, 21 במאי 2014.

¹⁹¹ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 18, [הכשרת שופטים בנושא תקיפות מיניות ואונס – דיון דחוף בהשתתפות שרת המשפטים ציפי לבני](#), 10 ביוני 2013.

הכשרות שופטים בנושאי אלימות מינית ואלימות במשפחה.¹⁹² יצוין כי **הכשרות לשופטים נערכות במסגרת המכון להשתלמות שופטים**. מדיווח הנהלת בתי-המשפט בדיון האמור ומתשובת המכון להשתלמות שופטים על בקשת המידע של מרכז המחקר והמידע עולה כי **בשנת 2014 התקיימו שלוש השתלמויות בנושא עבירות מין וסחר בבני-אדם**. **השתלמויות אלו היו חובה לכל השופטים הפליליים ובכל השתלמות השתתפו כ-45 שופטים**. כל השתלמות ארכה ארבעה ימים רצופים וכללה הרצאות ופאנלים בהשתתפות גורמים מתחום עבירות המין, ובהם משפטנים, אקדמאים, גורמים טיפוליים וכן נציגי עמותות שעוסקות בנושא. בהרצאות נדונו נושאים שונים, ובין היתר עדות מול עדות, יישום צווי הגנה, חקירת ילדים, פגיעות מיניות במגזרים שונים, התמודדות השופט בתחום עבירות המין ועוד.

בנוסף, בשנת 2014 קיים המכון להכשרת שופטים **יום עיון בנושא זנות וסחר בנשים**, ונדונו בו סוגיות שונות בנושא תופעת הזנות. בהרצאות נסקרו נושאים שונים, ובין היתר תופעת הזנות, קורבנות וטראומת הזנות, זנות קטינים, המפגש של קורבנות הזנות עם מערכת המשפט ועוד.

באשר לשנת 2015, מתשובת המכון עולה כי בחודש ינואר התקיימה השתלמות אחת בנושא עבירות מין וסחר בבני-אדם והשתלמות נוספת מתוכננת לחודש יולי; מספר השופטים המשתתפים בכל אחת מההשתלמויות הוא כ-45. כמו כן, מתוכננת השנה השתלמות בנושא אלימות במשפחה לכלל השופטים, ונרשמו אליה 45 שופטים מכלל המערכת.

על-פי המכון, כל השופטים הפליליים השתתפו בהשתלמויות החובה וכל שופט שיתווסף למערכת יחויב להשתתף בהשתלמות זו.¹⁹³

6. חזקת הגיל הרך ותשלום מזונות

בפרק זה ייסקרו שתי סוגיות הנוגעות לתא המשפחתי בהליכי גירושין: חזקת הגיל הרך ונושא תשלום מזונות הילדים. בשני נושאים אלו פרסם משרד המשפטים שני דוחות בשנים האחרונות, ובהם המלצות לשנות את המצב הקיים. בפרק זה יוצג המצב הנוכחי בכל אחת מהסוגיות וייסקרו ההמלצות בדוחות הרלוונטיים, הטענות התומכים בשינוי המצב הקיים והטענות נגד השינוי.

על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2013 היו בישראל 120,000 משפחות חד-הוריות עם ילדים עד גיל 17 (כ-6% מכלל המשפחות) ובהן כ-206,000 ילדים עד גיל 17. בראש כ-91% מהמשפחות החד-הוריות עם ילדים עד גיל 17 עמדה אישה. ב-58% מהמשפחות החד-הוריות עם ילדים עד גיל 17, ראש המשפחה היה גרושה; ב-17% מהן – נשואה אך חיה בנפרד, ב-14% – רווקה וביתר המשפחות – אלמן/ה (11%).¹⁹⁴

6.1. חזקת הגיל הרך

אחת מהסוגיות הניצבות בפתחה של הוועדה היא סוגיית חזקת הגיל הרך. חזקת הגיל הרך נשענת על התפיסה כי על צורכי הילד בגיל הרך ניתן מענה מלא יותר בטיפול אימהי לעומת טיפול אבהי, ולפיכך

¹⁹² הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 110, תהליך הכשרת שופטים לנושא עבירות אלימות במשפחה ואלימות מינית, 10 בנובמבר 2014.

¹⁹³ אהובה פרי, מרכזת המכון להשתלמות שופטים, דוא"ל, 27 באפריל 2015.

¹⁹⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [משפחות בישראל – נתונים לרגל יום המשפחה](#), 17 בפברואר 2015.

ראוי שהילד יגור עם אמו באותן שנים.¹⁹⁵ **בישראל, על-פי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962, ילדים עד גיל 6 שוהים אצל אמם אם אין סיבות מיוחדות להורות אחרת.** במחקר שערכה הלשכה המשפטית של הכנסת עולה כי בפועל הוראה זו משפיעה בעקיפין לא רק על ילדים בגיל הרך אלא אף על כלל ילדי המשפחה. לגבי ילדים מעל גיל 6 החוק קובע כי בהיעדר הסכם בין ההורים בדבר האפוטרופסות על קטין, החזקתו והסדרי ראייה וקשר עמו, רשאי בית-המשפט לקבוע "כפי שייראה לו לטובת הקטין".

נושא חזקת הגיל הרך שנוי במחלוקת בקרב הציבור, אנשי אקדמיה ומשפט ומחוקקים. בישראל נכנסה לתוקף בנובמבר 1991 **אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, 1989.** באמנה נקבעו כמה עקרונות יסוד ובהם הכרה במעמדו האוטונומי של הילד, הבטחת טובת הילד כשיקול ראשון של ההורים והגברת חובות המדינה להבטיח את טובת הילד על-ידי הוריו. ביוני 1997, בעקבות הצטרפות ישראל לאמנה, מינה שר המשפטים דאז צחי הנגבי ועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, **בראשות השופטת סביונה רוטלוי.** על הוועדה הוטל לבחון את מכלול החקיקה בישראל המסדירה את התייחסות הרשויות והחברה לילדים, כדי להבטיח את עמידת ישראל בהתחייבויותיה על-פי האמנה. **הוועדה סיימה את עבודתה בשנת 2003 והגישה שישה דוחות:** דוח כללי וחמישה דוחות של ועדות משנה בנושאים שונים. בין הדוחות הוגש דוח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו ונבחנה בו, בין היתר, סוגיית חזקת הגיל הרך.¹⁹⁶ הוועדה לא נקטה עמדה חד-משמעית בנושא, אם כי ציינה שלושה היבטים מרכזיים שיש להביא בחשבון בקבלת החלטה עתידית: ראשית, הוועדה ציינה כי "נקודת הכובד המרכזית בהכרעה בעניין זה צריכה להיות טובת הילד"; שנית, לדעת הוועדה "מגוון הצורות המשפחתיות כיום והשינויים בתפקידי האם והאב בתוך המשפחה מצריכים בחינת הצורך בהתאמת החוק למציאות המשתנה"; שלישית, הוועדה ביטאה את השאיפה כי כל שינוי יהיה לאחר התייחסות מקיפה למגוון הדעות בנושא. נוסף על כך, וכפי שיפורט בהמשך, הוועדה סקרה את הטיעונים המרכזיים בעד ונגד ביטול החזקה.¹⁹⁷

בשנת 2005 מינתה שרת המשפטים דאז ציפי לבני ועדה ציבורית לבחינת ההיבטים המשפטיים של **האחריות ההורית בגירושין בראשות פרופ' דן שניט.** חברי הוועדה התבקשו לבחון, בין היתר, את הכללים הקיימים לעניין השיתוף והחלוקה של האחריות ההורית בתקופת הגירושין ולאחריה הקבועים בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, ואת יישומם בפרקטיקה הנוהגת בבתי-המשפט לענייני משפחה ובבתי-הדין הדתיים. בדברי המבוא של הוועדה נכתב כי "הקמת הוועדה נועדה להשלים את הסדרת האחריות ההורית בגירושין על-פי אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, 1989".¹⁹⁸ בוועדה היו חברים נציגים של בית-המשפט לענייני משפחה, בתי-הדין הדתיים, משרד המשפטים ומשרד הרווחה, לשכת עורכי-הדין, מומחים מהתחומים פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית וגישור וכן נציגי ארגונים (נעמ"ת ו"הורות שווה"). בשנת 2008 הגישה הוועדה **דוח ביניים**, ובו הציעו חברי הוועדה לחוקק מחדש את הפרק העוסק ביחסים המשפטיים בין הורים לילדיהם הקטינים שבחוק הכשרות המשפטית

¹⁹⁵ עו"ד נתי פרלמן, [חזקת הגיל הרך בישראל ובעולם](#), הלשכה המשפטית – תחום חקיקה ומחקר ומשפטי, הכנסת, 20 במאי 2012.

¹⁹⁶ ש.ס.

¹⁹⁷ משרד המשפטים, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, [דוח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו](#), פברואר 2003.

¹⁹⁸ משרד המשפטים, [הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין \(שלב ב' – דוח משלים\)](#), ספטמבר 2011.

והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962. התיקון נועד, לדברי חברי הוועדה, לקיים הסדר נורמטיבי חדש של יחסי הורים וילדיהם, על יסוד התפיסה של אחריות הורית המובעת באמנת האו"ם. **כחלק מהתיקון המליצה הוועדה לבטל את חזקת הגיל הרך ולחתור להסכם הורות במקרה של פרידה. אם לא מושגת הסכמה, רשאי כל אחד מההורים לבקש מבית-המשפט לקבוע את אופן מימוש האחריות ההורית. במקרה כזה, בית-המשפט יקבע הסדר הורות על-פי טובת הילד, בהתחשב בקריטריונים מסוימים, המפורטים בהצעה.** בדברי ההסבר לסעיף 9 להצעת החוק, שעל-פיו תבוטל חזקת הגיל הרך, נכתב כי בהתאם לעקרון טובת הילד על החלטת בית-המשפט להינתן לגבי כל ילד בצורה פרטנית ולא על-פי חזקה כללית. **בעקבות תגובות שהתקבלו מן הציבור לדוח הביניים, סברו חלק מחברי הוועדה שיש לתקן את סעיף 9, אולם הוועדה לא הגיעה להסכמה כללית בדבר התיקון של ההצעה.**¹⁹⁹ דוח שניט המלא אשר הוגש בשנת 2011 לשר המשפטים דאז פרופ' יעקב נאמן עסק בעיקר בכלים העומדים לרשות בתי-המשפט למשפחה ובתי-הדין הדתיים לשם קביעת טובת הילד בנוגע להסדרי משמורת וקשר הורי. כאמור, הוועדה לא הצליחה להגיע להסכמה מלאה בקביעת התיקונים להסדרי הורות על-ידי בית-המשפט וציינה כי "ההכרעה בסוגיה החשובה ומעוררת המחלוקת דלעיל עוברת לשיח הציבורי, שילווה את תהליך החקיקה לתיקונו של החוק".²⁰⁰

בכנסת ה-19, בשנת 2013, הוגשה מטעם הממשלה הצעת חוק הורים וילדיהם, התשע"ד-2013, המתבססת על המלצות הוועדה שהוזכרה לעיל. ההצעה הונחה על שולחן הכנסת לקריאה ראשונה בנובמבר 2014, אך כחודש לאחר מכן (דצמבר 2014) התפזרה הכנסת ה-19 בלי שהתקיים דיון בהצעה, והיא לא קודמה.²⁰¹ במקביל, הוגשו כמה הצעות חוק פרטיות בנושא אך הן לא הגיעו לכדי חקיקה.

כפי שצוין לעיל, נושא חזקת הגיל הרך שנוי במחלוקת בקרב הציבור, אנשי האקדמיה והמשפט והמחוקקים. **התומכים בביטול החזקה** מעלים על-פי רוב את הטענות המרכזיים האלה: חזקת הגיל הרך פוגעת בזכותם של ילדים לקשר משמעותי עם הוריהם ובחשיבות מקומו של האב בחיי הילד; החזקה פוגמת ביכולת בתי-משפט ליתן החלטה באופן המותאם פרטנית לכל ילד ולכל משפחה; לחזקת הגיל הרך השפעה על ההסדרים הנוגעים לאחים בוגרים יותר ועל ההסדרים גם לאחר שהילדים כבר אינם בגיל הרך; חזקת הגיל הרך פוגעת בעקרון ההסכמה בין ההורים ובגיבוש הסכמים, שכן ההורים יודעים כי כל חריגה מחזקה זו עשויה להוביל להתערבות בית-המשפט; החזקה מונעת התפתחות משפטית התואמת את השינויים החברתיים בתפיסת האבהות; החזקה מבטאת נורמה חברתית מגדרית ולפיה תפקיד גידול הילדים מוטל על האם; היא מגבילה את יכולת האב להשתתף במידה רבה יותר בחיי ילדיו לאחר הגירושין; החזקה עלולה ללבות התדיינות משפטית, משום שעל-פי החוק אפשר לסטות ממנה רק מסיבות מיוחדות, והדבר עלול ליצור הקצנה בטיעוני האבות המבקשים חזקה על ילדיהם. **בין המצדדים בקיומה של חזקה**, יש הסוברים כי יש להשאיר את חזקת הגיל הרך כפי שהיא כיום ויש הטוענים כי יש להחליף את החזקה הקיימת בחזקת ההורה העיקרי – קרי, חזקה שלפיה המשמורת תינתן להורה אשר נשא בעיקר נטל גידול הילדים עד לגירושי בני-הזוג. הטענות הכלליות התומכים בחזקה (לא בהכרח חזקה של האם) הם, ראשית, שהדבר יביא לצמצום ההתדיינות המשפטית בין ההורים, אשר עלולה להוביל לנזק ממשי לילדים; טיעון נוסף הוא שבמצב שבו שני ההורים

¹⁹⁹ משרד המשפטים, הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין (שלב ב' – דוח משלים), ספטמבר 2011.

²⁰⁰ ש.ם.

²⁰¹ עו"ד נועה ברודסקי, הלשכה המשפטית של הכנסת, שיחת טלפון, 20 באפריל 2015.

כשירים, אין בידי מומחים כלים לקבוע מי עדיף כמשמורן; טיעון שלישי המצדד בקביעת חזקה נובע מן העובדה שהיא יוצרת אחידות משפטית ושוויון בהסדרים בענייניהם של ילדים שונים.²⁰² **גורמים התומכים בחזקה של האם** טוענים כי המשפט הישראלי מקנה לגברים יתרון בהליך הגירושין, וביטול חזקת הגיל הרך במנותק משינויים אחרים במערכת דיני המשפחה בישראל ישמש כלי סחטני בידי הגברים וכמו כן נטען כי ממילא האישה היא המטפל העיקרי בנושאת בתפקיד גידול הילדים.²⁰³

בדוח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו משנת 2003 נסקרו **כמה חלופות**, ובהן חזקת ההורה העיקרי; ביטול החזקה וקביעת כללים מובנים להחלטה בדבר הסדרי משמורת על-פי עקרון טובת הילד; הכללת חזקת הגיל הרך כמדד אחד במסגרת כללים שייקבעו על-פי עקרון טובת הילד; ביטול הדרגתי של חזקת הגיל הרך בהתאם לגיל הילד; השארת החזקה על כנה תוך שינוי הקריטריונים הנוקשים להפרכתה על-ידי האב. הוועדה לא חיוותה דעתה אשר למידת התאמתה של כל חלופה.²⁰⁴

במחקר שערכה הלשכה המשפטית של הכנסת נמצא כי "מאז אמצע שנות ה-20 ירדה קרנה של דוקטרינת הגיל הרך והתחזקו דוקטרינות ניטרליות של טובת הילד בכל מקרה לגופו". במחקר, שהוצגה בו סקירה משווה בסוגיית המשמורת ההורית בגירושין בין המדינות אוסטרליה, ארצות-הברית, בריטניה, דנמרק, ניו-זילנד, ספרד וקנדה, נמצא כי במדינות אלו חזקת הגיל הרך אינה קיימת, ובחלק מהמדינות יש העדפה של משמורת משותפת או אף יש חזקה כאמור, אם כי בפועל שופטים רבים עדיין מעדיפים להעניק לאימהות את זכויות המשמורת על ילדים רכים.²⁰⁵

הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי והוועדה לזכויות הילד קיימו בכנסת ה-19 דיון משותף בנושא, ועלו בו הטיעונים השונים שהוצגו לעיל. הדיון התקיים בעקבות הצעות חוק (פרטית וממשלתית) בנושא שהונחו על שולחן הכנסת, אך לא התמקד בסעיפיהן של הצעות חוק אלה אלא עסק בחשיבות הסדרת התחום. **בסיכום הדיון נקבע כי טרם יצירת שינוי במצב הקיים יש לפתח ולטפח מערכות שונות הקשורות לנושא: יצירת מרכזי הורות, יצירת גישור חובה בין הצדדים בטרם הליך משפטי וכדומה.**²⁰⁶ בהקשר זה יש לציין כי בימים האחרונים של כהונת הכנסת ה-19 אושר החוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה), התשע"ה-2014.²⁰⁷ על-פי המופיע בחוק, מטרתו היא "לסייע לבני-זוג ולהורים ליישב סכסוך משפחתי ביניהם בהסכמה ובדרכי שלום, ולצמצם את הצורך בקיום התדיינות משפטית, מתוך התחשבות במכלול ההיבטים הנוגעים לסכסוך ובטובתם של כל ילדה וילד".²⁰⁸

²⁰² משרד המשפטים, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, **דוח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו**, פברואר 2003.

²⁰³ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 52, **מעורבות המדינה בהסדרי הורות בגירושין נוכח הכוונה לשנות את חזקת הגיל הרך – דיון משותף עם הוועדה לזכויות הילד**, 24 בדצמבר 2013.

²⁰⁴ משרד המשפטים, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, **דוח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו**, פברואר 2003.

²⁰⁵ עו"ד נתי פרלמן, **חזקת הגיל הרך בישראל ובעולם**, הלשכה המשפטית – תחום חקיקה ומחקר ומשפטי, הכנסת, 20 במאי 2012.

²⁰⁶ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 52, **מעורבות המדינה בהסדרי הורות בגירושין נוכח הכוונה לשנות את חזקת הגיל הרך – דיון משותף עם הוועדה לזכויות הילד**, 24 בדצמבר 2013.

²⁰⁷ הצעת חוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה), התשע"ה-2014 (מ-885); הצעת חוק זו היא מיזוג של ארבע הצעות חוק: הצעת חוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה, התשע"ד-2014, מטעם הממשלה; הצעת חוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה (יישוב מוקדם של הסכסוך), התשע"ד-2014, מטעם חברי הכנסת (פ/2046); הצעת חוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה (יישוב מוקדם של הסכסוך), התשע"ד-2014, מטעם חברי הכנסת (פ/2049); הצעת חוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה, התשע"ד-2014 (יישוב מוקדם של הסכסוך), מטעם חברי הכנסת (פ/2555).

²⁰⁸ הצעת החוק התקבלה בקריאה שנייה ושלישית ב-8 בדצמבר 2014. ש.ס.

6.2. מזונות הילדים בישראל²⁰⁹

שתי מערכות בישראל מסדירות את מזונות הילדים – דיני המעמד האישי (תלוי דת) והדין האזרחי. סעיף 3(א) לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), התשי"ט-1959, מטיל על הורה חובה לשאת במזונות הילדים הקטינים שלו והילדים הקטינים של בן הזוג לפי הוראות הדין האישי החל עליו. כאשר הדין האישי אינו מטיל על ההורה חובת מזונות, או שלא חל עליו דין אישי מוכר, הוא מחויב במזונות ילדיו ובמזונות ילדי בן-זוגו הקטינים בהתאם לסעיף 3(ב) של החוק. אשר לילדים "בגירים" שמלאו להם 18 שנים, חובת המזונות כלפיהם אינה נובעת מהדין האישי כי אם מנורמה אזרחית, המעוגנת בסעיף 4. על-פי רוב, הדין האישי של העדות הדתיות המוכרות במדינת ישראל מטיל על האב חובה משפטית רחבה יותר מזו של האם לתשלום מזונות.

חוק המזונות (הבטחת תשלום), תשל"ב-1972, נועד לסייע לאישה ולילד תושבי ישראל שיש בידם פסק-דין תשלום מזונות והם אינם מקבלים את התשלום מן החייב במזונות.²¹⁰ על-פי החוק, בתנאים מסוימים הזוכה יכול לבקש מהמוסד לביטוח לאומי תשלום חודשי כפי שנקבע בפסק-הדין למזונות, או על-פי התקנות – השיעור הנמוך בין השניים. אם דמי המזונות על-פי פסק-הדין גבוהים מן התשלום שהאישה קיבלה מהמוסד לביטוח לאומי, והמוסד גבה מהחייב סכומים גבוהים מאלה ששולמו לזוכה, עליו להעביר לאישה את ההפרש.²¹¹

הזכאות לתשלום מזונות מהמוסד לביטוח לאומי נקבעת, בין היתר, על-פי מבחן הכנסה. בשנת 2014 שילם המוסד לביטוח לאומי דמי מזונות בסכום של כ-421 מיליון ש"ח לכלל הזכאיות, ומתוכם הוא גבה בחזרה מהחייבים כ-178 מיליון ש"ח, שהם כ-42% מכלל התשלומים בתקופה זו.²¹² בשנה זו התשלום הממוצע שניתן לנשים כדמי מזונות הגיע ל-1,878 ש"ח (כ-21% מהשכר הממוצע במשק). כ-75% מן הנשים שקיבלו דמי מזונות בשנה זו קיבלו תשלום בשיעור שנקבע בפסק-הדין וכ-25% בלבד קיבלו את השיעור הקבוע בתקנות 5% מהן קיבלו את מלוא השיעור הקבוע בתקנות. דהיינו, ברוב המקרים הסכומים אשר נקבעו בפסקי-הדין היו נמוכים מהשיעור הקבוע בתקנות. הנשים אשר קיבלו תשלום לפי פסק-הדין קיבלו בממוצע 1,914 ש"ח לחודש בעוד שנשים שקיבלו את השיעור המלא על-פי התקנות קיבלו 3,254 ש"ח. כמו כן, על-פי נתוני המוסד לביטוח לאומי לשנת 2013 ולשנים שקדמו לה, השוואת סכומי המזונות שפסקו בתי-הדין השונים מראה ש**בתי-דין רבניים נוטים לפסוק דמי מזונות נמוכים ב-12% מבתי-הדין האחרים.**²¹³

כאמור, בשנת 1991 אימצה ישראל את אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, 1989. בעקבות אימוץ האמנה והדיון הציבורי בנושא עלה צורך בבחינה מחודשת של דיני מזונות הילדים. ביוני 2006 מינה שר המשפטים דאז חיים רמון את הוועדה לבחינת נושא מזונות הילדים במדינת ישראל, בראשות פרופ'

²⁰⁹ אם לא צוין אחרת, פרק זה לקוח מתוך: משרד המשפטים, [דוח הוועדה לבחינת נושא מזונות הילדים בישראל](#), אוקטובר 2012, ומתוך: משרד המשפטים, [דוח הוועדה לבחינת נושא מזונות הילדים – הודעה לעיתונות](#), 22 בנובמבר 2012.

²¹⁰ המוסד לביטוח לאומי, [זכויות משפחה חד-הורית לביטוח לאומי](#), פברואר 2011.

²¹¹ שנטל וסרשטיין, [נשים המקבלות דמי מזונות באמצעות המוסד לביטוח לאומי בשנת 2014](#), המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, אפריל 2015.

²¹² שיעור הגבייה מהחייבים ירד במידה ניכרת לעומת השנה הקודמת (48% בשנת 2013), עקב שינוי בתהליכי גביית החוב: באוקטובר 2014 הועברה גביית החוב מהחייבים מהמוסד לביטוח לאומי לרשות האכיפה והוצאה לפועל.

²¹³ שנטל וסרשטיין, [נשים המקבלות דמי מזונות באמצעות המוסד לביטוח לאומי בשנת 2014](#), המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, אפריל 2015.

פנחס שיפמן. על הוועדה הוטל לבחון את הדרכים ליישום אמנת האו"ם לזכויות הילד בעניין האחריות ההורית למזונות ואת הדרכים לקיים את חובת המדינה לסייע להורים במימוש אחריותם ולדאוג לגביית המזונות. **הוועדה התבקשה להמליץ על התיקונים החקיקתיים הנדרשים לתיקון הקשיים הקיימים בנושא מזונות הילדים.** בין חברי הוועדה היו משפטנים, נציגי בתי-הדין הדתיים, נציגי רווחה, נציגי לשכת עורכי-הדין ועוד. כמו כן, הוועדה שמעה את נציגות ארגוני הנשים, את נציגות ארגוני הגברים ונציגים מהאקדמיה. חברי הוועדה סברו כי יש לזנוח את התפיסה המגדרית שעל-פיה גידולם של ילדים מוטל על נשים וכלכלתם מוטלת על גברים. **הוועדה גיבשה את הצעת חוק זכות הילד לתמיכה כלכלית, אשר קובעת כי בחובת התמיכה הכלכלית בילדים יישאו שני ההורים עד הגיעו לגיל 21, לפי היכולת הכלכלית של כל אחד מהם ובהתחשב במידת הטיפול שכל אחד מהם מעניק לילדו.** על-פי ההצעה, מזונות ילדים לא יהיו כלולים עוד בדין האישי, ויאומץ דין אזרחי לתמיכה כלכלית בילדים. כמנגנון ליישום החוק המליצה הוועדה לאמץ נוסחה מחייבת לקביעת התמיכה הכלכלית, שאפשר יהיה לסטות ממנה רק במקרים יוצאים מן הכלל. הנוסחה שגיבשה הוועדה נשענת על הכנסתם היחסית של שני ההורים ועל ימי הטיפול שכל אחד מהם מקדיש לילד. על-פי נוסחה זו, רשם בית-המשפט למשפחה יקבע את שיעור התמיכה הכלכלית וחלוקתה בין ההורים. על קביעת הרשם אפשר יהיה לערער לבית-המשפט למשפחה במקרים חריגים ויוצאים מן הכלל. **הוועדה המליצה לבחון מחדש את השלכות מסקנותיה לאחר שנה מיום יישומן, ובמידת הצורך לשקול שינויים בהן.**

בדברי ההסבר להחלטתם ציינו חברי הוועדה כי מלבד העובדה שהמצב הקיים סותר את ההיבט הבין-לאומי של קיום מחויבות המדינה ליישום האמנה, כרוכות בו כמה בעיות, ובהן :

1. **פגיעה בעקרון השוויון** – כיום חובת המזונות נגזרת מדינו האישי של ההורה, ולפיכך זכות הילד למזונות תלויה בשיוכו העדתי-דתי. התוצאה היא פגיעה בשוויון בין ילדים, שהרי צרכיו של ילד מוסלמי להתקיים ולהתפתח זהים לאלה של ילד יהודי בן גילו ולהפך. נוסף על כך, החובה שמטיל הדין האישי של העדות הדתיות השונות על ההורים מפלה לרעה את האב בהשוואה לאם.
2. **חוסר אחידות בין הערכאות** – כיום יש סמכות מקבילה, בין בתי-המשפט לענייני משפחה ובתי-הדין הדתיים, לדון במזונות ילדים. בין הערכאות יש פערים ניכרים בנוגע לשיעור המזונות; פערים אלו יוצרים רושם כי הפסיקה אינה נשענת על קריטריונים מבוססים ואחידים. כאמור, נתוני המוסד לביטוח לאומי שהוצגו לעיל על השוואת דמי המזונות שפסקו בתי-הדין השונים מלמדים שבת-דין רבניים נוטים לפסוק דמי מזונות נמוכים ב-12% מבתי-הדין האחרים.
3. **פגיעה במזונות הילד במסגרת מאבק הגירושין** – במצב הנוכחי יש חשש שתשלום המזונות ישמש קלף מיקוח בין ההורים בדיוני הגירושין ושהמניעים של ההורים לא יהיו בהכרח טובת הילד אלא תוצאה של מאבקי כוחות בין ההורים (לדוגמה סחטנות גט שמפעיל הבעל כלפי האישה).
4. **חוסר יעילות** – בהיעדר קריטריונים ברורים לקביעת שיעור המזונות נאלץ בית-המשפט לקיים דיון מלא בכל מקרה לגופו, והדבר מוביל לבזבוז זמן ולהתמשכות ההליכים. כמו כן, שיעורי הגבייה נמוכים, בין היתר, בשל תחושה של חוסר צדק המשפיעה על נכונות החייבים לשלם את חובם וקושי אובייקטיבי לשלם סכום מזונות גבוה. כאמור, בשנת 2014 המוסד לביטוח לאומי גבה בחזרה מהחייבים 42% מכלל התשלומים לתקופה זו.
5. **השפעה שלילית על הקשר בין ההורים לילדיהם** – אב שאינו משלם דמי מזונות בשל חוסר יכולת לעמוד בהם נאלץ להסתתר מפני הרשויות ולנתק קשר עם ילדיו.

לדידם של חברי הוועדה, הנוסחה מבטיחה עקביות ויציבות, יוצרת שקיפות מרבית ומסייעת לביטול התחושה שדמי המזונות משקפים לעתים הכרעה המסתמכת על שיקול דעתו האישי של כל שופט. לפיכך, נטען כי שימוש בנוסחה יחסוך זמן שיפוטי יקר, ימנע את השימוש בתשלום המזונות הילדים ככלי משחק בין ההורים ויפחית את הסבירות לסרבנות תשלום.

כנגד ההצעה עלו כמה טענות. האחת היא כי ההצעה תשמש **תמריץ מלאכותי** לגברים להגדיל את מספר ימי הטיפול שלהם בילד כדי לצמצם את חבותם במזונות וכי יש חשש שיתקיים **מאבק על הילדים שלא בתום לב**. כמו כן, ארגוני הנשים טענו כי **דיני המעמד האישי בישראל יוצרים חוסר שוויון מהותי בין גברים לנשים ולכן יש להסדיר את סוגיית המזונות כחלק מרפורמה כללית בדינים אלה**. בין חברי הוועדה היו כמה חילוקי דעות בעניין הרשות שתחשב את הנוסחה הכלכלית, היכולת לסטות מהנוסחה ומעמדו של בית-הדין הדתי בנושא המזונות. כאמור, דעת הרוב הייתה כי רשם בית-המשפט יהיה אחראי לחישוב דמי המזונות על-פי הנוסחה, כי קיימות עילות מוגדרות לסטייה מן הנוסחה וכי יש להוציא את עניין מזונות הילדים מרשימת ענייני המעמד האישי.

7. בריאות נשים

בשנים האחרונות מתחדדת ההבנה כי קיימים הבדלים מגדריים בין בריאות נשים לבריאות גברים, בין היתר לעניין התחלואה והתמותה ממחלות מסוימות, תסמינים שונים של מחלות ואירועים בריאותיים ובמקרים מסוימים הצורך בטיפול תרופתי שונה. פרק זה יתמקד בשתי מחלות שבהן שיעור התמותה בקרב נשים הוא גבוה – סרטן השד ומחלות לב. יודגש שיש סוגיות מרכזיות נוספות בתחום בריאות האישה ובהן סרטן צוואר הרחם, אנורקסיה, היריון, לידה ותכנון משפחה ועוד.

7.1. סרטן השד²¹⁴

סרטן השד הוא הסרטן השכיח ביותר בקרב נשים בישראל בכל קבוצות האוכלוסייה, הן במקרי ההיארעות והן כגורם תמותה מסרטן. **כיום חיות בישראל כ-20,300 נשים שאובחנו כחולות בסרטן השד בשנים 2007–2011** והחלימו או שהן עדיין מתמודדות עם המחלה. **בשנת 2011 אובחנו בישראל 4,626 חולות חדשות בסרטן השד, ו-1,016 נשים נפטרו ממחלה זו**. עיקר התחלואה והתמותה הן בנשים בקבוצות הגיל המבוגרות. כ-12.5% מכלל הנפטרות היו מתחת לגיל 50.

על-פי נתוני משרד הבריאות לשנים 1980–2011, **בשנים האחרונות ניכרות ירידה והתייצבות בשיעורי ההיארעות של סרטן השד**. בשנת 2011 היו שיעורי ההיארעות (מתוקננים ל-100,000 נפש) של סרטן שד חודרני 90.1 בקרב יהודיות ו-57.1 בקרב ערביות, ובשנת 2007 השיעורים היו 92.6 ו-66.8, בהתאמה.

על-פי נתוני משרד הבריאות לשנים 1980–2011, **שיעור התמותה מסרטן השד נמצא אף הוא במגמת ירידה**. הירידה בשיעור התמותה בקרב נשים יהודיות החלה באמצע שנות ה-90, ובקרב נשים ערביות נצפתה מגמת ירידה (עם תנודות) בתחילת שנות ה-2000.

גילוי מוקדם נחשב לכלי היעיל ביותר להפחתת שיעורי התמותה מסרטן השד. בישראל **מיושמת מאז שנות ה-90 התוכנית הלאומית לגילוי מוקדם של סרטן השד בבדיקת ממוגרפיה**. תוכנית זו מופעלת על-

²¹⁴ מתוך: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, סרטן השד בישראל – נתונים, מניעה וגילוי מוקדם, כתבה שלי מזרחי סימון, 22 באוקטובר 2014.

ידי האגודה למלחמה בסרטן, אשר יזמה אותה, בשיתוף משרד הבריאות וקופות-החולים. **ככלל, קבוצת היעד של התוכנית היא נשים בנות 50–74 בסיכון ממוצע לחלות, ונכללת בה בדיקת ממוגרפיה אחת לשנתיים.**

מנתונים שהעבירה האגודה למלחמה בסרטן עולה כי מיום הפעלת התוכנית ועד שנת 2013 נוטרו יותר מ-6 מיליון בדיקות הדמיית שד ביותר ממיליון נשים שונות. שיעור ההיענות שנמדד בשנת 2013 היה כ-70% בקרב נשים יהודיות ונשים ערביות וכ-63% בקרב נשים חרדיות.

נתוני ה-OECD מלמדים כי **בישראל שיעור הנשים הנבדקות בדיקת ממוגרפיה גבוהים מממוצע ה-OECD.** כמו כן, ישראל מדורגת שביעית בין המדינות שבהן שיעורי ההישרדות גבוהים,²¹⁵ ושיעורי ההישרדות בה גבוהים מהממוצע במדינות ה-OECD. עם זאת, **בשיעורי התמותה ישראל מדורגת מעל ממוצע ה-OECD, שביעית בין המדינות שבהן שיעורי התמותה גבוהים.**

ארגונים שונים העוסקים בתחום מצביעים על כמה חסמים בהתמודדות עם המחלה וצעדים נדרשים, ובהם סוגיית הגיל שנקבע לביצוע הבדיקה המוקדמת, הסדרת סוגיית המומחיות לאבחון סרטן השד, כך שנשים יוכלו לדעת אצל מי להיבדק; חוסר במידע נגיש ומותאם לקבוצות אוכלוסייה ייחודיות וחוסר נגישות של הבדיקות; זמני המתנה ארוכים לקבלת ייעוץ גנטי, שנועד לאפשר לנשים צעירות לדעת אם הן בקבוצת סיכון; נטיית אנשי מקצוע להתעלם מתלונות של נשים צעירות על רקע גילן, והצורך במרכזי שד רב-מקצועיים שיציעו אבחון, טיפול ומעקב.

הוועדה לקידום מעמד האישה עוקבת אחר הנושא מפעם לפעם וכן מקיימת בחודש אוקטובר, חודש המודעות לסרטן השד, דיון מיוחד בנושא.²¹⁶

7.2. מחלות לב

רקע

במונח "מחלות לב" נכללת קבוצה של מחלות שפוגעות ביכולתו של הלב לקבל דם ולהזרים דם אל חלקי הגוף. בין מחלות אלו ניתן למנות את אלה: **מחלות לב כליליות**, אשר פוגעות בעורקים הכליליים, המובילים חמצן ללב עצמו ומאפשרים את פעילותו; על-פי רוב, הפגיעה באה לידי ביטוי בהצרה או בחסימה של העורקים הכליליים, הגורמת לפגיעה בהעברת דם רווי חמצן אל מעבר למקום החסום. המחסור בחמצן פוגע בתפקודו של הלב עד כדי הוצאתו מכלל פעולה של החלק הפגוע; **אוטם חד בשריר הלב (התקף לב)** – אירוע של חסימת עורק כלילי כלשהו, שבעקבותיו הרקמה שקיבלה דם מאותו עורק נמקה ומפסיקה לפעום. ככל שהעורק החסום מרכזי יותר ההתקף חמור יותר, מכיוון שאזור רחב יותר נפגע; **דום לב** – אירוע של הפרעה בתפקוד האלקטרו-פיזי של הלב הגורמת להפסקה כוללת של פעילות שריר הלב. דום לב עלול להתרחש כפועל יוצא של התקף לב, אך יכול להתרחש גם מסיבות אחרות.

²¹⁵ שיעורי ההישרדות היחסית לחמש שנים מבטאים את הישרדותם של מי שאובחנו כחולים בסרטן השד ביחס להישרדותה של קבוצת האוכלוסייה התואמת להם בגיל, באותה תקופת זמן.

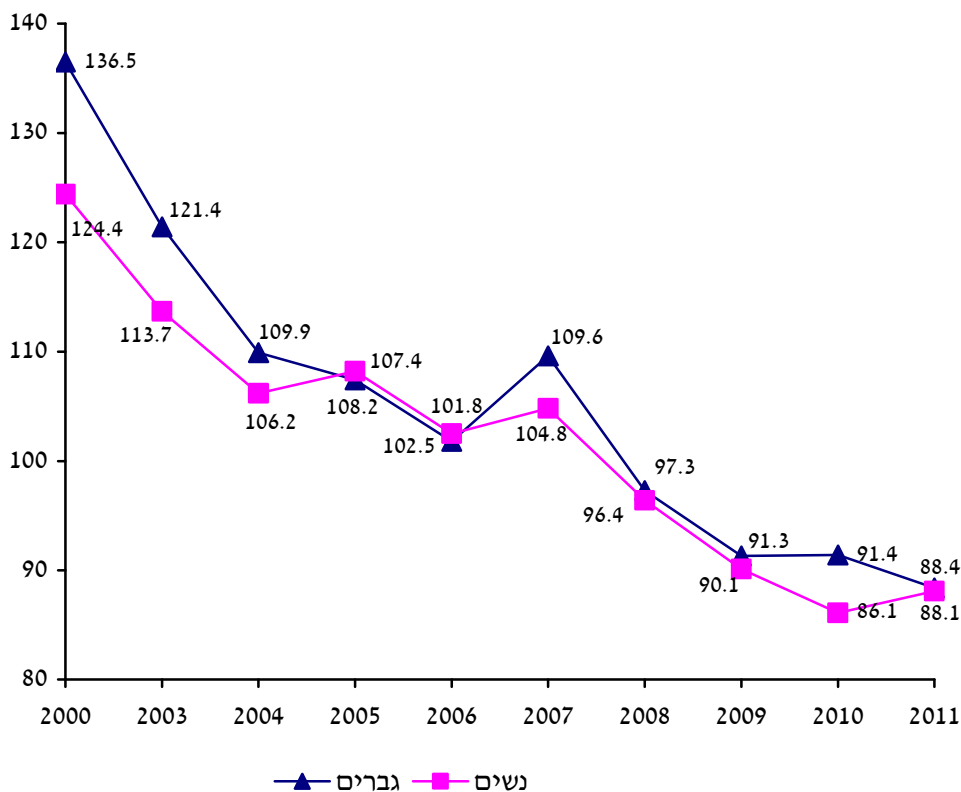
²¹⁶ הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 106, לסרטן השד אין גיל – מגדילים יחד את המודעות לאבחון וגילוי מוקדם, 27 באוקטובר 2014.

מחלות לב הן אחד מהגורמים העיקריים לתחלואה ולתמותה במדינות המפותחות, ובהן ישראל. גורמי הסיכון ההתנהגותיים העיקריים למחלות לב הם עישון, תזונה לא מאוזנת והיעדר פעילות גופנית.²¹⁷

נתונים

על-פי נתוני משרד הבריאות, מסוף שנות ה-90 מחלות לב הן סיבת המוות השנייה בשכיחותה בישראל, הסיבה לכחמישית מכלל הפטירות בקרב נשים וגברים. בשנים 2009-2011 נפטרו בישראל 20,410 בני אדם ממחלות לב (כ-50% נשים). ככלל, בממוצע השנים 2009-2011 מחלת לב הייתה סיבת המוות השנייה בקרב נשים, ובשנים אלו נפטרו 10,185 נשים; בקרב נשים בנות 75 ומעלה מחלת לב היא סיבת המוות הראשונה ובקרב נשים בנות 45-74 היא הסיבה השנייה. יצוין כי תחת הכותרת "סיבות המוות המרובות", קרי, בתיאור של שרשרת האירועים שהביאו לסיבה המיידית למוות ושל מחלות ומצבים אחרים שתרמו למוות אך אינם קשורים ישירות לשרשרת האירועים, סיבת המוות הראשונה היא מחלות לב הן בקרב נשים והן בקרב גברים, והיא מופיעה בכ-43% מהפטירות.²¹⁸ להלן יוצגו שיעורי התמותה בישראל בשנים 2000-2011 בקרב נשים ובקרב גברים (מתוקננים ל-100,000):

שיעורי התמותה ממחלות לב בקרב נשים ובקרב גברים (ל-100,000 נפש), 2000-2011²¹⁹

²¹⁷ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מידע ונתונים סטטיסטיים על מחלות לב בקרב נשים וגברים בישראל](#), כתב יובל בוגייסקי, 9 במרס 2014.

²¹⁸ משרד הבריאות, [סיבות מוות מובילות בישראל 2000-2011](#), ספטמבר 2014.

²¹⁹ שם.

מהגרף ניתן לראות כי בעשור האחרון חלה ירידה בישראל בשיעור התמותה ממחלות לב הן בקרב נשים והן בקרב גברים. כמו כן, ניתן לראות כי בשנים קודמות שיעור התמותה בקרב גברים היה גבוה משיעור זה בקרב נשים אם כי הפער בין המינים הצטמצם ובשנת 2011 הוא כמעט אינו קיים.

בישראל נערך, ביחידות לטיפול נמרץ לב, סקר אשפוזים ותמותה כתוצאה מהתקף לב (ACIS)²²⁰ אחת לשנתיים. מנתוני הסקר שנערך בחודשים אפריל-מאי 2013 עולה כי בשנת 2013 התמותה מאוטם שריר הלב ל-30 ימים גבוהה בנשים מאשר בגברים – 8.17% לעומת 3.26%, בהתאמה. מנתוני הסקר עולה עוד כי שיעור הסיבוכים הכוללים תמותה היה גבוה בקרב נשים (6.65%) לעומת שיעור זה בקרב גברים (3.42%)²²¹.

ככלל, נשים מפתחות מחלה לבבית בממוצע כעשור מאוחר יותר מהגברים.²²² מנתוני משרד הבריאות עולה כי בשנים 2010-2012, שיעור הגברים (ל-100,000 נפש) בני 35 ומעלה שאושפזו עקב התקף לב כאבחנה ראשונה בשחרור היה גבוה יותר משיעור הנשים (ל-100,000 נפש) בגילאים האמורים. בקרב שני המינים גדלה בהתמדה השכיחות להתקף לב עם העלייה בגיל.²²³ בהקשר זה נציין כי לנשים העוברות התקף לב סימנים שונים מגברים²²⁴ וייתכן כי חוסר ידע של הצוות הרפואי בדבר הסימפטומים יעכב את האבחנה. מנתוני משרד הבריאות לשנת 2013 שהוצגו בוועדה לקידום מעמד האישה עולה כי נמצאו שיעורי תחלואה גבוהים יותר בקרב נשים בעלות השכלה נמוכה לעומת נשים בעלות השכלה גבוהה וכן כי שיעור התחלואה בקרב נשים ערביות, בכל קבוצות הגיל, גבוה יותר משיעור זה בקרב נשים יהודיות.²²⁵

סוגיות בנושא מחלות לב בקרב נשים

סוגיה ששבה ועולה בהתייחס למחלות לב היא המודעות למחלה ולתסמיניה בקרב נשים. מחלות לב נתפסות גם היום כמחלה גברית, ונשים רבות לא רואות את עצמן בסיכון לחלות במחלות לב.²²⁶ הסימפטומים השונים שמופיעים אצל נשים הם אתגר משמעותי עבור הרופאים בניסיון לאבחן התקפי לב בקרבן.²²⁷ על-פי נתוני האיגוד הקרדיולוגי בישראל, שהוצגו בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה, בשנת 2013 משך הזמן מהכניסה לחדר המיון ועד לביצוע צנתור טיפולי היה זהה בין גברים לנשים ועמד על 90 דקות.²²⁸ עם זאת, נתונים מסקר אשפוזים ותמותה כתוצאה מהתקף לב (ACIS)²²⁹

²²⁰ הסקר כולל רק חולים ביחידות לטיפול נמרץ לב ולא את החולים שהתאשפזו באבחנת אוטם חד בשריר הלב במחלקות אחרות.

²²¹ ד"ר אביטל (טלי) פורטר, האיגוד הקרדיולוגי, דוא"ל, 4 באוקטובר 2014. "אוטם שריר הלב ל-30 ימים" משמעו שחלפו 30 ימים ממדידת האוטם עד לתמותה.

²²² שם; תשובת המרכז לבריאות לב האישה ע"ש לינדה גוי פולין, המרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע, דוא"ל, 20 באוקטובר 2014.

²²³ ציונה חקלאי, מנהלת אגף מידע, משרד הבריאות; הועבר על-ידי ורדה אלפיה, מרכזת בכירה (החלטות ממשלה), משרד הבריאות, דוא"ל, 5 באוקטובר 2014.

²²⁴ הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 72, הלב שלי החיים שלי – מניעת התקפי לב בקרב נשים, בהשתתפות שרת הבריאות, חברת הכנסת יעל גרמן, 10 במרס 2014.

²²⁵ דברי פרופ' נעמה קונסטנטיני, יו"ר מועצת בריאות האישה, משרד הבריאות, שם.

²²⁶ ד"ר אביטל (טלי) פורטר, האיגוד הקרדיולוגי, דוא"ל, 4 באוקטובר 2014; תשובת המרכז לבריאות לב האישה ע"ש לינדה גוי פולין, המרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע, דוא"ל, 20 באוקטובר 2014.

²²⁷ שם.

²²⁸ דברי ד"ר עמית שגב, האיגוד הקרדיולוגי, בוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 72, הלב שלי החיים שלי – מניעת התקפי לב בקרב נשים, בהשתתפות שרת הבריאות, חברת הכנסת יעל גרמן, 10 במרס 2014.

שנערך בחודשים אפריל-מאי 2013 מלמדים כי **שיעור הגברים שהגיעו ישירות ליחידות לטיפול נמרץ/חדר צנתורים (במקום לחדר מיון) היה גבוה משיעור הנשים**.²³⁰ ייתכן כי יש בנתון זה כדי ללמד על הקושי של הצוות הרפואי לאבחן התקפי לב בקרב נשים.

בנוסף, בשל היעדר מודעות, **נשים אינן מקשרות בין הסימפטומים שהן סובלות מהן למחלת לב ומשום כך מתעכבות בפנייה לעזרה**.²³¹ על-פי נתונים שהציג האיגוד הקרדיולוגי בישראל, **נשים מתעכבות בבית יותר מגברים מרגע התחלת הכאבים ועד לרגע הפנייה לעזרה רפואית** (356 דקות ו-265 דקות, בהתאמה).²³²

בשל נתונים אלו, מצביעים גופים שונים, ובהם האיגוד הקרדיולוגי והמרכז לבריאות לב האישה בהדסה, על הצורך בהגברת המודעות למחלות לב בנשים ובהכרת התסמינים הן בקרב הרופאים והצוותים המטפלים והן בקרב הנשים.²³³

הוועדה לקידום מעמד האישה קיימה כמה דיונים בנושא ועמדה אף היא על חשיבות הגברת המודעות לנושא בקרב הנשים ובקרב הצוותים המטפלים ועל חשיבות שיתוף הפעולה בנושא. הוועדה קראה להקמת "קואליציה לאומית" בנושא, שיהיו שותפים בה, בין היתר, קופות-החולים, משרד הבריאות, האיגוד הקרדיולוגי, עמותות מקדמות בריאות ועמותות נשים.²³⁴

8. הדרת נשים

"הדרת נשים היא היבט מסוים של אפליית נשים, כאשר הסכנה בתופעה זו היא מחיקת הנוכחות הנשית מתחומים שלמים של המרחב הציבורי".²³⁵ התופעה של הדרת נשים מהמרחב הציבורי נוכחת יותר ויותר בשנים האחרונות, ובדצמבר 2011 החליטה הממשלה, בין היתר, להקים **צוות בין-משרדי שיציע לממשלה דרכים ופתרונות אפשריים להתמודד עם הדרת נשים מן המרחב הציבורי**.²³⁶ בראש הצוות עמדה השרה לימור לבנת. הצוות הגיש את המלצותיו במרס 2012, ובין ההמלצות הוזכרו הצורך בהגברת המודעות הציבורית לנושא, מניעת הדרת נשים בבתי-עלמין, מניעת הדרת נשים בתחבורה הציבורית, מניעת הדרת נשים בכלי-התקשורת והגברת האכיפה המשטרתית של חוקים המונעים הדרת נשים.²³⁷

²²⁹ הסקר כולל רק חולים ביחידות לטיפול נמרץ לב ולא כולל חולים המתאשפזים באבחנת אוטם חד בשריר הלב במחלקות אחרות.

²³⁰ ד"ר אביטל (טלי) פורטר, האיגוד הקרדיולוגי, דוא"ל, 4 באוקטובר 2014.

²³¹ שם; תשובת המרכז לבריאות לב האישה ע"ש לינדה גווי פולין, המרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע, דוא"ל, 20 באוקטובר 2014.

²³² דברי ד"ר עמית שגב, האיגוד הקרדיולוגי, בוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 72, הלב שלי החיים שלי – מניעת התקפי לב בקרב נשים, בהשתתפות שרת הבריאות, חברת הכנסת יעל גרמן, 10 במרס 2014.

²³³ ד"ר אביטל (טלי) פורטר, האיגוד הקרדיולוגי, דוא"ל, 4 באוקטובר 2014; תשובת המרכז לבריאות לב האישה ע"ש לינדה גווי פולין, המרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע, דוא"ל, 20 באוקטובר 2014.

²³⁴ הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 31, סוגיות של בריאות נשים, בהשתתפות שרת הבריאות יעל גרמן, 23 ביולי 2013; פרוטוקול מס' 72, הלב שלי החיים שלי – מניעת התקפי לב בקרב נשים, בהשתתפות שרת הבריאות, חברת הכנסת יעל גרמן, 10 במרס 2014.

²³⁵ דברי עו"ד דינה זילבר, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, בוועדה לקידום מעמד האישה ולשויון מגדרי, פרוטוקול מס' 100, יישום המלצות דוח הצוות המשרדי לבחינת תופעת הדרת נשים, 28 במאי 2014.

²³⁶ משרד ראש הממשלה, החלטת ממשלה מס' 4052 (אשה/6), הדרת נשים מן המרחב הציבורי, 29 בדצמבר 2011.

²³⁷ המלצות הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים במרחב הציבורי בראשות שרת התרבות והספורט לימור לבנת, 11 במרס 2012.

ב-5 בינואר 2012, לאחר דיווחים רבים על תופעות שונות של אפליה נשים ובעיקר הדרתן מהמרחב הציבורי, לעתים תוך אלימות מילולית ופיזית, מינה היועץ המשפטי לממשלה **צוות משרדי בנושא הדרת נשים**. על הצוות, בראשות עו"ד שרית דנה, הוטל לבחון את ההיבטים המשפטיים של כמה ביטויים עיקריים של תופעה זו ולגבש המלצות לטיפול בהם, הן במישור הפלילי והן במישור המינהלי. כמו כן, התבקש הצוות לחוות את דעתו בשאלת הצורך בתיקוני חקיקה. **הצוות התמקד בחוקיות אפליית הנשים בכמה תחומים, אשר נמצאים באחריות משרדי הממשלה האלה: משרד הפנים, המשרד לשירותי דת, משרד התחבורה, משרד התקשורת, משרד התרבות והספורט ומשרד הבריאות**. בין הנושאים שנדונו: הפרדה בין נשים לגברים בבתי-עלמין ובבתי-הספד; הפרדה בין נשים לגברים בסניפים של קופות-החולים; הצבת "שלטי צניעות" במרחב הציבורי; הפרדה בין נשים לגברים בקווים מסוימים בתחבורה הציבורית ועוד. דוח הוועדה הוגש ליועץ המשפטי לממשלה בחודש מרס 2013. **הוועדה מצאה כי בכל אחד מההקשרים שנבחנו אין שוני רלוונטי המצדיק הפרדה בין גברים ונשים** וכי אין יחס ראוי בין עוצמת הפגיעה בזכויות היסוד החוקתיות ובין מידת התועלת החברתית המושגת. לאור זאת **קבעה הוועדה כי על כל אחת מהרשויות הציבוריות הנוגעות בדבר לפעול במהירות להפסקת ביטויי ההפרדה בתחום אחריותה**.²³⁸ במאי 2013 אימץ היועץ המשפטי לממשלה יהודה וינשטיין את דוח הוועדה, ופנה לשרים הנוגעים בדבר לשם קבלת התייחסותם טרם הפצת הנחיות אופרטיביות מטעמו.²³⁹ כמו כן, עו"ד דינה זילבר מונתה לאחראית ליישום המלצות הצוות המשרדי לבחינה של תופעת הדרת הנשים במרחב הציבורי. ב-30 במרס 2014 התקבלה החלטת ממשלה מס' 1526 ולפיה שרי המשרדים הרלוונטיים ידווחו לממשלה תוך 90 ימים על פעולות שנקטו לקראת בחינה ויישום של ההנחיות שנכללו בדוח. עוד נקבע בהחלטה כי תוך 120 ימים תתקיים ישיבת ממשלה ובה ידווח כל אחד משרי הממשלה על הפעולות שנקטו במשרדו למניעת תופעת הדרת נשים.²⁴⁰ מדיווח השרים עולה כי התקיימו כמה מהלכים למניעת ההדרה. להלן עיקרי הדיווחים שנמסרו על-ידי נציגי המשרדים:²⁴¹

1. **הפרדה בקופות-החולים** – משרד הבריאות פרסם חוזר לגבי הדרת נשים ובכלל זה הוראות לעניין הוספת אזורי המתנה מעורבים במקומות שבהם יש אזורי המתנה נפרדים, איסור קביעת כניסות נפרדות לנשים ולגברים ומבנים נפרדים לגברים ולנשים ואיסור קיום שעות קבלה נפרדות לגברים ולנשים. כמו כן ניתנה הנחיה להסיר "שלטי צניעות" במרחב הציבורי.
2. **הפרדה בטקסי לוויה ואיסור הספד על-ידי נשים** – המשרד לשירותי דת פרסם חוזר מנכ"ל ובו נקבע שאסור לנקוט כל הסדרים של הפרדה בין נשים לגברים. עם זאת, על-פי הדיווח יש מספר מצומצם של חברות קדישא אשר אינן משתפות פעולה עם דרישות החוזר. כמו כן, מהדיווח עלה קושי הנוגע להיעדר כלי אכיפה מתאימים בידי המשרד.
3. **אי-השמעת שידורי נשים ברדיו "קול ברמה" ואיסור העסקת שדרניות** – דווח כי כל התוכניות פתוחות לנשים מלבד שעה אחת ביום, שבה משודר תוכן תורני. כמו כן, דווח כי הועלו נושאים נוספים הקשורים לשילוב נשים, כגון עידוד העסקת נשים בתחנת הרדיו וכן הצעות לקידום האופן שבו נשים מיוצגות ומוצגות בתקשורת בכלל.

²³⁸ משרד המשפטים, [דוח הצוות המשרדי לבחינת תופעת הדרת הנשים במרחב הציבורי](#), 7 במרס 2013.

²³⁹ משרד המשפטים, [המלצות הצוות לבחינת תופעת הדרת הנשים – הודעה לעיתונות](#), 9 במאי 2013.

²⁴⁰ משרד ראש הממשלה, החלטת ממשלה מס' 1526, "מניעת הדרת הנשים במרחב הציבורי", 30 במרס 2014.

²⁴¹ משרד המשפטים, [תמונת מצב בעניין יישום המלצות למיגור הדרת נשים במרחב הציבורי](#), 31 במרס 2014.

4. הפרדה בקווי התחבורה הציבורית, בין היתר על-ידי פתיחת דלת אחורית בקווי "מהדרין" – ממשרד התחבורה נמסר כי מספרם של קווי "מהדרין" פחת מאז פרסום ההמלצות, ונציגי המשרד התבקשו להגביר את הפיקוח על קווים אלו ולוודא שלא מתרחשת בהם כפייה או אלימות. כמו כן, נקבע כי יש למצוא פתרון שיבטיח את יישומו של עקרון השוויון.

בדיון מעקב שהתקיים בוועדה לקידום מעמד האישה במאי 2014 מסרו נציגי המשרדים דיווח על הצעדים שנקט כל משרד למיגור התופעה. בדיון עלה כי על אף הפעולות של המשרדים כנגד הדרת נשים בהיבטים מסוימים, עדיין יש פער בין חוזרי המנכ"ל בנושא וההנחיות הקיימות ובין המציאות בשטח. התקבלו בוועדה דיווחים כי בחברות קדישא מעטות עדיין מתקיימת תופעה של הדרת נשים, וכן כי קופות-חולים מסוימות אינן נשמעות להנחיות. כמו כן, בדיון נמסר כי בשל היעדר נתונים לא ניתן לבחון את מידת השתלבותן של נשים בתחנת הרדיו "קול ברמה" וכי יש לקבל נתונים על שיעור הנשים העובדות בתחנה ושיעור הנשים המושמעות בתחנה לעומת שיעורים אלו בקרב גברים. בעניין משרד התחבורה נקבע כי יתקיים דיון נפרד, ובוועדה עלה כי בנושא זה טרם הושג פתרון הולם.²⁴²

בדיון זה ציינה עו"ד דינה זילבר, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, כי יש מקום לבחון שתי זירות נוספות: ההשפעה של גיוס חרדים על שילוב נשים בצה"ל והפרדה המגדרית בהשכלה הגבוהה כתוצאה מהשתלבותם של חרדים במוסדות אקדמיים. לדברי זילבר, אלו תחומים שהוועדה נתנה את דעתה עליהם אף שהם לא נכללו בממצאי הצוות המקורי. בנושאים אלו ציינה עו"ד זילבר כי לגבי הטיפול הצבאי בהדרת נשים השתכנעה הוועדה שיש התייחסות הולמת מצד הצבא ויש ניסיון לקבוע גבולות סבירים ולהקפיד עליהם, ואולם בנושא ההשכלה הגבוהה יש צורך לקיים דיון ציבורי ולבחון שלא נוצרים מעגלים רחבים מדי של הפרדה.²⁴³

הצעת חוק ממשלתית שקובעת את עניין הדרת הנשים כעבירה עברה בכנסת ה-19 בקריאה ראשונה ונדונה בוועדת הכלכלה של הכנסת בהכנה לקריאה שנייה ושלישית.²⁴⁴

9. נשים בצה"ל²⁴⁵

פרק זה נכתב לפני כשנתיים, לקראת פעילותה של הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת ה-19. כמה סוגיות עודכנו בו, ובהן שילוב נשים לצד משרתים דתיים.

בפרק הנוכחי ייסקרו המלצות דוח שגב ויישומן, ולאחר מכן יוצגו כמה סוגיות בנושא שחלו בהן תמורות בשנים האחרונות ועודן עומדות לפתחו של הצבא: פתיחת תפקידים בפני נשים, שירות לוחמות, שירות נשים במילואים ושילוב נשים לצד משרתים דתיים.

רקע

שירות נשים בצה"ל מעוגן מאז שנת 1949 בחוק שירות הביטחון על גלגוליו, וכיום – בחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986 (להלן: החוק). שירות נשים מבטא את התפיסה הערכית שהצבא הוא

²⁴² הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 100, יישום המלצות דוח הצוות המשרדי לבחינת תופעת הדרת נשים, 28 במאי 2014.

²⁴³ דברי עו"ד דינה זילבר, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, שם.

²⁴⁴ ועדת הכלכלה, פרוטוקול מס' 316, הצעת חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים (תיקון מס' 4) (איסור על ביזוי או השפלה מחמת הפליה), התשע"ד-2013 (מ/809), 15 ביולי 2014.

²⁴⁵ פרק זה נכתב על-ידי נטע משה ממרכז המחקר והמידע של הכנסת ועודכן על-ידי שלי מזרחי סימון.

"צבא העם". נשים הן 33% ממצבת הכוח הסדיר בצה"ל (2012) ונתוני הגיוס בקרבן נמוכים – 43% מהנשים אינן מתגייסות.²⁴⁶ נקודת ציון בולטת שהשפיעה על שילוב נשים ועל מיצוי של שירות הנשים הייתה פסיקת בג"ץ בעניין אליס מילר ב-1995, שקבעה כי נשים זכאיות לשוויון הזדמנויות פורמלי ומהותי בשירותן הצבאי והובילה לפתיחת תפקידי לחימה בפני נשים. ברוח הפסיקה הועבר תיקון לחוק בשנת 2000 (סעיף 16א), שקבע כי לכל אישה זכות שווה לזכותו של גבר למלא תפקיד כלשהו בשירות הצבאי, אלא אם כן הדבר אינו אפשרי מעצם מהותו ואופיו של התפקיד.

דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא (ועדת שגב)²⁴⁷

בספטמבר 2007 פורסם דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, שמינה ראש אכ"א דאז האלוף אלעזר שטרן. ועדה זו, בראשות האלוף יהודה שגב, ראש אכ"א לשעבר, התבקשה לעמוד על הפערים בין שירות הנשים לשירות הגברים ולגבש הצעות אופרטיביות לשילוב נשים בצבא ולמיצוי יכולתן. הוועדה הציגה שישה פערים מהותיים בשירות בצה"ל: השירות הקצר של נשים, שיעור המתגייסות הנמוך, תהליכי מיון ושיבוץ נפרדים, שיעור מיצוי נמוך של כוח האדם הנשי, סגירת תפקידים בפני נשים ומיעוט קצינות בדרגים בכירים. הוועדה קבעה את עקרונות "האדם הנכון במקום הנכון", שעל-פיו "גברים ונשים ימוצו בשירות באופן זהה, לפי קריטריונים ענייניים המשקפים את צורכי צה"ל, את מרצם, יכולותיהם ותכונותיהם האישיות של המתגייסים ולא את מינם".

עיקרי המלצות ועדת שגב: א. שינוי הדרגתי שיוביל להשוואת משך השירות של נשים וגברים; ב. איחוד מערך המיון וקביעת קריטריונים שאינם מגדריים לשיבוץ בתפקיד; ג. עיגון שישה מבחנים לקביעת "אופיו ומהותו" של התפקיד, המאפשרים סגירת תפקידים בפני נשים, וכן הפעלת מנגנון חישובי לצבא שיאשר סגירת תפקידים; ד. הצבת יעדים ומכסות לקידום קצינות לדרגים בכירים; ה. שינוי החוק המאפשר קבלת פטור למתגייסות עקב הצהרת דת.

הרמטכ"ל אישר את דוח שגב בשינויים קלים בשנת 2008.²⁴⁸ אשר ליישום ההחלטות, עד כה משך השירות לנשים לא שונה אלא במקרים שבהם נדרשת הכשרה ארוכה במיוחד לתפקיד;²⁴⁹ הוחלט בצבא שלא לקבוע מכסות לקידום קצינות; תהליכי המיון והשיבוץ לנשים עברו רפורמה מקיפה כדי לשפר את איתור המועמדות ואת שיבוץן לפי קריטריונים מקצועיים ולא מגדריים;²⁵⁰ לא נקבעו קריטריונים הקובעים מהו "אופיו ומהותו" של תפקיד, ולא הוקם מנגנון חישובי לצה"ל לאישור סגירת תפקידים בפני נשים;²⁵¹ התנאים לקבלת פטור לנשים עקב הצהרת דת לא שונו, ונתרו תלויים בהצהרתה הבלעדית של המועמדת לגיוס. עם זאת, בהתאם לתיקון מס' 18 לחוק משנת 2012, נערה דתיה שקיבלה פטור משירות בטחון מטעמי דת והפסיקה לקיים את תנאי התצהיר במהלך 24 החודשים שלאחר מסירת התצהיר או

²⁴⁶ מצבת הכוח הסדיר: שירות נשים, תאריך כניסה: 9 בינואר 2013. נתוני גיוס: הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 60, דיווח יוה"ל בנושא הטרדות מיניות ושירות נשים בצה"ל, 3 בפברואר 2014.

²⁴⁷ הפסקה הנוכחית מבוססת על דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, תשרי תשס"ח, ספטמבר 2007.

²⁴⁸ מדברי האלוף אורנה ברביבאי, ראש אכ"א, בישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 121, בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל, 27 בדצמבר 2011.

²⁴⁹ דובר צה"ל, סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל, יולי 2009, תמוז תשס"ט, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁵⁰ הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 121, בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל, 27 בדצמבר 2011.

²⁵¹ מדברי האלוף אבי זמיר, ראש אכ"א לשעבר, בישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 16, דברי הרב הצבאי הראשי כנגד שירות הבנות בצה"ל, 22 ביולי 2009.

במהלך תקופות הקריאה הקבועות בסעיף 20 לחוק (לפי המועד המאוחר שבהם), צריכה להודיע על כך ללשכת הגיוס. אי-מסירת הודעה מוגדרת עבירה פלילית.²⁵²

פתיחת תפקידים בפני נשים

שיעור המקצועות הצבאיים אשר פתוחים בפני נשים הוא בעלייה מתמדת, וכיום הוא 92%, לעומת 88% בשנת 2005 ו-73% בשנת 1995.²⁵³ המקצועות הסגורים בפני נשים הם חלק ממקצועות הלחימה, מקצועות שבהם השונות הפיזיולוגית בין נשים לגברים אינה מאפשרת את שילובן ומקצועות המצריכים שירות במקומות שבהם, על-פי תשובת הצבא על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "לא מתאפשרים בשלב זה תנאים בסיסיים המתחייבים משילובן של הנשים". לעומת זאת, כלל התפקידים בצה"ל פתוחים בפני גברים.²⁵⁴ ואולם, **בהסתכלות על שילוב הנשים בפועל, במקצועות רבים, גם אם הם אינם סגורים בפני נשים, יש שיעורים נמוכים מאוד של נשים**. לדוגמה, בסקר שערך הצבא בשנת 2008 נמצא כי כ-50% מהמקצועות הם מקצועות גבריים ומשובצים בהם גברים בלבד או בעיקר גברים, ורק 28% מהמקצועות מוגדרים כמעורבים (כלומר שיעור הנשים בהם הוא 16%-64%).²⁵⁵

שינויים בולטים נעשו בשנים האחרונות בפתיחת תפקידי לחימה (ראו בהמשך), בפתיחת תפקידים במערך הטכני ובהתאמת הציוד לנשים. כמו כן, הכשרת נשים לקצונה נעשית גם בקורסים מעורבים בבה"ד 1. נוסף על כך, הטירונות לנשים שונתה, ורוב הנשים מוסמכות לרמת רובאות כלשהי המאפשרת הצבה בסדיר ובמילואים בתפקידים הכוללים שמירות.

שילוב נשים במערך הלוחם

שיבוץ נשים בתפקידי לחימה החל בשנת 1995, בעקבות פסק-הדין של בג"ץ בעניינה של אליס מילר. התפקיד הראשון שנפתח היה טיס, ואחריו נפתחו בהדרגה 14 תפקידים ובהם חובלות, לוחמות מג"ב, לוחמות נ"מ, לוחמות בגדוד קרקל ולוחמת רפואית מוטסת. שיעור הנשים המשרתות כיום בתפקידי לחימה בכלל הנשים הוא 2.2%, לעומת 1% בשנת 2001. בשנת 2012 שיעור הלוחמות בכלל החיילים המשרתים בתפקידי לחימה בשירות חובה היה 2.8%.²⁵⁶

רוב מקצועות הלחימה מחייבים את הלוחמות בשירות התנדבותי של 36 חודשים ובשירות מילואים כמו לוחמים, לעומת 24 חודשי שירות לנשים ושירות מילואים רק בחלק מהמקצועות, ועד גיל 38, היריון או הורות, במקצועות אחרים. לדרישות הללו השפעה דו-כיוונית על שילוב נשים: מצד אחד הן נועדו למנוע אפשרות שאישה לא תקודם ולא תשתתף בהכשרות ארוכות בשל אופק שירות קצר, ומצד אחר הן עלולות לפגוע באטרקטיביות של מקצועות הלחימה בעבור המועמדות לגיוס. נוסף על הקושי בגיוס נשים לתפקידי לחימה, התעוררו עם השנים קשיים בשילוב לוחמות – בחלק מהמקרים נדרשו רשויות הצבא לנושא, וחלק מהמקרים עדיין בתהליכי למידה והטמעה, למשל: הצורך במחקר רפואי-פיזיולוגי לבחינת ההשפעה של המאמצים הפיזיים על לוחמות נשים לעומת לוחמים גברים; התאמת אמצעי הלחימה,

²⁵² צה"ל, **מדריך למיועדים לשירות הביטחון**, תאריך כניסה: 17 במאי 2015.

²⁵³ תשובות הצבא על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע, 16 באוגוסט 2012, 5 בנובמבר 2012; הוועדה לקידום מעמד האישה, **ישיבה חגיגית לציון יום האישה הבין-לאומי – עשר שנים לבג"ץ אליס מילר – האם הגענו לשוויון בצה"ל?**, 8 במרס 2005.

²⁵⁴ דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא בראשות האלוף יהודה שגב, 2008.

²⁵⁵ יוה"ל, **שנת העבודה 2008 – שירות הנשים – תמונת מצב ופעילויות מרכזיות**, פברואר 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁵⁶ מבקר המדינה, **דוח שנתי 53 לשנת 2002**, 7 באוקטובר 2002; תשובת צה"ל על פניית מרכז המחקר והמידע, 16 באוגוסט 2012.

הציוד האישי ואמצעי הסיוע לחימה ללוחמות; בחינה מחודשת של תשתיות בינוי, התאמת סביבת העבודה ועדכון לוח התזונה.²⁵⁷

שירות נשים במילואים – לשיבוץ נשים במערך המילואים יש חשיבות רבה, והוא משפיע על שירותן הסדיר. טענות בדבר אי-כדאיות הכשרתן ואי-קידומן במערך הסדיר נשמטות לנוכח הקביעה שהן ימשיכו לשרת ולהתפתח גם בתום השירות הסדיר.²⁵⁸ כמו אצל גברים, יש הבחנה בין נשים השייכות למצבת המשרתים במילואים (פוטנציאל שירות) לבין הנשים הנקראות לשירות מילואים ומשרתות במילואים בפועל (מיצוי שירות). בשנת 2001 שיעור הנשים ששירתו במילואים בפועל בכלל משרתי המילואים היה אפסי. בשנת 2010 שיעור הנשים ששירתו במילואים עלה ל-5%. אומנם זוהי עלייה ניכרת, אך היא אינה קרובה למימוש הפוטנציאל של הנשים בשירות מילואים.

היבט אחד של הסוגיה הוא אי-מיצוי הפוטנציאל של מי שעל-פי ההגדרה יש לה יכולת לשרת במילואים. בשנת 2010 שיעור הנשים במצבת המשרתים במילואים היה 13%, אך כאמור רק 5% מהן שירתו במילואים בפועל. היבט נוסף הוא שיבוץ חלקי בלבד של חיילות במערך המילואים. לעניין זה כמה סיבות:²⁵⁹ הסיבות ההיסטוריות שהובילו להקטנת כוח הנשים במערך מילואים היו בין השאר הגבלת גיל הקריאה לנשים (עניין זה שונה בשנת 2000), שירות של נשים בסדיר במקצועות שאינם נחוצים בשירות המילואים וניסיון מועט יותר של נשים בתפקידיהן בשל שירות החובה הקצר שלהן לעומת שירות הגברים. סיבה נוספת היא חוסר ניסיון של דרג המפקדים בעבודה עם חיילות והעובדה שיש בהם שמעדיפים מסיבות חברתיות או דתיות להימנע מכך. במחקר שערכה בשנת 2011 רס"ן יעל טופל מענף מימ"ד, הפועל תחת יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים, נאמר כי "מדיניות הגיוס של הנשים לשירות מילואים היא לא ברורה ואקראית... במערך המילואים מינו של אדם הינו עדיין קריטריון תקף להחלטה על שיבוץ, על תפקידו ועל קידומו".²⁶⁰

שילוב שירות נשים וחיילים דתיים

צה"ל פרסם בשנת 2003 את פקודת השילוב הראוי, ובשמה המלא: "שירות משותף לחיילים ולחיילות בהיבט השילוב הראוי" (פקודת מטכ"ל 33.02.07). הפקודה נוסחה וגובשה לאחר עבודת ועדה שהתכנסה בשנת 2001 בראשות מפקד זרוע היבשה האלוף יפתח רון טל. עקרונות השילוב הראוי מתייחסים להיבטים שונים של השירות המשותף ומטרתם לתת מענה על צורכי החייל הדתי ולאפשר לו להגן על זכויותיו. באפריל 2011 דנה בפקודת השילוב הראוי יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים, תא"ל גילה כליפי-אמיר, בכתב העת הצה"לי "מערכות", וטענה כי הפרשנות של השילוב הראוי מחמירה עד כדי כפיית קיצוניות דתית, המגבילה את הנשים במרחב הצבאי ופוגעת ביכולתן לתפקד באופן אפקטיבי.²⁶¹ לדבריה, במצב הנוכחי השילוב נוגע רק להיבט ההלכתי-דתי, ולא לסוגיות מקצועיות ומגדריות אחרות, בהיעדר פקודות נוספות העוסקות בשירות משותף של נשים וגברים. בדצמבר 2011 העידה האלופה אורנה

²⁵⁷ תשובת צה"ל על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 באוגוסט 2012.

²⁵⁸ סא"ל זאב לרר ורס"ן ליאורה רובינשטיין, "נשים במילואים", מערכות 394, מאי 2004, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁵⁹ רס"ן יעל טופל, "מה השתנה בין 2004 ל-2011", מערכות 437, יוני 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁶⁰ שם.

²⁶¹ תא"ל גילה כליפי-אמיר, "הטמעת הראייה המגדרית", מערכות 436, אפריל 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

ברביבאי, ראש אכ"א, בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה, כי יש פערים בהבנת הפקודה, בהטמעתה ובפרשנות שניתנה לה לאורך השנים.²⁶²

בדוח מבקר המדינה ממאי 2012, העוסק בשירות חרדים בצה"ל, העלה המבקר את החשש שיישום מדיניות גיוס החרדים (תוכנית שח"ר – שירות חרדים) עלול לפגוע בשילוב נשים בצה"ל. כמו כן כתב המבקר כי קביעת המדיניות בעניין זה וצמצום הממשק בין חיילים חרדים לחיילות נעשה ללא שיתוף הגורמים הממונים על מאפייני שירות הנשים בצה"ל, ובהם יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים.²⁶³

הצורך בחידוד ובהטמעה של פקודות השילוב ונורמות השילוב גדל לנוכח האפשרות שמספר החיילים החרדים יגדל מאוד בעקבות תיקון 19 לחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986, אשר חוקק בכנסת ה-19 ומסדיר את שילוב בוגרי ישיבות ומוסדות חינוך חרדיים בצבא.²⁶⁴ בתיקון לחוק שירות הביטחון סעיף 26(כה) נקבע במפורש כי "לא יפגע מעמדה ושילובה של יוצא צבא אישה בשירות ביטחון בשל שירותים של בוגרי ישיבות ומוסדות חינוך חרדיים בשירות ביטחון". כמו כן, סעיף 26(כח) קובע כי יימסר דיווח לוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי על השפעת יישומן של הוראות פרק זה על השירות בשירות ביטחון, לרבות בכל הנוגע למעמדן ולשילובן של נשים בשירות ביטחון.²⁶⁵

כפי שצוין לעיל, הצוות המשרדי של משרד המשפטים אשר עסק בנושא הדרת נשים נתן דעתו גם על בחינת ההשפעה של גיוס חרדים על שילוב נשים בצה"ל, ולוועדה לקידום מעמד האישה דווח כי הצוות השתכנע שיש התייחסות הולמת מצד הצבא ויש הקפדה וניסיון לקבוע גבולות סבירים.

10. דיון: לקראת הטמעה של חשיבה מגדרית

ברוב הנושאים אשר נסקרו במסמך זה בולט הצורך בהטמעה של חשיבה מגדרית לצמצום הפער המגדרי. ההגדרה המקובלת של המונח "הטמעת החשיבה המגדרית" היא "דה/ארגון), שיפור, פיתוח והערכה של תהליכי מדיניות בדרך (שמבטיחה) שהשחקנים המעורבים בדרך כלל בקביעת מדיניות ייכללו את פרספקטיבת השוויון המגדרי בכל מהלכי המדיניות בכל הרמות ובכל השלבים".²⁶⁶ לצורך הטמעה של חשיבה מגדרית יש צורך, בין היתר, במידע ובנתונים המפולחים לפי מין וכן בניית השפעת ההחלטות המתקבלות הן על גברים והן על נשים. צורך זה בולט בנושא פערי שכר בין גברים לנשים בפרט ותעסוקת נשים בכלל, בנושא שילוב נשים בצה"ל, בנושא הדרת נשים מהמרחב הציבורי ועוד.

החלטת ממשלה מס' 2331 בדבר קידום שוויון מגדרי והטמעת חשיבה מגדרית התקבלה בדצמבר 2014. בהחלטה נקבע, בין היתר, כי המבנה הארגוני של הרשות לקידום מעמד האישה, וכן שם הרשות, ישונו כך שיהלמו את המשימות העיקריות האלה: תכנון מדיניות המקדמת שוויון מגדרי; הכשרה, הדרכה

²⁶² הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 121, בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל, 27 בדצמבר 2011.

²⁶³ מבקר המדינה, דוח שנתי 62 לשנת 2011 ולחשבונית שנת הכספים 2010, 1 במאי 2012.

²⁶⁴ יצוין כי בהסכם הקואליציוני שנחתם בין סיעת הליכוד לסיעת יהדות התורה ב-29 באפריל 2015 ובסכם הקואליציוני שנחתם בין סיעת הליכוד לסיעת ש"ס ב-4 במאי 2015, לשם הקמת הממשלה ה-34, נקבע כי יש צורך לתקן את החוק באופן שיינתן שיקול דעת לשר הביטחון בגיוס בני ישיבות.

²⁶⁵ חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986.

²⁶⁶ הגדרתה של פרופ' מיקה ורלו (Mieke Verloo), מתוך: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פילוח מגדרי בפרסומים עתיים של משרדי הממשלה – תמונת מצב 2013, כתבו יובל בוגייסקי, שירי בס-ספקטור, נטע משה, מריה רבינוביץ' וד"ר יניב רונן, 13 באפריל 2014.

והסברה להטמעת חשיבה מגדרית; קידום ייצוג שוויוני, מניעת אפליה והעצמת נשים. כמו כן, הוחלט כי על המנהלים הכלליים של משרדי הממשלה לפעול להטמעת חשיבה מגדרית בתהליך תכנון תוכניות העבודה וכי על חברי הממשלה לדווח לממשלה, פעם בשנה, על אופן קידום השוויון המגדרי במשרדיהם.²⁶⁷

ניתוח מגדרי של תקציב המדינה משמש גם הוא כלי להטמעת החשיבה המגדרית. ניתוח זה מאפשר לבחון את האופן שבו ניתן מענה על צורכיהם של נשים וגברים בהתאם לחלוקת המשאבים. בדיונים הראשונים של הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת ה-19 עלה הצורך בניתוח ממוסד של ההיבטים המגדריים בתקציב. כתוצאה מכך, בשנת 2013 הקים שר האוצר דאז יאיר לפיד **ועדה לבחינה מגדרית של תקציב המדינה בישראל בראשות יעל מבורך**, סגנית ראש אגף התקציבים במשרד האוצר. מטרתה של הוועדה הייתה לגבש קווים מנחים למדיניות המשלבת ניתוח מגדרי בתהליכי התקצוב, להמליץ על כמה תחומים שמהם יתחיל תהליך הניתוח המגדרי ועל כמה תחומים שרצוי שייכללו בניתוח מורחב בהמשך וכן להמליץ על כלים לקיום מעקב ובקרה אחר תהליך היישום. **הוועדה המליצה כי ביצוע הניתוח המגדרי של תקציב המדינה ייעשה על-ידי משרדי הממשלה, ואגף התקציבים בשיתוף משרד ראש הממשלה יכין מדריך למשרדים לשם ביצוע הניתוח המגדרי**. כמו כן, הוועדה המליצה על פרסום הניתוח המגדרי הן בדברי ההסבר של התקציב ("החוברות הכחולות") והן בחוברת עצמאית שכל משרד יפיק.²⁶⁸ באוקטובר 2014, בהחלטת ממשלה מס' 2084 שכותרתה "אימוץ המלצות הוועדה לבחינה מגדרית של תקציב המדינה בישראל", אימצה הממשלה את המלצות הוועדה וקבעה **כי בשנים 2018-2015 יפורסם במסגרת הצעת התקציב ניתוח מגדרי בהתאם לניתוח של כל משרד ממשלתי**. בהחלטה נקבע כי הניתוח ייעשה בהדרגה, על שיעור מסוים מתקציב המשרד. לדוגמה, בשנת 2015 נקבע כי ייעשה ניתוח ראשוני של 10% מתקציב המשרד, בשנת 2016 – ניתוח של 40% מתקציב המשרד וכך הלאה, עד לניתוח מלא בשנת 2018. עוד נקבע כי הניתוח המגדרי יפורסם בהצעת התקציב ובדברי ההסבר המוגשים לכנסת, ומשנת 2017 – גם באתר הרשות לקידום מעמד האישה, וכן כי לצורך מעקב ובקרה תוקם ועדת היגוי.²⁶⁹

כאמור, במקביל לבחינת ההשפעה של החלטות המתקבלות הן על גברים והן על נשים יש צורך במידע ובנתונים סטטיסטיים המפולחים לפי מין. אומנם, איסוף נתונים והצגת תמונת מצב עדכנית אינם פתרון לאי-שוויון, אך כוחם בפוּטנציאל ליצירת דיון ציבורי.²⁷⁰ בשנים האחרונות פותחו כמה מדדי מגדר בארץ ובעולם לבחינת אי-השוויון המגדרי, בהסתמך על נתונים סטטיסטיים ועיבודם לכדי תמונה כוללת של יחסי גברים ונשים בחברה. עם המדדים הללו נמנים מדד המגדר של "שוות", מדד הייצוג המגדרי של "דן וברדסטריט" ישראל (Dun & Bradstreet), מדדים שפותחו על-ידי ארגון האו"ם ועוד.²⁷¹

²⁶⁷ משרד ראש הממשלה, החלטה מס' 2331, [קידום שוויון מגדרי והטמעת חשיבה מגדרית](#), 14 בדצמבר 2014.

²⁶⁸ הוועדה לבחינה מגדרית של תקציב המדינה בישראל – דוח הוועדה, מאי 2014.

²⁶⁹ משרד ראש הממשלה, החלטה מס' 2084, [אימוץ המלצות הוועדה לבחינה מגדרית של תקציב המדינה בישראל](#), 7 באוקטובר 2014.

²⁷⁰ דברי פרופ' חנה הרצוג מתוך: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [פילוח מגדרי בפרסומים עתיים של משרדי הממשלה – תמונת מצב 2013](#), כתבו יובל בוגייסקי, שירי בס-ספקטור, נטע משה, מריה רבינוביץ' וד"ר יניב רוטן, 13 באפריל 2014.

²⁷¹ שם. בהקשר זה יצוין כי מדד המגדר של "שוות", אשר עוקב אחר אי-השוויון המגדרי בישראל בהיבטים שונים, מצא כי בשנים 2004-2012 לא נרשם שיפור של ממש במצב האי-שוויון המגדרי בישראל. הגר צמרת-קרצ'ר, [מדד המגדר – אי-שוויון מגדרי בישראל 2014](#), 2014.

גם המחוקק נתן דעתו על חשיבות פילוח הנתונים לפי מין: בסעיף 6(ג)(3) בחוק שיווי זכויות האישה, התשי"א-1951, נקבע כי ככלל גוף ציבורי העורך דרך קבע איסוף ועיבוד של מידע הנוגע ליחידים ומפרסמו לציבור במסגרת פרסום כללי שנועד לשמש גם למטרות סטטיסטיות, יכלול בפעולותיו כאמור התייחסות למין. בהקשר זה נציין כי ממסמך מרכז המחקר והמידע של הכנסת אשר בחן את יישומו של סעיף זה בפרסומים עתיים של משרדי הממשלה וגופים רשמיים נוספים במהלך שנת 2013, עולה כי יש הבדלים בין משרדי הממשלה לעניין אופי הפרסומים והיקפם. כפי שהוזכר לעיל, בכנסת ה-19 חוקק תיקון מס' 3 לחוק שכר שווה לעובדת ולעובד, ולפיו מי שמוטלת עליו החובה לפרסם או לדווח על שכרם של עובדים ונושאי משרה, יכלול בפרסום או בדיווח התייחסות למין העובד. כאמור, מהחוק פוצל סעיף שמטיל חובה על מעביד המעסיק מעל 100 עובדים לאסוף נתונים על העובדים המועסקים אצלו לפי שכר ומין ולקיים אחת לשנה דיון בממצאי הנתונים.

בעת כתיבת המסמך הושבעה הממשלה ה-34 של ישראל ונדע כי לראשונה תכהן בממשלה שרה לשוויון מגדרי.²⁷²

²⁷² הכנסת, שרי הממשלה הצהירו אמונים במליאת הכנסת, 15 במאי 2015.

נספח מס' 1: נתונים השוואתיים על שיעורי תעסוקה והפערים המגדריים בשוק

העבודה, 2013²⁷³

בנספח זה מוצגים מדדים מרכזיים הנוגעים לשוויון מגדרי בשוק העבודה בישראל, מדינות ה-OECD ומדינות ה-G8. הנתונים לקוחים ממחקר שערך משרד הכלכלה המתבססים על דוח פערי המגדר השנתי של הפורום הכלכלי העולמי (WEF) לשנת 2013. האוכלוסייה הנבחנת בדוח היא אוכלוסיית האנשים בגילאי העבודה הרשמיים כפי שהוגדרה על-ידי המדינה המשתתפת. בישראל, כמו ברוב המדינות המפותחות, נכללים בקבוצה זו אנשים בני 15 ומעלה.

מדד	ישראל	מדינות ה-OECD	מדינות ה-G8
שיעורי השתתפות בכוח העבודה	נשים	61%	66%
	גברים	69%	79.3%
שיעורי אבטלה	נשים ²⁷⁴	6%	7.37%
	גברים ²⁷⁵	6%	7.5%
שיעור מועסקים במשרה חלקית	נשים	21%	28.14%
	גברים	7%	5.57%
שיעור השתתפות נשים במשרות בכירות	35%	30.7%	33%
שיעור השתתפות נשים במשרות מקצועיות וטכניות	52%	51.5%	51.8%

²⁷³ רעות הררי-קמר, [פערים מגדריים בשוק העבודה בשנת 2013: ישראל ביחס למדינות המפותחות בעולם](#), משרד הכלכלה, אפריל 2014.

²⁷⁴ שיעור מתוך הנשים בכוח העבודה.

²⁷⁵ שיעור מתוך הגברים בכוח העבודה.

מדינות ה-G8	מדינות ה-OECD	ישראל	מדד ²⁷⁶
0.83	0.82	0.88	הפער בהשתתפות של נשים וגברים בכוח העבודה
0.60	0.61	0.55	שוויון בשכר עבור עבודה זהה
0.59	0.59	0.65	שיעור שכר האישה משכרו של הגבר
0.6	0.6	0.59	הפער בתחום התגמול
0.71	0.67	0.74	הפער בשוויון ההזדמנויות וקידום בשוק העבודה
0.52	0.45	0.54	השתתפות במשרות מחוקקים, עובדי ציבור, בכירים ומנהלים
1	1	1	השתתפות במשרות מקצועיות וטכניות ²⁷⁷
0.67	0.66	0.69	דירוג כולל של מידת השוויון המגדרי בשוק העבודה

²⁷⁶ טווח הערכים במדדים אלה הוא 0-1; אפס מייצג אי-שוויון ו-1 מייצג שוויון מלא.

²⁷⁷ לערכים אלו התבצע תיקון לציון שוויוני 1. בפועל בחישוב היחס בישראל הפער היה 1.08, ב-OECD – 1.09 ובמדינות ה-G8 – 1.11.

מקורות

חוקים והצעות חוק

- חוק עבודת נשים, התשי"ד-1954.
- חוק פיקוח על מעונות, התשכ"ה-1965.
- חוק המזונות (הבטחת תשלום), התשל"ב-1972.
- חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986.
- חוק שוויון הזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988.
- חוק שכר שווה לעובד ולעובדת, התשמ"ו-1996.
- חוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998.
- החוק להגברת האכיפה של דיני עבודה, התשע"ב-2011.
- חוק הבטחת הכנסה (תיקון מס' 39), התשע"ב-2012.
- חוק שירותי רווחה (מענק הסתגלות לנשים ששהו במקלט לנשים מוכות), התשע"ב-2012.
- החוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה), התשע"ה-2014.
- [תקנות לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, התשע"ד-2013](#),
13 בנובמבר 2013.

החלטות ממשלה

- החלטת ממשלה מס' 602, [עידוד תעסוקת אמהות לילדים בגילאי 0 עד 5](#), 19 ביולי 2009.
- החלטת ממשלה מס' 1994, [הצבת יעדי תעסוקה לשנים 2010-2020](#), 15 ביולי 2010.
- החלטת ממשלה מס' 4052 (אשה/6), [הדרת נשים מן המרחב הציבורי](#), 29 בדצמבר 2011.
- החלטת ממשלה מס' 4088, [שינוי בסדר העדיפויות בתקציב המדינה לשנת 2012 ויישום דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי \(ועדת טרכטנברג\)](#), 8 בינואר 2012.
- החלטת ממשלה מס' 4193, [הגדלת שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ושיעור התעסוקה](#), 29 בינואר 2012.
- החלטה מס' 4598, [סבסוד מסגרות חינוך ומעונות יום לגילאי 3-9 – תיקון החלטת הממשלה מס' 4088 מיום 8.1.2012 \(יישום דוח ועדת טרכטנברג\)](#), 8 במאי 2012.
- החלטת ממשלה מס' 199, [התאמות בתקציב משרד החינוך](#), 13 במאי 2013.
- החלטת ממשלה מס' 1526, [מניעת הדרת הנשים במרחב הציבורי](#), 30 במרס 2014.
- החלטת ממשלה מס' 2084, [אימוץ המלצות הוועדה לבחינה מגדרית של תקציב המדינה בישראל](#), 7 באוקטובר 2014.
- החלטה מס' 2331, [קידום שוויון מגדרי והטמעת חשיבה מגדרית](#), 14 בדצמבר 2014.

דברי הכנסת

"דברי הכנסת", הכנסת ה-19, מושב שני, חוב' כ"א, ישיבה מס' 122, 3 במרס 2014.

פרוטוקולים של ועדות הכנסת

הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי :

פרוטוקול מס' 167, ישיבה חגיגית לציון יום האישה הבין-לאומי – עשר שנים לבג"ץ אליס מילר – האם הגענו לשוויון בצה"ל?, 8 במרס 2005.

פרוטוקול מס' 16, דברי הרב הצבאי הראשי כנגד שירות הבנות בצה"ל 22 ביולי 2009.

פרוטוקול מס' 18, מעקב אחר יישום החלטת הממשלה לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0-5, 13 באוקטובר 2009.

פרוטוקול מס' 50, מעקב אחר יישום החלטת הממשלה לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0-5, 9 ביוני 2010.

פרוטוקול מס' 93, מעקב אחר יישום החלטת הממשלה לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0-5, 23 במאי 2011.

פרוטוקול מס' 121, בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל, 27 בדצמבר 2011.

פרוטוקול מס' 129, תעסוקת נשים בגיל הביניים – לציון יום המאבק בעוני, 14 בפברואר 2012.

פרוטוקול מס' 147, מעקב אחר יישום החלטת הממשלה לעידוד תעסוקת אימהות לילדים בגילאי 0-5, 27 ביוני 2012.

פרוטוקול מס' 4, פערי שכר מגדריים בישראל: מה השתנה ולאן פנינו – לציון יום השכר השווה, 30 באפריל 2013.

פרוטוקול מס' 7, הטרדות מיניות בארגוני התקשורת, 6 במאי 2013.

פרוטוקול מס' 12, נשים באקדמיה, 21 במאי 2013.

פרוטוקול מס' 16, גיל הפרישה לנשים, 3 ביוני 2013.

פרוטוקול מס' 18, הכשרת שופטים בנושא תקיפות מיניות ואונס – דיון דחוף בהשתתפות שרת המשפטים ציפי לבני, 10 ביוני 2013.

פרוטוקול מס' 31, סוגיות של בריאות נשים, בהשתתפות שרת הבריאות יעל גרמן, 23 ביולי 2013.

פרוטוקול מס' 35, תקנות לעידוד של שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, התשע"ג-2013, 9 בספטמבר 2013.

פרוטוקול מס' 38, קידום נשים במדע ובטכנולוגיה באקדמיה ובתעשייה הישראלית, 21 באוקטובר 2013;

פרוטוקול מס' 52, מעורבות המדינה בהסדרי הורות בגירושין נוכח הכוונה לשנות את חוקת הגיל הרך – דיון משותף עם הוועדה לזכויות הילד, 24 בדצמבר 2013.

פרוטוקול מס' 60, דיווח יוה"ל'ן בנושא הטרדות מיניות ושירות נשים בצה"ל, 3 בפברואר 2014.

פרוטוקול מס' 66, בידול תעסוקתי ופערי שכר בין גברים ונשים, 19 בפברואר 2014.

פרוטוקול מס' 72, הלב שלי החיים שלי – מניעת התקפי לב בקרב נשים, בהשתתפות שרת הבריות, חברת הכנסת יעל גרמן, 10 במרס 2014.

פרוטוקול מס' 77, נשים חרדיות בעולם העבודה - תעסוקה, יזמות והכשרה, 12 במאי 2014.

פרוטוקול מס' 79, עיבוד נערות וסטודנטיות ללימודי מדע וטכנולוגיה, 19 במאי 2014.

פרוטוקול מס' 100, יישום המלצות דוח הצוות המשרדי לבחינת תופעת הדרת נשים, 28 במאי 2014.

פרוטוקול מס' 80, תקנות למניעת הטרדה מינית (חובות מעביד) (תיקון), התשע"ד-2014, 21 במאי 2014.

פרוטוקול מס' 81, הטיפול בהטרדות מיניות בשירות הלאומי-אזרחי, 27 במאי 2014.

פרוטוקול מס' 88, קידום נשים ללימודי מדעים באקדמיה, 17 ביוני 2014.

פרוטוקול מס' 95, 50 שנה לחוק שכר שווה לעובדת ולעובד? שיתוף פעולה מחוקק ומעסיקים – מקדמים יחד את השוויון בשכר, 17 ביולי 2014.

פרוטוקול מס' 102, התנאי לשינוי חברתי – בינוי מעונות-יום – תקציבים, קשיים ומעקב אחר ביצוע ומיגון, 13 באוגוסט 2014.

פרוטוקול מס' 105, אלימות במשפחה ורצח נשים – חשיבה מחודשת והקמת תת-ועדה לאלימות במשפחה בוועדת השרים למאבק באלימות, בראשות המשנה למנכ"ל המשרד לביטחון פנים, 22 בספטמבר 2014.

פרוטוקול מס' 106, לסרטן השד אין גיל – מגדילים יחד את המודעות לאבחון וגילוי מוקדם, 27 באוקטובר 2014.

פרוטוקול מס' 110, תהליך הכשרת שופטים לנושא עבירות אלימות במשפחה ואלימות מינית, 10 בנובמבר 2014.

פרוטוקול מס' 123, ריבוי ההטרדות המיניות וניצול מעמד במשטרה – ארגון מחדש, אכיפה ונורמות, 16 בפברואר 2015.

ועדת הכלכלה

פרוטוקול מס' 316, הצעת חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים (תיקון מס' 4) (איסור על ביזוי או השפלה מחמת הפליה), התשע"ד-2013 (מ/809), 15 ביולי 2014.

הסכמים קואליציוניים

ההסכם הקואליציוני שנחתם בין סיעת הליכוד לסיעת יהדות התורה ב-29 באפריל 2015 לכינון הממשלה ה-34.

ההסכם הקואליציוני שנחתם בין סיעת הליכוד לסיעת ש"ס ב-4 במאי 2015 לכינון הממשלה ה-34.

מסמכים

איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, עבודה מטרידה – התמודדות עם תופעת ההטרדות המיניות בעבודה בישראל 2014, התקבל על-ידי תום יוגב, דוברת, איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, 16 בנובמבר 2014.

בנק ישראל, דין וחשבון 2012, פרק ח' – סוגיות במדיניות הרווחה, מרס 2013.

בנק ישראל, דין וחשבון 2014, פרק ה': שוק העבודה, 31 במרס 2015.

גוטליב דניאל וטולדנו אסתר, הרכב התעסוקה לפי קבוצות אוכלוסייה בישראל בשנות ה-2000, המוסד לביטוח לאומי, 7 בנובמבר 2011.

דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא בראשות האלוף יהודה שגב, ספטמבר 2007.

דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, השקפה כללית ועיקרי המלצות, אוקטובר 2011.

הוועדה לבחינה מגדרית של תקציב המדינה בישראל – דוח הוועדה, מאי 2014.

הלמ"ס, שיטות מדידה ואמידת גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל, מרס 2011.

הלמ"ס, פני החברה בישראל – פערים בין משקי בית ומשפחות, פרק מס' 4 – חינוך והשכלה, אוקטובר 2011, באתר האינטרנט.

הלמ"ס, נתונים מסקר כוח אדם לחודש פברואר 2012, 29 במרס 2012.

הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2014, מס' 65, לוח 12.12 ולוח 8.63.

הלמ"ס, לקט נתונים מתוך הסקר החברתי 2013 בנושא תעסוקה, 14 בינואר 2015.

הלמ"ס, נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014, 29 בינואר 2015.

הלמ"ס, משפחות בישראל – נתונים לרגל יום המשפחה, 17 בפברואר 2015.

הלמ"ס, סקרי כוח אדם 2012, לוח 1.2, 24 בפברואר 2015.

הלמ"ס, לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015, 4 במרס 2015.

הלמ"ס, לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי, 6 במרס 2013.

הלמ"ס, נשים וגברים 1990-2011, סטטיסטיקל 132, מרס 2013.

המוסד לביטוח לאומי, זכויות משפחה חד-הורית בביטוח הלאומי, פברואר 2011.

המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה, מרס 2009.

המלצות הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים במרחב הציבורי בראשות שרת התרבות והספורט לימור לבנת, 11 במרס 2012.

הריס-אולשק רונית, הקשר בין משך חופשת הלידה למאפיינים סוציאקונומיים ודמוגרפיים, משרד הכלכלה, דצמבר 2014.

הררי-קמר רעות, [פְּעָרִים מְגֵדְרִים בְּשׁוֹק הָעֵבֹדָה בְּשָׁנַת 2013](#): יִשְׂרָאֵל בִּיחַס לְמִדִּינֹת הַמְּפֹתָחוֹת בְּעוֹלָם, משרד הכלכלה, אפריל 2014.

הררי קמר רעות ופיכטלברג-ברמץ אסנת, [חופשת לידה וחזרה הדרגתית לעבודה](#), מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2012.

וסרשטיין שנטל וטולידנו אסתר, [התנהגות התעסוקה של נשים לאחר לידה בעקבות הארכת חופשת הלידה](#), המוסד לביטוח לאומי, יולי 2014.

וסרשטיין שנטל, [נשים המקבלות דמי מזונות באמצעות המוסד לביטוח לאומי בשנת 2014](#), המוסד לביטוח לאומי, אפריל 2015.

רס"ן טופל יעל, ["מה השתנה בין 2004 ל-2011"](#), מערכות 437, יוני 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

ישיב ערן ו(קלינר) קסיר ניצה, [נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות](#), חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012.

כהן בצלאל, [מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית](#), מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2005.

תא"ל כליפי-אמיר גילה, ["הטמעת הראייה המגדרית"](#), מערכות 436, אפריל 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

עו"ד פרלמן נתי, [חזקת הגיל הרך בישראל ובעולם](#), הלשכה המשפטית – תחום חקיקה ומחקר ומשפטי, הכנסת, 20 במאי 2012.

סא"ל לרר זאב ורס"ן רובינשטיין ליאורה, ["נשים במילואים"](#), מערכות 394, מאי 2004, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

מבקר המדינה, [דוח שנתי 53 לשנת 2002](#), 7 באוקטובר 2002.

מבקר המדינה, [דוח שנתי 62 לשנת 2011 ולחשבונות שנת הכספים 2010](#), 1 במאי 2012.

מבקר המדינה, [דוחות על הביקורת בשלטון המקומי לשנת 2014](#), התשע"ה 2014.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [עידוד התעסוקה של נשים חרדיות](#), כתב אליעזר שוורץ, 4 במרס 2008.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [תת-ייצוג של נשים בסגל האקדמי: אמצעים להתערבות שהופעלו בארה"ב ובאירופה](#), כתב יהודה טרואן, 3 ביולי 2008.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [תוכניות ציבוריות להגדלת שיעור ותעסוקה של נשים ערביות](#), כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 10 בספטמבר 2009.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [נתונים על נשים בלימודי הנדסה](#), כתבו אורלי אלמגור-לוטן ורועי גולדשמידט, 2 בנובמבר 2010.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [ניתוח תקציב ופעילות האגף לתעסוקת נשים במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה](#), כתב אליעזר שוורץ, 16 בדצמבר 2010.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [דחיית גיל הפרישה לנשים-נתוני רקע והשלכות](#), כתב אליעזר שוורץ, 28 במרס 2011.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [פערי שכר בין גברים לנשים במגזר הציבורי: ממצאים מתוך דוח הממונה על השכר במשרד האוצר לשנת 2010](#), כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 13 בנובמבר 2011.

שם, [ימי חופשה בבתי-ספר יסודיים לעומת ימי חופשה במשק – סקירה משווה](#), כתבה: אורלי אלמגור-לוטן, 5 בפברואר 2012.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [נתונים על נשים באקדמיה](#), כתב רועי גולדשמידט, 22 בפברואר 2012.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [פיטורי נשים הרות ונשים בטיפולי פוריות – עדכון לשנת 2012](#), כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 7 במרס 2012.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [נשים באקדמיה- נתונים על לימודי נשים באקדמיה ועל נשים בסגל האקדמי](#), כתבה שלי מזרחי סימון, 20 במאי 2013.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [נשים במדע: תמונת מצב עדכנית](#), כתבה נעמה טשנר, 22 בינואר 2014.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מידע ונתונים סטטיסטיים על מחלות לב בקרב נשים וגברים בישראל](#), כתב יובל בוגייסקי, 9 במרס 2014.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פילוח מגדרי בפרסומים עתיים של משרדי הממשלה – תמונת מצב 2013, כתבו יובל בוגייסקי, שירי בס-ספקטור, נטע משה, מריה רבינוביץ' וד"ר יניב רונן, 13 באפריל 2014.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [סרטן השד בישראל – נתונים, מניעה וגילוי מוקדם](#), כתבה שלי מזרחי סימון, 22 באוקטובר 2014.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [אלימות כלפי נשים – ריכוז נתונים לשנת 2014](#), כתבה שלי מזרחי סימון, 23 בנובמבר 2014.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מערכת החינוך בישראל – סוגיות מרכזיות שנדונו בוועדת החינוך, התרבות והספורט בכנסת ה-19](#), כתבו אתי וייסבלאי ואסף ויניגר, מאי 2015, טרם פורסם.

משרד האוצר, אגף שכר והסכמי עבודה, [דין וחשבון על הוצאות השכר בשירות המדינה, בגופי הביטחון ובשירות בתי-הסוהר לשנת 2013](#), דצמבר 2014.

משרד הבריאות, [סיבות מוות מובילות בישראל 2000-2011](#), ספטמבר 2014.

משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010.

משרד הכלכלה, [דיוקן האישה הערבייה העובדת](#), 2012.

משרד הכלכלה, [החוק לעידוד של שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים, תשס"ח-2008 – דוח המועצה הציבורית לשילוב וקידום נשים בעבודה – המלצות ליישום החוק](#), אוגוסט 2013.

משרד הכלכלה, נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, [דוח שנתי 2013](#).

משרד הכלכלה, [אינדיקטורים מרכזיים על המעונות והמשפחתונים המוכרים 2000-2013](#), 2014.

משרד הכלכלה, [דוח חופש המידע 2013](#), יולי 2014.

משרד הכלכלה, נציבות שירות המדינה, אגף משמעת, [דין וחשבון לשנת 2014](#), 1 בינואר 2015.

משרד הכלכלה, מינהל הסדרה ואכיפה, [סיכום פעילות לשנת 2014](#), תאריך כניסה: מאי 2015.

משרד המשפטים, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, [דוח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו](#), פברואר 2003.

משרד המשפטים, הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין (שלב ב' – דוח משלים), ספטמבר 2011.

משרד המשפטים, [דוח הוועדה לבחינת נושא מזונות הילדים בישראל](#), אוקטובר 2012.

משרד המשפטים, [דוח הצוות המשרדי לבחינת תופעת הדרת הנשים במרחב הציבורי](#), 7 במרס 2013.

משרד המשפטים, [תמונת מצב בעניין יישום ההמלצות למיגור הדרת נשים במרחב הציבורי](#), 31 במרס 2014.

דובר צה"ל, [סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל](#), יולי 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

פיכטלברג-ברמץ אסנת והריס רונית, [נשים בהשוואה לגברים בעולם העבודה](#), מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2011.

פרנקל מיכל, [מדיניות שילוב עבודה-משפחה: ממצאים מארגונים בין-לאומיים, מדינות ומעסיקים](#), מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, נובמבר 2011.

צמרת-קרציר הגר, [מדד המגדר – אישויון מגדרי בישראל 2014](#), 2014.

שחר אלה, [עלות הטיפול בילדים בגיל הרך והשפעתה על היצע העבודה של נשים](#), בנק ישראל, אוגוסט 2012.

יוהלין, [שנת העבודה 2008 – שירות הנשים – תמונת מצב ופעילויות מרכזיות](#), פברואר 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

מכתבים ושיחות טלפון

אגף החשב הכללי במשרד האוצר – החטיבה למידע ניהולי, דוא"ל, 9 במרס 2015.

ברודסקי נועה, הלשכה המשפטית של הכנסת, שיחת טלפון, 20 באפריל 2015.

הלפרין חיים, מנהל היחידה לתכניות משלימות למידה, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, דוא"ל, 22 במרס 2015.

המועצה להשכלה גבוהה, אגף תכנון ומדיניות, דוא"ל, 11 במאי 2015.

חקלאי ציונה, מנהלת אגף מידע, משרד הבריאות; הועבר על-ידי ורדה אלפיה, מרכז בכיר (החלטות ממשלה), משרד הבריאות, דוא"ל, 5 באוקטובר 2014.

יונה גל, לשכת השר לביטחון פנים, מכתב, 24 במרס 2013.

ד"ר פורטר אביטל (טלי), האיגוד הקרדיולוגי, דוא"ל, 4 באוקטובר 2014.

פרי אהובה, מרכזת המכון להשתלמות שופטים, דוא"ל, 27 באפריל 2015.

צירקנה מריה, מחלקת כלכלה וסטטיסטיקה, הנהלת בתי-המשפט, דוא"ל, 12 באפריל 2015.

תשובת המרכז לבריאות לב האישה ע"ש לינדה ג'וי פולין, המרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע, דוא"ל, 20 באוקטובר 2014.
תשובות הצבא על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע, 16 באוגוסט 2012, 5 בנובמבר 2012.

אתרי אינטרנט

הכנסת, [שרי הממשלה הצהירו אמונים במליאת הכנסת](#), 15 במאי 2015.
משרד האוצר, החשב הכללי, [ביצוע תקציב מפורט לפי תקנות](#), תאריך כניסה: 14 במאי 2015.
המשרד לביטחון פנים, [דיון שרים בנושא – סוגיות אלימות במשפחה](#), 14 בספטמבר 2014, תאריך כניסה: 21 בספטמבר 2014.
משרד החינוך, ["הפעלת התוכניות ביה"ס של החופש הגדול"](#), תאריך כניסה: 12 במאי 2015.
משרד הכלכלה, אגף תעסוקת נשים ומעונות יום, [מידע כללי ותדריך לבחירת מסגרת](#), תאריך כניסה: 15 באפריל 2015.
שם, [מעסיקים בשוויון](#), תאריך כניסה: 3 במאי 2015.
משרד המשפטים, [דו"ח הוועדה לבחינת נושא מזונות הילדים – הודעה לעיתונות](#), 22 בנובמבר 2012.
שם, [המלצות הצוות לבחינת תופעת הדרת הנשים – הודעה לעיתונות](#), 9 במאי 2013.
משרד ראש הממשלה, הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצירקסי, [שילוב נשים בשוק העבודה](#), תאריך כניסה: 19 במרס 2013.
צה"ל, [שירות נשים](#), תאריך כניסה: 9 בינואר 2013.
שם, [מדריך למיועדים לשירות הביטחון](#), תאריך כניסה: 17 במאי 2015.